રાષ્ટ્રગીત

પુત્તેં જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ;
જા બાપ્પીકી ભુંહડી, ચંપિ જ્જઈ અવરેણ

યુગધર્મ કાર્યાલય,
અમદાવાદ.

તૃતીય આવૃત્તિ સંવત ૧૯૭૯.

મૂલ્ય બાર આના.

પ્રકાશક :
ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.
યુગધર્મ કાર્યાલય તરફથી,
અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

યુગયુગની જૂદી જૂદી ભાવનાઓ હોય છે. વેદકાળમાં અધ્યાત્મભાવનુ સ્તવન થયું, બુદ્ધકાળમાં અહિંસાધર્મનો પ્રચાર થયો, મધ્યકાલીન હિંદમા રજપૂતોએ અને મુસલમાનોએ, મરાઠાઓએ અને શીખોએ પોતપોતાની જાતીય મહત્તા ખીલવી. યૂરોપમાં પણ ગ્રીક લોકોની કળાના, રોમનોના સામ્રાજ્યના, જમીનદારોની સત્તાના યુગ વહી ગયા. ઓગણીસમી સદીમાં યૂરોપમાં રાષ્ટ્રધર્મનો ઉદય થયો, તેનો સંચાર આપણા દેશમાં પણ થયો. આજે એક પાસથી પશ્ચિમના જડવાદનો આપણને સ્પર્શ થાય છે અને બીજી પાસથી ભોળાને ભરમાવે એવાં દેશદેશાંતરની (International) એકતાનાં દુંદુભિ કોઇ વખત પારીસમાં તો કોઇ વખત ન્યુયોર્કમાં વાગે છે. તે છતાં પણ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં રાષ્ટ્રધર્મ જ હજી પૂજાય છે.

રાષ્ટ્રધર્મ બે સ્વરૂપે પ્રકાશે છે : (૧) જડ, ભયંકર, સ્વાર્થી અને ભક્ષક; (૨) આધ્યાત્મિક, સૌમ્ય, પરમાર્થી અને સંરક્ષક. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે પહેલા પ્રકારનો જે પાશવ ધર્મ પશ્ચિમમાં અને જાપાન જેવા પૂર્વના દેશમાં પણ ફેલાવા માંડયો છે તેના પર સખ્ત પ્રહાર કર્યા છે. પણ તેથી જે બીજા પ્રકારનો ધર્મ આજે આર્યાવર્તમાં કેળવાય છે તેના પર સહેજ પણ આક્ષેપ થતો

જે પ્રજા કાળના ધસારાથી પોતાના ધર્મ, નીતિ અને સમાજવ્યવહા સાચા તત્ત્વ ક્રમેક્રમે ભૂલીને તેના પૂરાણા, જડ રૂપમા વધારે વધારે ગુચાતી ગઇ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રાજ્ય ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતિકુ નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્ર સેવીને જ—અર્થાત્ પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનુ [illegible] પારખીને, પોતાનુ હૃદય પિછાનીને, પોતાના નિસીમ સામર્થ્ય [illegible] શ્રદ્ધા કેળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીનાં આવરણ ભેદી, પ્રાત કાળ ના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝળહળતા, પ્રકાશથી જાગ્રત અને સતેજ કરી શકે રાષ્ટ્રધર્મનું જે સ્વરૂપ પશ્ચિમનુ લોહી ચૂસી રહ્યુ છે તેનું હાર્દ આપણે માટે પ્ર સમાન છે

દેશદેશની સ્થિતિના પ્રતિબિમ્બ તેના રાષ્ટ્રગીતોમા પડે સ્વતંત્ર દેશોના ગીતોની લહર કઇ ઓર જ હોય છે પોતાના [illegible] સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઇંગ્લંડના પુત્રો સારી દુનિયામા જમીન [illegible] દરિયાપર વાવટો ફરકાવતા God Save the King (રક્ષ મહારાજ) અને Brittania rules the [illegible] (બ્રિટન મહાસાગરની રાણી) એવાં ગીત લલકારે છે પ્રજાસત્ત રાજ્યનો [illegible] સારી આલમમા ફરકાવવાની હોસ [illegible] ફ્રાન્સની પ્રજા સ્વતંત્રતાનુ હૃદયભેદી ગીત 'માર્સેલસ' ગાય પૃથ્વીના તળ પરથી જમીનદાર અને માલદાર તેમજ [illegible] રોજી પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તલવારની અણીથી નાબુદ [illegible] બીડું ઝડપનાર રૂશિયાના સોવિયેટ ગણ્યના [illegible] રાતદિવસ "થર્ડ ઇન્ટરનેશનલ" નું ગીત ગાતા થાક્તા જ નથી. બધામા પોતાની સ્વતંત્રતાની ગૌરવની ખુમારી છે અને પો મત્તાની કે ભાવનાની આખી દુનિયાને મા બતાવવાની અવિચળ શ્રદ્ધા

આપણું ખમીર અને આપણી સ્થિતિ જૂદાં છે. એટલે આપણાં ગીતોની—મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત "બંદે માતરમ્" ની ઢબ જૂદી છે. આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા—દેવી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ હિમાલયથી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને દ્વારિકાથી જગન્નાથપુરીના આખા પ્રદેશને—તેના પર્વતોને અને નદીઓને, જંગલોને અને ગામગામડાંઓને, તેમાં વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢયો અને મજૂરોને—મનુષ્ય અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઉભરાતા ઉમળકાથી ચ્હાય છે અને પૂજે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીંથરેહાલ ગરીબાઇ જોઇ અંતર ચીરાય છે, અને તેનાં અંગ પર ગુલામીની બેડીઓ જોઇ આંખ લાલ થાય છે. વળી તેની—તેનાં તેત્રીશ કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું ભાન થાય છે; અને માતાનાં જંજીર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્યવેશથી સજ્જ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. આમ આપણાં ગીતોમાં કોમળ પ્રેમ અને પૂજાની ભક્તિ છે, હૃદયનાં ડુસકાં અને અંતરની વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસૂર અને પુરુષાર્થ કરવાની વીર હાક પણ વાગે છે.

ઉપરના ભાવોનો સાચો રણકાર થોડાં જ ગુજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે. અને કંઇક સંભળાય છે તે પણ વિશેષે કરીને વીર નર્મદ, સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિઓનાં કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે ગીતોનો જે રાફડો ફાટ્યો છે તેમાંથી થોડાં જ ભાવ અને રાગમાં સંતોષ આપે તેવાં છે. આવાં નિર્દોષ ગીતના લેખકોમાં હાલ ભાઇ ખબરદાર સહેલાઇથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગુજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારાં બંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઇક જરૂરી સમજુત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

જે પ્રજા કાળના ધમાગથી પોતાના ધર્મ, નીતિ અને સમાજવ્યવહાર સાચાં તત્ત્વ ક્રમેક્રમે ભુલીને તેના પૂરાણા, જડ રૂપમાં વધારે વધારે ગુંચાતી ગઇ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રા ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતિકું નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્ર સેવીને જ—અર્થાત્ પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનું પારખીને, પોતાનું હૃદય પિછાનીને, પોતાના નિ:સીમ સામર્થ્ય શ્રદ્ધા કેળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીનાં આવરણ ભેદી, પ્રાત:કા ના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝળહળતા, મો પ્રકાશથી જાગૃત અને સતેજ કરી શકે. રાષ્ટ્રધર્મનું જે સ્વરૂપ પશ્ચિમનું લોહી ચૂસી રહ્યું છે તેનું હાર્દ આપણે માટે પ્રા સમાન છે.

દેશદેશની સ્થિતિનાં પ્રતિબિમ્બ તેનાં રાષ્ટ્રગીતોમાં પડે સ્વતંત્ર દેશોનાં ગીતોની લહેર કંઇ ઓર જ હોય છે. પોતાના દેશ સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઇંગ્લંડના પુત્રો સારી દુનિયામાં જમીન દરિયાપર વાવટો ફરકાવતાં God Save the King (રક્ષ મહારાજ) અને Brittania rules the .... (બ્રિટન મહાસાગરની ગણી) એવાં ગીત લલકારે છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો ઝુંડો સારી આલમમાં ફરકાવવાની હોંસ ગા , ફ્રાન્સની પ્રજા સ્વતંત્રતાનું હૃદયભેદી ગીત 'માર્સેલ્સ' ગાય પૃથ્વીના તળ પરથી જમીનદાર અને શાહુકાર તેમજ પાદ રોજી પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તદ્દન ઊખેડી નાખીને બીજું સ્થાપનાર રૂશિયાના સોવિયેટ રાજ્યના સિપાઇ રાતદિવસ " થર્ડ ઇન્ટરનેશનલ " નું ગીત ગાતાં થાકતા જ નથી. જાપાનમાં પોતાની સ્વતંત્રતાની, ગૌરવની ખુમારી છે અને પોત મનાની કે ભારતની આખી દુનિયામાં ચઢતી ... [illegible]

આપણું ખમીર અને આપણી સ્થિતિ જૂદાં છે. એટલે આપણાં ગીતોની—મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત "વંદે માતરમ્" ની ઢબ જૂદી છે. આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા-દેવી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ હિમાલયથી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને દ્વારિકાથી જગન્નાથપુરીના આખા પ્રદેશને—તેના પર્વતોને અને નદીઓને, જંગલોને અને ગામગામડાંઓને, તેમાં વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢ્યો અને મજૂરોને-મનુષ્ય અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઉભરાતા ઉમળકાથી ચ્હાય છે અને પૂજે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીંથરેહાલ ગરીબાઇ જોઇ અંતર ચીરાય છે, અને તેનાં અંગ પર ગુલામીની બેડીઓ જોઇ આંખ લાલ થાય છે. વળી તેની-તેનાં તેત્રીશ કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું ભાન થાય છે; અને માતાનાં જંજીર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્યવેશથી સજ્જ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. આમ આપણાં ગીતોમાં કોમળ પ્રેમ અને પૂજાની ભક્તિ છે, હૃદયનાં ડુસકાં અને અંતરની વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસૂર અને પુરુષાર્થ કરવાની વીર હાક પણ વાગે છે.

ઉપરના ભાવોનો સાચો રણકાર થોડાં જ ગુજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે. અને કંઇક સંભળાય છે તે પણ વિશેષે કરીને વીર નર્મદ, સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિઓનાં કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે ગીતોનો જે રાફડો ફાટ્યો છે તેમાંથી થોડાં જ ભાવ અને રાગમાં ગુંજારવ આપે તેવાં છે. આવાં નિરસ ગીતના લેખકોમાં હાલ ભાઇ ખબરદાર સહેલાઇથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગુજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારાં બંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઇક જરૂરી સમજુત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

આ સંગ્રહનુ કામ ઘણી ઉતાવળથી કરવામા આવ્યુ છે, તેથી તેમા કાઇપણ મરાઠી ગીત દાખલ કરી શકાયાં નથી, છાપની, ચુંટણીની અને અનુક્રમની ખામીઓ રહી ગઇ છે તે દરગુજર કરવા વાચકોને વિનતિ છે ગીતોનો સગ્રહ કરવામા અને તેને પ્રકટ કરવામા અનેક મિત્રોએ અને ખાસ કરીને ભાઇ નદલાલ મણિલાલ શાહે મદદ કરી છે તે માટે તેમનો આભાર માનુ છુ

ગુલામીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યના પૂર બ્હાનમા ખીલવા પ્રજા આજે એક શ્વાસે તલસી રહી છે પ્રજા સાગરમા આજે જાગૃતિ અને આત્મબલિદાનનો મોટો જુવાળ આવ્યો છે, અને કારાગૃહને સ્વતત્રતાદેવીનુ સુવર્ણમંદિર સમજી આજે સેંકડો દેશભક્તો તેમા પચવ્યા છે, અને બીજા હજારો તેની યાત્રાએ સચર્યા છે ગુજરાત હજી સૌમ્ય ગભીર મૌન ધારણ કરીને બેઠુ છે પણ તેણે મહાસભાની અમર બેઠકને પોતાના પાટનગરમા આમત્રણ આપ્યુ છે તે સાર્થક તો જ થશે, જો તેનુ વિસર્જન કરતે કરતે ગુર્જરપુત્રો કવિ નર્મદની વીર હાક ગજાવશે

સહુ ચલો જીતવા જંગ બ્યુગલો વાગે
યા હોમ કરીને પડો ફત્તેહ છે આગે,

અને ગુર્જરપુત્રીઓ પણ અર્વાચીન કવિવરની પ્રેમશૌર્યભરી કડી ગાશે

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો
સિધાવોજી રણવાટ
એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસન વાટ
ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે
હો ! ગંગા સ્નાનનો ઘાટ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ગાશે, તેવું કરશે અને ક્ષણિક દુઃખ અને બંધનો સ્વીકારી ગુર્જર નરનારીઓ કાયમનું સ્વરાજ્ય મેળવશે, તો જ તેમની અને તેમના પૂર્વજોની આબરૂ સચવાશે.

અમદાવાદ,
સં. ૧૯૭૮ ના માગશર
વદ ૫ ને સોમવાર.

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ આશરે ત્રણેક માસમાં ખપી ગઇ તે માટે હું ગુજરાતી વાચકવર્ગનો આભાર માનું છું.

આ આવૃત્તિમાં ૩ બંગાળી, ૨ હિન્દી, ૬ હિન્દુસ્તાની અને ૧૫ ગુજરાતી નવાં ગીત ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરાંત ૯ મરાઠી ગીત અને પરિશિષ્ટ ક માં કેટલાંક હિન્દી, હિન્દુસ્તાની, મરાઠી અને ગુજરાતી ગીતના અનુવાદ અને અનુકરણ વગેરે આપ્યાં છે. તેમજ તેમાં ૩ અંગ્રેજી ગીત પણ દાખલ કર્યા છે. પરિશિષ્ટ ખ માં બની શક્યાં તેટલાં ગુજરાતી ગીતોની વર્ણવાર અનુક્રમણિકા આપી છે. અનુક્રમણિકામાં તેમજ પુસ્તકમાં નવાં ઉમેરેલાં ગીતપર ફુદડી મુકી છે અને જૂનાં ગીતના જૂના અનુક્રમાંક પણ આપ્યા છે. આશા છે, કે આ ઉમેરાઓથી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વૃદ્ધિ થશે અને ગુજરાતી આલમ પહેલાંની માફક જ તેને અપનાવશે.

અમદાવાદ,
ચૈત્ર શુદ ૧૪ ને
સોમવાર.

ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પણ આશરે દશેક માસમાં ખપી ગઇ તે માટે ગુજરાતી વાચકવર્ગનો હુ ફરીથી આભાર માનુ છુ.

આ આવૃત્તિમા ગયાજીની મહાસભાના પાંચ હિન્દી ગીતો ઉમેર્યાંછે; તેમ જ કેટલાક જૂના ગુજરાતી ગીતો કાઢી નાખી તેમને બદલે નવાં ગુજરાતી ગીતો દાખલ કર્યાં છે. ગુજરાતી ગીતોની તારવણી કરી એમાં યથાયોગ્ય ફેરફાર કરવા માટે, હુ મારા મિત્ર, અધ્યાપક રામનારાયણ પાઠકનો આભારી છુ.

અમદાવાદ,
મહા શુદ ૧૫ ને
ગુરૂવાર.

ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.

અનુક્રમણિકા

બંગાળી

હિન્દી

હિન્દુસ્તાની

મરાઠી

ગુજરાતી

પરિશિષ્ટ क

પરિશિષ્ટ ख

પંગાણી

૧. બન્દેમાતરમ્

બન્દેમાતરમ્

સુજલામ્ સુફલામ્ મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલામ્ માતરમ્ !

શુભ્રજ્યોત્સ્ના પુલકિત યામિનીમ્
ફુલ્લ કુસુમિત-દ્રુમદલ શોભિનીમ્
સુહાસિનીમ્ સુમધુરભાષિણીમ્
સુખદામ્ વરદામ્ માતરમ્ !

ત્રીંશકોટિકંઠ-કલકલ નિનાદ-કરાલે
દ્વિત્રીંશકોટિ ભુજૈર્ધૃત ખર કરવાલે
અબલા કેન મા એતો બલે ?
બહુબલ ધારિણીમ્, નમામિ તારિણીમ્,
રિપુદલ વારિણીમ્ માતરમ્ !

તુમિ વિદ્યા, તુમિ ધર્મ,
તુમિ હૃદિ, તુમિ મર્મ,
ત્વં હિ પ્રાણાઃ શરીરે !
બાહુતે તુમિ મા શક્તિ,
હૃદયે તુમિ મા ભક્તિ,
તોમારઇ પ્રતિમા ગડી[૧]
મન્દિરે મન્દિરે !

ત્વંહિ દુર્ગા દશપ્રહરણ ધારિણી
કમલા કમલદલ વિહારિણી
વાણી વિદ્યાદાયિની
નમામિ ત્વાંમ્ !

નમામિ કમલામ્, અમલામ્ અતુલામ્
સુજલામ્ સુફલામ્ માતરમ્ !
બન્દેમાતરમ્ !

શ્યામલામ્ સરલામ્ સુસ્મિતાં ભૂષિતામ્
ધરણીમ્ ભરણીમ્ માતરમ્ !
બન્દેમાતરમ્ !

—બંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય.

---

૧ રચી.

૨. અયિ ભુવન–મનો–મોહિનિ

અયિ ભુવન–મનો–મોહિનિ !
  અયિ નિર્મલ–સૂર્ય–કરોજ્જ્વલ–ધારિણિ !
    જનક–જનની–જનનિ !

નીલસિન્ધુ જલ–ધૌત ચરણતલ,
અનિલ વિકમ્પિત શ્યામલ–અંચલ,
અંબર[1] ચુમ્બિત–ભાલ હિમાચલ,
    શુભ્ર–તુષાર[2]–કિરીટિનિ !

પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તવ ગગને,
પ્રથમ સામરવ તવ તપોવને,
પ્રથમ પ્રચારિત તવ વનભવને
  જ્ઞાન ધર્મ કત[3] પુણ્યકાહિની;
ચિર કલ્યાણમયી તુમિ ધન્ય,
દેશ વિદેશે વિતરિછો[4] અન્ન,
જાહ્નવી જમુના—વિગલિત[5] કરુણા
  પુણ્ય–પીયૂષ–સ્તન્ય વાહિની !

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ આકાશ, ૨ બરફ, ૩ કેટલી, ૪ પૂરું પાડે છે, ૫ પીગળે છે.

૩. અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ

અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ મમ વાણિ !
ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન !
મહાસભા-ઉન્માદિનિ મમ વાણિ !
ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન !
કર વિક્રમ—વિભવ—યશઃ—
સૌરભ-પૂરિત સેઈ નામગાન !
અંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઇ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
" નમો હિન્દુસ્તાન ! "
(હિન્દુ ગાયકગણુ) હર હર હર જય હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !
ભેદ રિપુ વિનાશિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ ઐક્યગાન !
મહાબલ વિધાયિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ ઐક્યગાન !
મિલાઓ, દુઃખે, સૌખ્યે, સખ્યે,
લક્ષ્યે, કાય મનઃ પ્રાણ !
અંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !

હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઇ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
" નમો હિન્દુસ્તાન ! "
(હિન્દુ ગાયકગણ) હરિ હરિ હરિ જય હિન્દુસ્તાન !
(ઇસાઇ ,,) જય જિહોવા હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !
સકલ–જન–ઉત્સાહિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !
મહાજાતિ—સંગઠનિ—મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !
ઉઠાઓ કર્મ નિશાન ! ધર્મ વિષાણ !
બાજાઓ ચેતાએ પ્રાણ !
બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઇ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
" નમો હિન્દુસ્તાન ! "
(હિન્દુ, જૈન વગેરે
ગાયકગણ) જય જય પાવન હિન્દુસ્તાન !
(શિખ ,,) અલખ નિરંજન હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !

—શ્રીમતી સરલાદેવી.

---

૪. તુમિ તો મા સેઇ

તુમિ તો મા સેઇ,[૧] તુમિ તો મા સેઇ,
ચિરગરીયસી ધન્યા અયિ મા !
આમરા[૨] શુધુઇ[૩] હોયેછિ મા હીન,
હારાયે છિ, સબ બિભવ મહિમા !
તુમિ તો મા આછો તેમનિ[૪] પૂજ્ય,
આમરાઇ શુધુ હોયેછિ તુચ્છ,
આપનાર[૫] ઘરે `` હોયેછિ મા પર,
જાનિ ના કિ પાપે એ તાપ સહિ મા !
એખનઓ[૬] તોમાર ગગન સુનીલ
ઉજ્જ્વલ તપન—તારકા—ચન્દ્રે,
એખનઓ તોમાર ચરણે, ફેનિલ
જલધિ ગરજે જલદમન્દ્રે[૭],
એખનઓ ભેદી હિમાદ્રિજંઘા
ઉછલિ જાઇ છે જમુના ગંગા,
સ્નેહ–સુધારાશિ ઢાલિયા શતધા
તોમાર હૃદયે જાઇ છે બહિ મા !
તુમિ તો મા સેઇ "સુજલા સુફલા"
એખનઓ હરષે ભાષાય નેત્રે:
પુષ્પ તોમાર શ્યામલ[૮] કુંજે,
શસ્ય[૯] તોમાર શ્યામલ ક્ષેત્રે,
તોમાર બિભવે પૂર્ણ સિંધુ·
આમરા[૧૦] દુઃખિ, આમરા નિઃસ્વ.[૧૧]
તુમિ કિ કરિબે ? તુમિ તો મા,
સેઇ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા !

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય.

---

૧ તે જ, ૨ અમે, ૩ કેવળ જ, ૪ તેવી જ, ૫ પોતાના, ૬ હજી, ૭ મેઘગર્જના સમ, ૮ ઘેરા, ૯ ધાન્ય, ૧૦ અમે, ૧૧ દરિદ્રી.

૫. આમાર દેશ

બંગ આમાર, જનની આમાર,
ધાત્રી આમાર, આમાર દેશ.
કેન[૧] ગો[૨] મા તોર શુષ્ક નયન,
કેન ગો મા તોર રૂક્ષ[૩] કેશ!
કેન ગો મા તોર ધુલાય[૪] આસન,
કેન ગો મા તોર મલિન વેશ!
સપ્ત કોટિ સન્તાન જાર,
ડાકે[૫] ઉચ્ચે આમાર દેશ.

કોરસ—

કિ સેર[૬] દુઃખ, કિ સેર દૈન્ય,
કિ સેર લજ્જા, કિ સેર કલેશ!
સપ્ત કોટિ મિલિત કણ્ઠે
ડાકે ઉચ્ચે આમાર દેશ.
ઉદિલ[૭] જેખાને[૮] બુદ્ધ-આત્મા
મુક્ત કરિતે[૯] મોક્ષદ્વાર,
આજિ ઓ જુડિયા અર્દ્ધ જગત્
ભક્તિ-પ્રણત ચરણ તાર!

---

૧ કેમ, ૨ હે, ૩ લૂખા, ૪ ધૂળ પર, ૫ સાદ પાડે છે, ૬ કેવું, ૭ ઉગ્યો છે, ૮ જ્યારે, ૯ કર્યાં,

અશોક જાહાર[૧૦] કીર્તિ છાઇલ,
ગાન્ધાર હ'તે[૧૧] જલધિ શેષ,
તુઇત[૧૨] ના મા ! ગો તાહેર જનની ?
તુઇત ના મા ! ગો તાહેર દેશ ?

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

એકદા જાહાર બિજય-સેનાનિ,
હેલાય[૧૩] લંકા કરિલ જય,
એકદા જાહાર અર્ણબે[૧૪] પોત[૧૫]
ભ્રમિલ ભારત સાગરમય;
સન્તાન જાહાર તિબ્બત ચીન
જાપાને ગઠિલ[૧૬] ઉપનિવેશ,
તાર[૧૭] કિ સાજે ગો ધુલાય આસન,
તાર કિ સાજે ગો છિન્ન બેશ !

કોરસ—

કિ મેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

ઉઠિલ જેખાને મુરજ મન્દ્રે[૧૮]
નિમાઇ કણ્ઠે મધુર તાન,
ન્યાયેર બિધાન દિલ[૧૯] રઘુમણિ,
ચણ્ડિદાસ ગાહિલ ગાન !

---

૧૦ જેની, ૧૧ થી, ૧૨ તુ જ, ૧૩ સહેલાઈથી, ૧૪ સમુદ્ર, ૧૫ નૌકા-જલયાન, ૧૬ ગુંથ્યા હતા, ૧૭ તારે, ૧૮ મૃદંગનો ઘેરો અવાજ, ૧૯ દીધું,

યુદ્ધ કરિલ પ્રતાપાદિત્ય,
તુઇ ના મા સેઇ ધન્ય દેશ !
ધન્ય આમરા, જદિ એ શિરાય[20]
થાકે[21] તાદેર રક્ત લેશ !

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.
જદિ ઓ મા તોર દિવ્ય આલોક,[22]
ઘેરે આછે[23] આજિ આન્ધાર ઘોર,
કેટે[24] જાબે મેઘ, નવીન ગરિમા
ભાતિબે[25] આબાર[26] લલાટે તોર !
આમરા ઘુચાબ[27]મા ! તોર કાલિમા[28] !
માનુષ આમરા, નહિ ત મેષ[29] !
દેવી આમાર, સાધના આમાર,
સ્વર્ગ આમાર, આમાર દેશ !

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય.

---

૨૦ તારામાં, ૨૧ હોય, ૨૨ દેખાવ, ૨૩ છે, ૨૪ ક્યારે, ૨૫ પ્રકાશ-શે, ૨૬ હવે, ૨૭ છતાં, ૨૮ કલંક, ૨૯ મેંઢા.

૬. આમાર જન્મભૂમિ

ધન ધાન્ય પુષ્પભરા આમાદેર એઇ વસુન્ધરા,
તાહાર[1] માઝે[2] આછે દેશ એક સકલ દેશેર સેરા;[3]–
ઓ સે સ્વપ્ન દિયે તૈરી સે દેશ, સ્મૃતિ દિયે ઘેરા;

કોરસ—

એમન[4] દેશટી કોથાય[5] ખુંજે[6] પાબે નાક તુમિ,
સકલ દેશેર રાણી સે જે આમાર જન્મભૂમિ!
ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહ તારા કોથાય ઉજ્જ્વલ એમન ધારા!
કોથાય એમન ખેલે તડિત્,[7] એમન કાલો મેઘે!
તાર પાખીર ડાકે ઘુમિયે ઉઠિ, પાખીર ડાકે જેગે[8].

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ.

એન સ્નિગ્ધ નદી કાહાર,[9] કોથાય એમન ધૂમ્ર પાહાડ!
કોથાય એમન હરિત[10] ક્ષેત્ર આકાશ તલે મિશે!
એમન ધાનેર[11] ઉપર ઢેઉ ખેલે જાય વાતાસ[12] કાહાર દેશે!

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ

પુષ્પે પુષ્પે ભરા શાખા;[13] કુંજે કુંજે ગાહે પાખી;

---

૧ તેની, ૨ વચ્ચે, ૩ શિરોમણિ, ૪ આ, ૫ ક્યાં, ૬ શોધ્યે, ૭ વિજળી, ૮ જાગે, ૯ કોની, ૧૦ હરિયાળાં, ૧૧ ડાંગરની, ૧૨ વાયુ, ૧૩ ડાળ,

ગુંજરિયા આસે[૧૪] અલિ[૧૫] પુંજે પુંજે ધેયે,—
તાર ફુલેર ઉપર ઘુમિયે પડે ફુલેર મધુ ખેયે;[૧૬]

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઈત્યાદિ.

ભા'યેર મા'યેર એત સ્નેહ કોથાય ગેલે[૧૭] પાબે કેહ!
—ઓ મા તોમાર ચરણ દુટિ[૧૮] વક્ષે આમાર ધરિ,
આમાર એઈ દેશે તે જન્મ જેન[૧૯]એઈ દેશે તેન મરિ!

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઈત્યાદિ.

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય.

---

૧૪ આવે, ૧૫ ભ્રમર, ૧૬ ખેંચે, ૧૭ જવાથી, ૧૮ દ્વય. ૧૯ [illegible]

૭. ઉઠો ગો ભારતલક્ષ્મી

ઉઠો ગો[1] ભારતલક્ષ્મી, ઉઠો આદિ-જગત-જન-પૂજ્યા !
દુઃખદૈન્ય સબ નાશિ, કરો દૂરિત ભારત લજ્જા !
છાડો[2] ગો છાડો શોક શય્યા, કરો સજ્જા,
પુનઃ કમલ-કનક-ધન ધાન્યે !
જનની ગો લોહો તૂલે[3] વક્ષે,
સાંત્વન-વાસ દેહો[4] તૂલે ચક્ષે,
કાંદે છે[5] તબ ચરણતલે,
ત્રીંશતિ કોટિ નરનારી ગો !
કાન્ડારી[6] નાહિકો કમલા દુઃખલાંછિત ભારતવર્ષે
શન્કિત મોરા[7] સબ યાત્રી, કાલસાગર-કંપન [8]દર્શે
તોમાર અભય પાદ-સ્પર્શે, નવ હર્ષે,
પુનઃ ચલિબે તરણી[9] સુખ લક્ષ્યે !
જનની ગો લોહો તૂલે વક્ષે... ...
ભારત-સ્મશાન કરો પૂર્ણ, પુનઃ કોકિલ કૂજિત-કુંજે
દ્વેષ હિંસા કરિ ચૂર્ણ, કરો પૂરિત પ્રેમ-અલિ-ગુંજે
દૂરિત કરિ પાપપુંજે, તપપુંજે,
પુનઃ બિમલ કરો ભારત પુણ્યે !
જનની ગો લોહો તૂલે વક્ષે ... ...

—અતુલપ્રસાદ સેન.

---

૧ હે, ૨ દૂર કરો, ૩ ઉપાડી લો, ૪ આપો, ૫ રહે છે, ૬ સુકાની, ૭ અમે, ૮ નિદ્રાળીને, ૯ નૌકા.

૮. જમુના લહરી

નિર્મળ સલિલે, બહિ છો સદા !
તટશાલિની સુન્દરી જમુને ! ઓ !

[૧]

કત[1] કત સુન્દર, નગરી તીરે !
રાજિ છે તટયુગ ભૂષિ[2] ઓ !
પડિ જલ નીલે, ધવન સાધ[3] છબિ,
અનુકારિ છે નભ—અંગન ઓ !

[૨]

યુગ યુગ વાહિ, પ્રવાહ તોમારિ,
દેખિયો કત શત ઘટનાઓ !
તવ જલ બુદ્‌બુદ[4] સહ કત રાજા
પરકાશિયો, લય પાઇ લો ઓ !

[૩]

કનકલ ભાષે બહિયે કાહિની
કહિ છો મગે[5] કિ પુરાતન ઓ !
સ્મરણે આસિ[6] મરમ પરશે[7] કથા,
ભૂત સે[8] ભારતગાથા ઓ !

[૪]

તવ જનકોલ સહ કત મેના,
ગરજિનો પ્રાન દિન મમરે ઓ !

---

૧ કેટલી, ૨ વિભૂષિત, ૩ મહેલ, ૪ પરપોટા, ૫ સર્વ, ૬ આવી, ૭ મમને સ્પર્શે છે, ૮ તે,

આજિ શબ્દ નિરવ, રે જમુને સબ,
 ગત જત[૯] વૈભવ કાલે ઓ!

[૫]

શ્યામ સલિલ તવ લોહિત[૧૦] છિલો[૧૧] કભૂ,
 પાંડવ–કુરુ–કુલ–શોણિતે ઓ!
કાંપિલો[૧૨] દેશ, તુરગ ગજ ભારે
 ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ!

[૬]

તવ જલ તીરે, પૌરવ જાદવ,
 પાતિલો[૧૩] રાજસિંહાસન ઓ!
શાસિલો દેશ, અરિકુલ નાશિ
 ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ!

[૭]

દેખિલે[૧૪] કિ તુમિ, બૌદ્ધ પતાકા,
 ઉડિતે દેશ વિદેશે ઓ!
તિબ્બત ચીને, બ્રહ્મ તાતારે
 ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ!

[૮]

એ જલધારે, ધારે બહિલો કભૂ
 પ્રેમવિરહ—આંખિ—નીરે ઓ!
નાચિલો ગાઇલો, કત સુખ સમ્પદ
 એ તવ સૈકત[૧૫] પુલિને[૧૬] ઓ!

---

૯ ગએલાં, ૧૦ લોહીવર્ણું, ૧૧ હતું, ૧૨ કંપ્યા, ૧૩ જમાવ્યું, ૧૪ દેખેલી, ૧૫ રેતી, ૧૬ કાંઠે,

[૯]

એ તનુ મુકુરે,[૧૭] આસિ પૂર્ણશશી
નિરખતો મુખ જખે શરદે ઓ !
ભાસિતો દશ દિશિ, ઉત્સવ રંગે,
પ્લાવિતો ચિત સુખ–ઉત્સે ઓ !

[૧૦]

સે તુમિ સે શશી, ધીર અનિલ સે,
તાબૂ[૧૮] સબ મગન વિષાદે ઓ !
નાહિકો સે સબ, પ્રમોદ ઉત્સવ
આસિત સકલે કાલે ઓ—

[૧૧]

જે મૂરલી—રવે, નિબિડ નિશિથે
ઉન્માદિત વ્રજબાલા ઓ !
આકૂલ પ્રાણે, તવ તટ–પાને[૧૯]
ધાઇતો[૨૦] રવ—સન્ધાને ઓ !

[૧૨]

અર્પિત બિરહે, શ્વાસ—પવન ક્રત,
વિરચિતો ઓલિ[૨૧] તવ હૃદયે ઓ !
સુહૃય–સમાગમે, પુન એઇ દર્પણે,
પ્રતિબિમ્બિતો મિત[૨૨] હાસિ ઓ-

૧૭ અરીસામાં, ૧૮ છતાં, ૧૯ તરફ, ૨૦ ધાતી, ૨૧ તરંગ, ૨૨ શુભ.

[૧૩]

સે સબ કૌતુક, કાલ કવલ આજિ
લેશ ના રાખિલો શેષ ઓ !
કંઇ[૨૩] સેઇ ગૌરવ, નિકૂંજ–સૌરભ,
હોલો[૨૪] પરિણુતે શત કાહિણી ઓ !

[૧૪]

કભૂ શત ધારે, એ ઉભ પારે
પાઠાન્ અફ્ઘાન મોગલ ઓ !
ઢાલિલો[૨૫] સેના, ત્રાસિ નિવાસી
ઘોર સે ભારત બન્ધને ઓ—

[૧૫]

અહો ! કિ કૂ દિવસે આસિલો રાહ્,
મોચન[૨૬]હોઇલ[૨૭]ના આર[૨૮]ઓ !
ભાંગિલ ચૂર્ણિલો; ઉલટિ પાલટિ
ખૂંદિનિલો[૨૯] જા છિલો સાર ઓ !

[૧૬]

સે દિન હોઈ તે, અન્ધ મનોગૃહ,
પરબળ—અર્ગલ પાતે[૩૦]ઓ !
સે દિન હોઇ તે, શ્મશાન ભારત
પર–અસિ–ઘાત–નિપાતે ઓ—

૨૩ ક્યાં, ૨૪ પડો, ૨૫ પડી, ૨૬ છરકારો, ૨૭ શમ્યો, ૨૮ [illegible], ૨૯ ખૂંદી [illegible], ૩૦ પડ્યો.

[૧૭]

સે દિન હોઈ તે, તવ જલ તરલે,
પરશે ના કુલબાલા ઓ !
સે દિન હોઇ તે, ભારત નારી
અવરોધ[૩૧] અવરોધિત ઓ !

[૧૮]

સે દિન હોઇ તે તવ તટ—ગગને
નુપૂર—નાદ બિનીરવ ઓ !
સે દિન હોઇ તે, સબ પ્રતિકૂલે
જે દિન ભારત બન્ધન ઓ !

[૧૯]

એ પયપારે, કોતો કોતો જાતીય
ભાતિયો[૩૨] કત શત રાજા ઓ !
આસિયો સ્થાપિલો શાસિનો રાજ્ય,
રચિ ઘર કત પરિપાટી ઓ !

[૨૦]

કોત શત દુર્જય, દુર્ગમ દુર્ગે
બેડિલો[૩૩] તવ તટ—દેશે ઓ !
નગર—પ્રાચીરે,[૩૪] ઘેરિનો શોભે
ચિરયુગ સંભોગ આશે ઓ !

૩૧ પડદે, ૩૨ શોભાવી ગયા ૩૩ રખડયા, ૩૪ કિલ્લાને,

[૨૧]

ઉપહોસિ સર્વે, માનવ ગર્વે
કાલ પ્રબલ ચિરકાલે ઓ !
ગૃહ ગોડો પુજે, કતિપય દુંજે
રાખિલો કોરિ વિકલાકૃતિ ઓ !

[૨૨]

એ પુરોભાગે, ભગ્ન વિભાગે,
ગૃહવર શેષ શરીરે ઓ !
દૃષ્ટિ છો જે સબ, ઉજ્જ્વલ લેખા,
સે ગત યૌવન રેખા ઓ !

[૨૩]

એર[૩૫] અલિન્દે, સુન્દરીવૃન્દે,
મોગલ નરપતિ કેશરી ઓ !
બોસિ[૩૬] ઓ મર્મરે ઉલ્લાસ[૩૭] અંતરે,
તૌલિતા[૩૮] મોહન રૂપે ઓ !

[૨૪]

કભૂ એ ગવાક્ષે, કૌતુક ચક્ષે,
નિરખિતો પરિજન લઇયે ઓ !
નિમ્ન પ્રદેશે, સે ગજયુદ્ધે
ભીષણ પ્રાણ—વિનાશક ઓ !

૩૫એના, ૩૬ બેસી, ૩૭ આનંદ, ૩૮ ધારણ કરતા,

[૨૫]

એ ઘરમાંહે,[39] નારી સમાજે,
ખસિ કભૂ ખેનિતો ચૌસર ઓ !
ગખિ તો પાશે, મે તરવારિ
કાફર—કંઠ—વિદારી ઓ !

[૨૬]

ક્યાં ![40] સબ આજિ, સમય—સમુદ્રે
મજ્જિત[41] સહ શત આશા ઓ !
દેખિલ શત શત, હોલો કિ નિવારિત
નિસ્રપ[42] મનુજ પિપાસા ઓ !

[૨૭]

જે ગૃહ—પાશે કાંપિતો ત્રાસે
ભૂપતિ—પદ વિક્ષેપે ઓ !
સે ભવ ભવને, કત શત અધમે
પૂરિ છે[43] મૂત્ર પુરીષે[44] ઓ !

[૨૮]

જે ઘર મધ્યે, સુરભિ—અમૃધ્યે
સમ્મોહિત ચિત શાસે ઓ !
એ સબ સદને ઉદ્ભવે વમને,
પૂતિગન્ધ[45] વિકીરણુ[46] ઓ !

---

૩૯ અંદર, ૪૦ ક્યાં, ૪૧ ડૂબી ગયુ, ૪૨ નિર્લજ્જ, ૪૩ ભરી રહ્યું છે, ૪૪ મળ, ૪૫ દુર્ગંધ, ૪૬ ફૂટે છે,

[૨૯]

જે ગૃહ—અંગે બહુવિધ રંગે
વિખચિત[૪૭] છિલોમાણુરાજી ઓ !
સે સબ કાલે હોરિ એક કાલે,
ઢાકિલો લુતા[૪૮]—જાલે ઓ !

[૩૦]

ઐ તપ તીરે, શુભ શરીરે,
દંડાયિત[૪૯] ગૃહ—રાજ ઓ !
જાર[૫૦] સુરૂપે દિકદિક[૫૧] હોઇ તે,
કર્પે[૫૨] મનુજ સમાજે ઓ !

[૩૧]

કત નર–પંજરે[૫૩], નિર્મ્મિલો ઇહારે[૫૪],
શોષિ શોણિત કોષે ઓ !
દર્શાઇ તે સબ, દર્શક લોકે,
પ્રેમદા—ગૌરવ શેષે ઓ !

[૩૨]

અહો ! કત કાલ, રોબે[૫૫]એ જીવિત
તટિની ! તટ તબ શોભિ ઓ !
ભૂષણ હોઇયે, તબ જલ નીલે,
વાંછિતે મન અભિલાષે ઓ !

---

૪૭ [illegible], ૪૮ કરોળીઆ, ૪૯ ઉભા છે, ૫૦ જેના, ૫૧ દિશદિશ, ૫૨ આકર્ષે, ૫૩ હાડપિંજર, ૫૪ એને, ૫૫ રહેશે,

[૩૩]

હોબે કોન કાલે, હો તો ઘોર કાલે,
પરિમિત સુર[૫૬] પરમાયૂ ઓ !
રોહિબે શેષે એ ગૂઢ દેશે
આકાશે શુધુ[૫૭] વાયુ ઓ !

[૩૪]

યદિ એઇ શેષ, રોબે સબ શેષ,
જીવન સ્વપન[૫૮] પ્રભાતે ઓ !
તબુ મન ક્ષયિગે,[૫૯] દુઃખ શત સઇગે[૬૦]
ચોરિ છે[૬૧]લોક કિ આશે ઓ !

—ગોવિન્દચન્દ્ર રાય.

---

૫૬ દેવતાં, ૫૭ કેવળ, ૫૮ સ્વપ્ન, ૫૯ ક્ષય કરીને, ૬૦ સહન કરીને
૬૧ રમ્યો છે.

૯. સ્વદેશેર ધુલિ

સ્વદેશેર ધુલિ સ્વર્ણ-રેણુ-બોલિ,[૧]
રેખો[૨] રેખો હૃદે એ ધ્રુવ જ્ઞાન,
જાહાર સલિલે, મન્દાકિની હળે
અનિલે મલય સદા વહમાન !

નન્દનકાનન કિવા શોભા છાર[૩]
વનરાજિ કાન્તિ અતુલ તાહાર[૪]
ફળ શસ્ય તાર,[૪] સુધાર[૫] આધાર,
સ્વર્ગ હ'તે[૬] મેં જે મહા ગરીયાન !

એ દેહ તોમાર તારિ માટિ હોતે[૭]
હોયે છે[૮] સૃજિત પોષિત તાહાતે,
માટિ હોયે પુનઃ મિશિબે[૯] તાહાતે,
ભવલીલા જેબે[૧૦] હોબે[૧૧] અવસાન !

પિતામહદેર અસ્થિ મજ્જા જેત[૧૨]
ધૂલિરૂપે તાહે આછે જે મિશ્રિત,
એઈ માટિ હોતે હોબે જે ઉત્થિત,[૧૩]
ભાવી કાલે તવ ભવિષ્ય સંતાન !

કંસ કારાગારે દેવકિર મત[૧૪]
વક્ષે તે પાષાણુ લોહ શૃંખલિત
માતૃભૂમિ તવ રોયે છે[૧૫]પતિત
પરિચિત તુમિ તાહારિ સંતાન !

---

૧ માનીને, ૨ રાખો, ૩ ધૂળ, ૪ તેની, ૫ સુધાના, ૬ કરતાં ૭ આપી, ૮ થયો છે, ૯ મળી જશે, ૧૦ જ્યારે, ૧૧ થશે, ૧૨ જેટલાં ૧૩ ઊગે, ૧૪ જેમ, ૧૫ રહ્યો છે,

અકૃત સંતાન જેનો[૧૬] સેઇ જન
નિજ દેહ પ્રાણ હિયે વિસર્જન
જે કરિબે મોર[૧૭] દુઃખ વિમોચન
હોબે તાર માતૃઋણ પ્રતિદાન !

—સત્યેન્દ્ર દત્ત.

---

૧૬ જેણે, ૧૭ મારું.

૧૦. જય હે !

જનગણ મન અધિનાયક જય હે, ભારત ભાગ્ય વિધાતા.
પંજાબ સિન્ધુ ગુજરાત મરાઠા, દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગ;
વિન્ધ્ય હિમાચલ જમુના ગંગા, ઉચ્છલ જલધિ તરંગ.

તવ શુભ નામે જાગે,
તવ શુભ આશિષ માગે,
ગાહે તવ જય ગાથા.
જનગણ મંગલદાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાત

જય હે ! જય હે ! જય હે !
જય જય જય જય હે !

અહરહ[1] તવ આહવાન પ્રચારિત, શુનિ તવ ઉદાર બાણી;
હિન્દુ, બૌદ્ધ, શીખ, જૈન, પારસીક, મુસલમાન, ખ્રિસ્તાની.

પૂરબ પશ્ચિમ આસે,
તવ સિંહાસન પાસે,
પ્રેમહાર હય[2] ગાથા.

જનગણ ઐક્યવિધાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે ! જય હે ! જય હે !
જય જય જય જય હે !

પતન અભ્યુદય બંધુર[3] પંથા યુગ યુગ ધાવત[4] યાત્રી,
હે ચિર સારથી તવ રથચક્રે મુખરિત[5] પથ દિનરાત્રી,

૧ દિનપ્રતિદિન, ૨ છે, ૩ યુગલ, ૪ ધાય છે, ૫ ગાજે છે,

દારૂણ વિપ્લવ [૬]માઝે,
તવ શંખધ્વનિ બાજે
સંકટ દુઃખ ત્રાતા,
જનગણ પથપરિચાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે ! જય ! હે જય હે !
જય જય જય જય હે ! ૩

ઘોર તિમિર ઘન નિબિડ [૭]નિશી થે પીડિત મૂર્છિત દેશે,
જાગૃત છિલ[૮] તા અવિચલ મંગલ નત[૯] નયને અનિમેષે,
દુઃસ્વપ્ને [૧૦]આતંકે,
રક્ષા કરિલે અંકે,
સ્નેહમયી તુમિ માતા,
જનગણ દુઃખત્રાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે ! જય હે ! જય હે !
જય જય જય જય હે ! ૪

રાત્રિ પ્રભાતિલ ઉદિલ રવિચ્છબિ પૂર્વ ઉદય ગિરિભાલે,
ગાહે વિહંગમ પુણ્ય સમીરણ[૧૧] નવજીવન રસ ઢાળે,
તવ કરૂણારૂણ[૧૨] [૧૩]રાગે,
નિદ્રિત ભારત જાગે,
તવ ચરણ નત માથા,
જય જય જય હે જય રાજેશ્વર ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે ! જય હે ! જય હે !
જય જય જય જય હે ! ૫

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

૬ મધ્યે, ૭ રાત્રી, ૮ હતો, ૯ અવનત ઢાળતો, ૧૦ રોગ, ૧૧ પવન, ૧૨ કરૂણાથી લાલ થએલી, ૧૩ રંગ.

૧૧. એકલા ચલો રે !

જદિ તોર ડાક[૧] શુને કેઓ[૨] ના આસે[૩]
તોબે[૪] એકલા ચલો રે !
એકલા ચલો, એકલા ચલો,
એકલા ચલો રે—જદિ૦

જદિ કેઓ કથા[૫] ના કો'ય[૬]
ઓરે[૭] ઓરે ઓ અભાગા,
કેઓ કથા ના કો'ય,
જદિ સબાઇ થાકે મુખ ફિરાયે
સબાઇ કરે ભય—
તોબે પરાણ[૮] ખુલે,
ઓ તુઈ મુખફુટે તોર મનેર કથા
એકલા બોલો રે !—જદિ૦

જદિ સબાઇ ફિરે જાય—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
સબાઈ ફિરે જાય,
જદિ ગહન પથે જાવાર[૯] કાલે
કેઓ ફિરે ના ચાય[૧૦]—
તોબે પથેર[૧૧] કાંટા,

---

૧ સાદ; ૨ કોઈ; ૩ આવે; ૪ તોપણ; ૫ વાત; ૬ કહે; ૭ અરે; ૮ પ્રાણ; ૯ જવા; ૧૦ જુએ; ૧૧ પથના;

ઓ તુઝ રક્તમાખા[૧૨]ચરણુ તલે
એકલા દલો રે !—જદિ૦

જદિ આલો[૧૩] ના ધરે—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
આલો ના ધરે,
જદિ ઝડ બાદલે[૧૪] આંધાર રાતે
દુવાર[૧૫] દેય ધરે—
તોબે વજ્રાનલે
આપન બુકેર[૧૬] પાંજર[૧૭] જાલિયે[૧૮] નિયે
એકલા જલો રે !—જદિ૦

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧૨ તરબોળ; ૧૩ પ્રકાશ; ૧૪ આંધી; ૧૫ દ્વાર; ૧૬ કલેજું;
૧૭ પીંજર, ૧૮ જલાવીને.

૧૨. નવ વત્સરેર પણ

નવ વત્સરેર[૧] કરિલામ પણ
લોબો[૨] સ્વદેશેર દીક્ષા,
તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લોબો શિક્ષા.

પરેર[૩] ભૂષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઇ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[૪] પરેર ભિક્ષા.
નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લોબો સ્વદેશેર દીક્ષા.
ના થાકે[૫] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણે સુપવિત્ર.
ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર
તોમ હોતે[૬] જત[૭] દૂરે ગેછિ સરે[૮]
તોમારે દેખેછિ તત[૯] છોટો કરે
કાછે[૧૦] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.
હે તાપસ, તવ પર્ણ કુટીર
કલ્યાણે સુપવિત્ર.

---

૧ વરસની; ૨ લઈશ ૩ પરનું; ૪ છાંડીશ; ૫ હોય; ૬ થી; ૭ જેટલે· ૮ સરી ૯ તેટલો ૧૦ પાસે;

પરેર વાક્યે તવ[૧૧] પર હોયે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા,
તોમાર ધુલિતે ફિરાયેછિ મુખ,
પેરેછિ[૧૨] પરેર સજ્જા.

કિછુ[૧૩] નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
જપિછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
મોદેર અસ્થિ મજ્જા.
પરેર ધુલિતે તોમાર ધુલિરે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા.
એ સકલ લાજ ત્યાગિઓ[૧૫] આજ,
લોઇઓ તોમાર દીક્ષા.
તવ પદતલે બસિયા વિરલે
શિખિઓ તોમાર શિક્ષા.
તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ
તવ મન્ત્રેર ગભીર મર્મ,
લોઇઓ તુલસ્યા,[૧૭] સકલ ભુલિયા,
છાડિયા પરેર ભિક્ષા;
તવ ગૌરવે ગરવ માનિઓ,
લોઇઓ તોમાર દીક્ષા.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

:———

૧૧ તેવી; ૧૨ ચોરી છે; ૧૩ પહેરી છે, ૧૪ કાંઈ; ૧૫ ત્યાગીને;
૧૬ વિરલ સ્થાને, ૧૭ [illegible]

૧૩. હે ભગવાન !

બાઙ્લાર માટિ બાઙ્લાર જલ
બાઙ્લાર વાયુ બાઙ્લાર ફલ
પુણ્ય હોઉક[1] પુણ્ય હોઉક
પુણ્ય હોઉક હે ભગવાન.
બાઙ્લાર ઘર બાઙ્લાર હાટ
બાઙ્લાર વન બાઙ્લાર માઠ[2]
પૂર્ણ હોઉક પૂર્ણ હોઉક
પૂર્ણ હોઉક હે ભગવાન.
બાંગાલીર પણ બાંગાલીર આશા
બાંગાલીર કાજ બાંગાલીર ભાષા
સત્ય હોઉક સત્ય હોઉક
સત્ય હોઉક હે ભગવાન.
બાંગાલીર પ્રાણ બાંગાલીર મન
બાંગાલીર ઘરે જત ભાઇ બોન
એક હોઉક એક હોઉક
એક હોઉક હે ભગવાન.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ હો; ૨ જંગલ.

ચિઠ્ઠી

૧. શક્તિમન્ત્ર

જનનિ ભારત આજ હમકો, મધુર બિણુ સુના રહી હૈ;
સ્વતંત્રતાકા રાગ[1] ગાકર, માનો અમૃત પીલા રહી હૈ.

સેંકડો વર્ષોંસે હમ થે, ભાગ્યહીકે [2]ફેરમેં;
ઉસકી નિર્ભરતા[3] છોડાકર, સ્વાવલંબન શીખા રહી હૈ.

થા નિરાશા કા ભયાનક, ભૂત જો હમ પર ચઢા;
રાષ્ટ્ર કે સંગીત બલસે, શીઘ્ર ઉસકો ભગા રહી હૈ.

ફિર ભલા મૈં દીનતાકે, શબ્દ કૈસે કહ સકું ?
જબકી[4] માતા મીઠે સ્વરસે, શક્તિમન્ત્ર પઢા રહી હૈ.

—સત્યદેવ.

૧ આલાપ; ૨ ચક્ર; ૩ આધાર; ૪ જ્યારે.

૩. કર્મયુગ

આ ગયા હૈ કર્મયુગ કુછ કર્મ કરના શીખ લો;
દેશ પર અરૂ[૧] જાતિ પર હઁસ હઁસ[૨] કે મરના શીખ લો.

મારનેકા નામ મત લો, પહેલે મરના શીખ લો;
મિસ્રસે[૩] આયર્લૅન્ડ દબ કર,[૪] ફિર ઉભરના[૫] શીખ લો.

પાર યદિ હોના તુમ્હે પરતંત્રતા દુઃખ સિંધુસે;
તૈર કર[૬] તો રક્તસાગરસે ઉતરના શીખ લો.

ફિર જલા દોગે સકલ સંસારકો ક્ષણ માત્રમેં;
દેશદુઃખકી આગમેં પર[૭] પહેલે જલના શીખ લો.

જેલયાત્રાકે લિયે દિન રાત ઉત્સાહિત રહો;
કૃષ્ણ-જન્મસ્થાનમેં[૮] નિર્ભય વિચરના શીખ લો.

દેખના હૈ દૃશ્ય ભારતવર્ષમેં યદિ સ્વર્ગકા;
દેશકો તો બાલ્યપનસે[૯] દુઃખ હરના શીખ લો.

—સત્યદેવ.

---

૧ અને, ૨ હસતાં હસતાં, ૩ પેઠે; ૪ દબાઇ જઇને; ૫ ઊભા થતાં, ૬ તરીને, ૭ પાંખ અને પણ; ૮ કારાગૃહ, ૯ ઉમરથી.

૩. ભારતદેશ †

જગ બિચ સ્વર્ગ હમારો દેશ.
ભારત અસ શુભ નામ લેત [૧]છિન, ઉપજત પ્રેમ વિશેષ,
તાપૈ જન્મભૂમિ શોભા [૨]લખિ, રહત ન દુ:ખ લવલેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

દુગ તટ ઉદધિ બહત શિર ઉપર, નીલ છત્ર [૩]સદિનેશ,
ઉત્તર હિમગિરિ પરમ મનોહર, જહઁ નિત રમત [૪]મહેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

પાવન નિર્મલ ગંગનીર જેહિ, પરસત[૫]કટત કલેશ;
પ્રગટે બ્રહ્મ રૂપ જગ કારક, જહઁ બ્રજેશ અવધેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

ધર્મ ધ્વજા [૬]ફહરાત જહાં નભ, રત્નન ખાનિ [૭]અશેષ;
માધવ અસ લખાત કબહૂઁ નહિં, જસ[૮] મમ ભારત દેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ૦

—માધવ.

---

† જુઓ પરિશિષ્ટ ક.

૧ ક્ષણ—તરત, ૨ જોઈ, ૩ દિનરાત, ૪ મહાદેવ, ૫ સ્પર્શ કરતાં; ૬ ફરકે; ૭ અપાર; ૮ જેવો

૪. સ્વમાન

હે ભારત કે જાયે, જિયત[૧] કયોં માન નસાયે.

કહાં ગયે વે પિતુ દશરથ સમ, જો સુત [૨]વિપિન પઠાગે;
રામ લખનસે કહાં વીર સુત નિજ, શત્રુન માર ભગાયેં.
દેશ કે કષ્ટ છુડાયે—હે ભારત૦

કહઁ ભીષ્માદિ [૩]પાર્થ સે ધનુધર, વીર પાણ્ડુ કે જાયે;
જિન અભિમાની કુરૂવાસિનકો, ખલદલ ધૂલ મિલાયે.
ખલન[૪] હિય ભય ઉપજાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે કૃષ્ણુ સકલ વિદ્યાપતિ, સારથી રૂપ બનાયે;
જિન ગર્વિન[૫] નૃપ ઉદાહરણુ હિત, ભારત યુદ્ધ કરાયે.
ધર્મધ્વજ જગ ફહરાયે—હે ભારત૦

કહાં બીર માતા બિદુલા જો, સંજય દેખ પરાયે;[૬]
દૈ કોટિન ધિક્કાર તાહિ, પુનિ હિય ઉછાહ[૭] ઉપજાયે.
ભેજિ રન વિજય કરાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે વીર પ્રતાપ શિવાજી, પૃથીરાજ નૃપ રાયે;
લરિ લરિ યવન મહીપન[૮] સોં જિન નાકન ચના ચબાયે.[૯]
નેક નિજ પ્રન[૧૦]ન [૧૧]ડિગાયે—હે ભારત૦

---

૧ જીવતાજીવત; ૨ જંગલમાં મોકલ્યા; ૩ અર્જુન; ૪ ખલ પુરુષોના; ૫ ગર્વિષ્ઠ; ૬ યુદ્ધમાંથી પાછો આવેલો; ૭ ઉત્સાહ; ૮ બાદશાહો; ૯ નાકમાં ચન ભરી દીધા; ૧૦ પાછું ૧૧ ડગ્યું;

અહો બન્ધુ ! નિજ ઘર નહિ દેખત, વૃથા ફિરત [૧૨]અકુલાયે;
સલત ન તુમ ક્યોં વહિ પથ માધવ, પુરખે[૧૩] જાહિ બતાયે.
[૧૪]જાસુ હિત રક્ત [૧૫]બહાયે—હે ભારત૦

—માધવ.

૧૨ અકળાઈને; ૧૩ પૂર્વે; ૧૪ જેના; ૧૫ વહેવડાવ્યું.

યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ

હમેં તો દેશ ભારત અપના, પ્રાણોં સે ભી પ્યારા હૈ,
હમ હૈં ભારત કે ભારતવર્ષ હી જીવન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

જમાના હેચ[1] હૈ ર[2]અદરંગ, જિસકી[3]શાન કે આગે;
વહી સંસાર સુખ કા સ્વર્ગ ઇન્દ્રાસન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

ખિલાયાં ખેલ ઋષિયોંને, લડકપન ગોદ મેં જિસકે;
પુરાના જગમગાતા[4] માન વહ જીરિત[5] હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

હમારા ધર્મ સંચિત કર્મ, ઇશ્વર ઇષ્ટ જો કુછ હૈ;
મેરે આંખોં કા તારા પ્યારા બસ ભારત હમારા હૈ
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

સુભટ રન[6] બાંકુરે કવિ લેખકોંકી, ખાનિ[7] હૈ જિસમેં;
અખિલ અનમોલ રત્નોં કા વો સુખ સાગર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

હમ હૈં કુર્બાન ઉસકે જંગલોં, પર્વત વ ટીલોં[8] પર;
યે જીવન ઉસકી પ્યારી રજ પૈં[9] ન્યૌછાવર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

---

૧ બની જાય. ૨ બદસૂરત, ૩ તેજ, ૪ ઝગમગતું, ૫ જીવિ: ૬ રણસુભટ, ૭ ખાણ, ૮ શિખરો, ૯ ધુળિપર,

જિમીં[૧૦] ગદ્દા[૧૧] હમારા મખમલી હૈ, વિન્ધ્ય તકિયા હૈ;
હિમાલય હૈ સિપાહી સિંધુ ભી સેવક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

દુઃખી હૈ ઉસકે દુઃખ મેં આપ, સુખી હૈ સુખ મેં ભારત કે;
હમ હૈં સન્તાન ઉસકી વહ પિતા રક્ષક હમારા હૈ.
હમે તો દેશ ભારત અપના૦

ન છોડૂંગા ન છોડૂંગા, ફટે ઈસ તેરે [૧૨]દામન કો;
કહૂંગા મરતે દમ તક પ્રેમમય ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

કહો માધવ ઈસાઈ હિન્દુઓ, મુસલિમ સબ એક સ્વરસે;
યે ભારતવર્ષ, હમારા હૈ ! હમારા હૈ ! ! હમારા હૈ ! ! ૦

હમારા હૈ ! હમારા હૈ ! ! હમારા હૈ ! ! ! હમારા હૈ નહીં;
યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ ! હમારા હૈ ! ! હમારાલેયા નહીં. ૨

૧૦ જમીન, ૧૧ ગાદી, ૧૨ પાલવ.

૬. હમારા વિશ્વાસ

હમે વિશ્વાસ હૈ ભાગ્ત કા, દિન ભી ફિરને વાલા હૈ,
હમારે આજ બચ્ચોંને ભી હાથ અપના સમ્હાલા[1] હૈ
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

બહુત દિન હો ચુકે હમકો, અંધેરી રાત મે [2]સોતે,
મગર જલ્દી હી પરદા આંખો કા અબ હટને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

ભંવર[3] ઘબડાતા[4] હૈ ક્યોં કર, બસ અબ થોડા હી બાકી હૈ
। નિકલ આયા હૈ સૂરજ અબ કમલ ભી ખિલને વાલા હૈ
પુરાના હમે વિશ્વાસ હૈ૦

હાથ યહ સુનકર, બિચારે તંગ દિલ વાલે,
હમારા બાદલોંસે આસમાં યહ ઘિરને વાલા[5] હૈ
મેં હમે વિશ્વાસ હૈ૦

જિગર[6] હો જાયગા રોશન,[7] અંધેરા બે નિશાં[8] હોગા,
મિલેગા ખુદબખુદ[10] માધો જો તુમકો મિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

—માધવ.

---

૧ જાગૃત થયા, ૨ સૂતાંસૂતાં, ૩ ભ્રમર, ૪ ગભરાય, ૫ ઘસરી
૬ ઘેરાવાનું, ૭ હૃદય, ૮ પ્રકાશિત ૯ નામનિશાન વગરનું, ૧૦ આપોઆપ

૭. બારડોલી !

ઓ, વિશ્વસ્ત બારડોલી ! ઓ, ભારત કી ' થર્માપોલી ' !
નહી, નહી, ફિર ભી સશસ્ત્ર થી ગ્રીક સૈનિકોં કી ટોલી.

' હલ્દી ઘાટી ' કે રણ કી ભી વહી પૂર્વ–પરિપાટી થી;
બઢ બઢ કર વૈરી કી ગર્દન વીર–વરોં ને કાટી થી. ૧

પર તૂ હૈ નિઃશસ્ત્ર તપસ્વિનિ ! ફિર કૈસે સમતા[1] હોગી ?
ઉપમા આપ બનેગી તૂ યદી શ્રેણીમે ક્ષમતા[2] હોગી.

લોહે કા શનિ–દાન માન કર તૂને સ્વીકૃત કિયા નહીં;
બુદ્ધોં કા અવલમ્બ જાન કર લકડી કો ભી લિયા નહીં. ૨

ઉઠી નહીં તૂ કિ જો બુરા હૈ ઉસે નષ્ટ કર દેને કો,
તુલી[3] હુઇ હૈ કિન્તુ બુરે કો આજ ભલા કર લેને કો.

શુભે ! સફલતા દે તુઝ કો હરિ, યહી પ્રાર્થના હૈ મેરી !
સ્વયંસિદ્ધિ સે ભી બઢ કર હૈ સાધુ સાધના યહ તેરી. ૩

ફિર ભી અપની શક્તિ તોલ તૂ ઔર વિપક્ષી કા બલ ભી,
સંગીનેં, મેશીનગનેં, બમ ઔર ઉધર હૈ કૌશલ ભી;

ન હો વિજયકા નિશ્ચય જિનકો, સાક્ષી હો કર હટ જાવેં;
બઢ કર પગ ન હટેં ફિર પીછે, ચાહે સિર ભી કટ જાવેં ! ૪

---

૧ ગેળ–સરખામણી, ૨ તુટી. ૩ કમર કસીને તૈયાર,

કરતી હૈ કાનૂન–ભંગ તૂ, પર કિનકે કાનૂન ભલા !
ઉનકે, ' ન્યાય ' ' ન્યાય ' કહ કર જો યહાં ફંસતે રહે ગલા !
ખૌલ ઉઠેગા[૪] ખૂન ન કિસકા એસે અત્યાચારોં સે !
સંયમ તુમ્હે દિખાના હૈ પર નિજ વિનીત વ્યવહારોં સે. ૫

આજ મહાત્માદ્વારા તૂને આત્મા કા બલ જાના હૈ,
પરમાત્મા ને દિયા જિસે યહ સત્યાગ્રહકા બાના હૈ.
ભય દે સકતા હૈ કયા તુઝ કો ઘોર આયુધોં કા ઘેરા !
પ્રતિપક્ષી કે લિયે સહન[૫] હૈ પ્રહરણસે ભીષણ તેરા ! ૬

સાવધાન ! બાધાયેં[૬] તુઝ કો વ્રત સે વિચલિત કર ન સકેં,
ઝેલે જાયઁ વાર[૭] હઁસ હઁસ કર, છકેં વિપક્ષી ઔર થકેં !
શોણિત ચાહેં તો ઈતના લેં હિંસક ઉસમેં ડૂબ ઉઠેં,
ઘૃણા કરે અપને ઉપર વે ઔર આપ હી ઊબ[૮] ઉઠેં. ૭

સૂરત મેં હી કોઠી પહલે નૌકરશાહી ને ખોલી,
સૂરત સે હી ચલી હટાને અબ ઉસે બારડોલી !
પર સંગમ ગોરોં સે અપના ગંગા–યમુના તુલ્ય રહે,
દોનોં કે ભીતર સમતા કી સરસ્વતી કા સ્રોત બહે. ૮

—મૈથિલીશરણ ગુપ્ત.

---

૪ ઉકળશે, ૫ સહનશક્તિ–શસ્ત્ર, ૬ અડચણો, ૭ ઘા, ૮ કંટાળી.

૮. કૌમી ગ઼ઝલ

મુનક્કશ[૧] અપને દિલ પર હિન્દ કી તસવીર હોને દો,
કદમ સે ઉસ કે અપના સીના પુર તનવીર[૨] હોને દો.

કભી ઉલ્ઝન[૩] ન ડાલો કૌમ કે કામોં મેં તુમ કોઇ,
તુમ્હારે દર્દ ગમકી હોતી હૈ તદબીર, હોને દો.

બઢાયે રકખો હિમ્મત, [૪]બુજ઼દિલી કો મત ફટકને દો,
ન ઇસકો અપને પાવોં કી કભી જંજ઼ીર હોને દો.

ચલન સે, ઇલ્મ સે, [૫]ગૈરત સે, હિમ્મત સે, [૬]શુજાઅત સે,
ન મુલ્કો-કૌમ કી હર્ગિજ઼ કહીં તહ.કીર[૭] હોને દો.

અગર આયે હો દુનિયા મેં ઉઠાઓ લુત્ફે-આજ઼ાદી,
કિસી કે હાથ મેં તુમ અપની મત તકદીર હોને દો.

બહુત લિકખે ગયે અફસાને[૮] ઇશ્કો-ઉન્સો-અલ્ફત[૯] કે,
હિકાયત[૮] હુબ્બે-કૌમી કી ભી અબ તહરીર[૧૦] હોને દો.

કરો ખિદમત વતન કી શૌક સે, દિલ સે, મુહબ્બત સે,
ન મુલ્કી કામ મેં કોઇ કભી તકસીર હોને દો.

બહુત વાદે ટલે હૈં અહદો-પૈમા[૧૧] કા ભરોસા ક્યા ?
તલબ અપને કરો હક તુમ ન અબ તાખીર[૧૨] હોને દો.

---

૧ અંકિત, ૨ પ્રકાશમય, ૩ દરકત, ૪ નામર્દાઈ, શરમ, ૬ વીરતા, ૭ હલકાઈ, ૮ કિસ્સા, ૯ પ્રેમ, અંકિત, ૧૧ વચન, ૧૨ દેરી,

ન રોકો કલ્બ[13] કી આવાજ઼ તુમ રોશનઝમીરી[14] સે,
કિસી કો હૈ અગર ઇસ[15] અમ્ર મેં તક઼રીર,[16] હોને દો.
મઝે લો દર્દ કે રહ રહ કે મુલ્કો-કોમ કે ગ઼મ સે,
જિગર કે પાર તો અપને જરા યહ તીર હોને દો.
તુમ્હારી આહો-જ઼ારી યહ કભી જાયા[17] ન જાયેગી,
ખિંચ આયેગી ખુદ આઝાદી જરા તામીર હોને દો,

—ત્રિશૂલ.

---

૧૩ હૃદય, ૧૪ જ્ઞાન, ૧૫ બાબત, ૧૬ વિવાદ, ૧૭ નકામું

૯. શહીદાને દેહલી

ગર્દ[1] સે હુઆ સુર્ખ મૈદાને દેહલી,
બના હૈ અલમખાના[2] એવાને[3] દેહલી;
હુઈ બન્દ હર એક દુકાને દેહલી,
તડપ કર નિકલને કો હૈ જાને દેહલી,
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને[4] દેહલી.

બુઝે બન કે શમએ શબિસ્તાને[5] દેહલી,
હુએ બન કે પરવાના કુર્બાને દેહલી;
વો ઊંચે સજીલે જવાનાને દેહલી,
બઢાતે રહે જીતે જી શાને દેહલી;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

દબાયા[6] ગયા ફિર સે હૈ શાને દેહલી,
હુઆ હિંદ પર ફિર સે એહસાને દેહલી,
ફિરિસ્તે હૈં યા હૈં યે અરકાને[7] દેહલી,
નિકલતે હૈં જિનમેં કિ અરમાને દેહલી;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ઉધર થે મુસલ્લેહ[8] નિગહબાને દેહલી,
કમિઆગ થે, યા થે વો કમાને દેહલી;
ઇધર થે નિહત્થે ખડે જાને દેહલી,
વો ભારત કે લાલ ઔર અરમાને દેહલી;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

---

૧ ધોળી, ૨ ઇસ્પિતાલ, ૩ મહેલ, ૪ શહીદો ૫ રાત્રિના દીવા,
૬ ભમણી, ૭ સ્તંભ, ૮ સુસજ્જ,

ન ઇતના કોઇ જુલ્મ પર તુલ[૯] સકેગા,
નહીં હશ્ર[૧૦] તક દાગ યહ ધુલ સકેગા;
ન મહકૂમ હાકિમ મે મિલ જુલ સકેગા,
યે ઉકદા[૧૧] કિસીસે ન અબ ખુલ સકેગા;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો માસૂમ[૧૨]બચ્ચે વો મા કે દુલારે,
વો ઘર કે ચરાગ ઔર આંખોં કે તારે;
અછૂતોં કે વહ જિન્દગી કે સહારે
નિશાના અજલ[૧૩]કા બને ઔર સિધારે;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

સુના હૈ કિ એક લડકા ઝખ્મી હુઆ થા,
અભી સિર્ફ થા બાગ તેરહ બરસ કા;
મગર મૈલ[૧૪] ઉસ કે ન તેવર[૧૫] પૈ આયા,
પુકારા ન ઉસને—ન અમ્મા ન અબ્બા;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી

વો ગંગીન આગે ચલા જા રહા થા,
ઉસે દેખ કર છોટા ભાઇ જો રોયા;
કહા ઉસને રોઓ ન એ પ્યારે ભૈયા,
જવાં મરદો કી મૌત મૈં તો હૂં મરતા;
ગઝબ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

---

૯ ખડકવું, ૧૦ કયામત, ૧૧ ગાંઠ, ૧૨ નિર્દોષ, ૧૩ મોત, ૧૪ કરચોળી, ૧૫ ભમર,

કયામત તક મનિકા મનાયેંગે [૧૬]માતમ,
યે મુમકિન નહી મહવ[૧૭] હો જાય યહ ગમ;
બરસના જનાજોં પૈ વહ ફૂલ પૈ [૧૮]હમ,
વો પુર આબ આઁખેં, વો [૧૯]હસરતકા [૨૦]આલમ;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

યે મન્જ઼ર[૨૧] દિલોં કો દુપારા[૨૨]કરેગા,
યે ખ઼ંજ઼ર કલેજે પૈ મારા કરેગા;
શહીદોં કા ખૂં યહ પુકારા કરેગા,
ફ઼લક[૨૩] ઔર ક્યા અબ હમારા કરેગા?
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

—ત્રિશૂલ.

---

૧૬ શોક, ૧૭ ભૂલાઇ, ૧૮ ફૂલ પર ફૂલ, ૧૯ શોકગ્રસ્ત, ૨૦ વિશ્વ, ૨૧ દેખાવ, ૨૨ ચીર્યા, ૨૩ આકાશ.

૧૦. દશાહરા ઔર મુહર્રમ

(સન ૧૯૧૮ મેં દશહરા મુહર્રમ એકહી દિન પડ઼ને કે
સમય લિખી ગઈ)

[૧]

કહીં હૈ રામ કી જય જય, કહીં પર શોરે માતમ[1] હૈ;
કહીં હૈ હર્ષ કી ધ્વનિયાં, કહીં પર નાલએ ગ઼મ[1] હૈ.
કહીં તો ફૂલ હંસતા હૈ, કહીં પર રોતી શબનમ[2] હૈ;
મુહર્રમ મેં દશાહરા હૈ, દશહરા મેં મુહર્રમ હૈ.

જુલૂસોં[3] મે મગર દોનોં તરફ સામાને-જંગી હૈ;
હૈ મતલબ એકહી દોનોં કા જાહિર મેં દુરંગી હૈ.

[૨]

ઇધર હૈ રામ લક્ષ્મણ કા, ઉધર હસનૈન[4] કા ચર્ચા;
ઇધર શર જાલ દનુજોં[5] પર, ઉધર કુફ્ફાર પર [6]તેગ઼ા.
નજ઼ર મેં હર ઘડ઼ી દોનોં, તરફ થી ધર્મ કી રક્ષા:
ઇધર થા [5]નિશ્ચરોં કા, શામિયોં[7] કા થા ઇધર હલકા.

---

૧ શોક, ૨ ઝાકળ, ૩ સરઘસ, ૪ હસન હુસેન (અ), ૫ દાનવ-કાફિર, ૬ તલવાર, ૭ શામ દેશના વાસીઓનો પક્ષ.

થે ભૂલે હોનો ઈશ્વર કો હુએ મગરૂર હોનો થે
નશે મે શક્તિ, બલ ધન, ધૂર્તતા કે પૂર હોનો થે

[૩]

વતન કો છોડકર ભટ્કે, ફિરે હૈં હૈ બિયાબાં[૯] મે
ઈધર દણ્ડક મે ઘૂમે રામ, ઉધર વહ દસ્તે ગીઁ[૯] મે
સભી સામાન થે ઘર મે ન ઘર થા ઉનકે દૌરાં મે
નહી થી ફિક્ર પૈદા હો ન શર[૧૦] દુનિયા કે ઈમાં મે
ભરા આતા હૈ ઝખિચ ખિચ ગઇ તસવીર દિન મે હૈ
જમી પર ગો નહી વહ ઉનકી પર જાગીર દિન મે હૈ

[૪]

સબક દેને કો દોનો કે હુઈ જગ આજમાઈ થી
હસ્ને[૧૧] માલો દૌલત કી ન યહ હર્ગિજ લડાઇ થી
બડે અન્યાયી થે મઝ્બૂર ઉનકી હી સફાઇ થી
લડાઇ દુશ્મનો કે મુહ પૈ વીરો ને હવાઈ થી
શરો સે રામ કે દુનુજો કી મિટ્ટી હો ગઇ ગુમ થી
ચમક તેગે હસન કી થી કે બમ, નારે જહન્નુમ[૧૨] થી

[૫]

ક્યામત જાલિમો પર ઢાદી જગ મેદાન મે આ કે
ઈસી કે નારને થે કાલિમે ઈન્સાન મે આ કે

: જંગલ ૯ ઉજ્જડ મેદાનનું નામ છે, ૧૦ દોષ ૧૧ વસુલ, ૧૨ નરકાગ્નિ

દિલેરી ઉનકી દેખા હમ ભેબસોં કે ધ્યાન મેં આયે
સફે કી દુશ્મનોં કી સાફ લોટ પલ આન[13] મેં આયે.

ઉદૂ[14]સેજે ગયે મુલ્કે-અદમ[15] મેહમાન હોને કો;
મલક[16] આગે ફલક[17] સે જંગમેં કુરબાન હોને કો.

[૬]

ઇધર શ્રીરામ ને લંકેશ રાવણ પર વિજય પાઈ;
મગર અફસોસ ઉધર આફત ગઈ હસનૈન પર છાઈ.
કમી થી ફૌજ કી, ગુરબત[18] બલાગેં ક્યા નહીં લાઇ,
મિલા પાની ન મેહમાં કો તો મેહમાંકી કજા[19] આઈ.

ગયા બદતાહી આબે-સાફ કા ફિર હમ બહમ તોડા;
જબાં સૂખા થી સૂખે હોઠ યેં બચ્ચોંને દમ તોડા.

[૭]

ઉઠાઇ સખ્તિયાં કિતની ન થા કાબૂ સિતમગર પર;
ખંડે ઝિલી મુસીબત બલ[20] ન આને પાયા તેવર પર.
નહી મંજૂર કી ગૈયત[21] ઉદૂ કી સૈફ[22]થી સર પર;
બુઝા કર પ્યાસ અપની તેગ કી ખુદ પહુંચે કૌસર[23] પર.

ગમેજાંકાહ હૈ યહ કિસ તરહ સૌજે નિહાં[24] નિકલે;
દંનદારો[25] કે સીને સે ન ક્યોં ઇતના ધુવાં નિકલે.

---

13 પળ, ૧૪ શત્રુ, ૧૫ યમસદન, ૧૬ ફરિસ્તા, ૧૭ આકાશ
૧૮ મુસાફરી, ૧૯ મોત, ૨૦ વળ, ૨૧ તાબેદારી, ૨૨ તલવાર,
૨૩ સ્વર્ગીય સ્રોત, ૨૪ દિલની બળતરા, ૨૫ દાઝ-સ્મશાની.

[૮]

મનાયેં હમ ખુશી યા ગમ મગર યહ કામ કરના હૈ:
સફીના[૨૬] એક હી હૈ ઔર હમ સબ કો ઉતરના હૈ.
ડરાયે લાખ કોઈ પર ન વાજિબ ડર સે ડરના હૈ;
હમેં હક[૨૭] કે લિયે જીના હૈ ઔર હક હી પે મરના હૈ.

ઘડી ભર હૈ ખુશી તો ફિર ઘડી ભર હી મેં માતમ હૈ:
ત્રિશૂલ અપના ન ભૂલો ફર્જ઼ દમમેં જબતલક દમ હૈ.

—ત્રિશૂલ.

---

૨૬ નાવ, ૨૭ સત્ય-પ્રભુ.

૧૧. ઐકયની હાકલ

ગુન ચમનમે[1] ફુન ફુલોકી ખુશ્બો મીઠી બહ રહી હૈ
શાંતિ દેવી અયસી અમ તો, મધુર બિણા સુના રહી હૈ

ગેહી આયા હય જમાના જીંદગી ‍ુધા ર લો (૨)
તોડ કર ટટા પુરાના બીગરી સુધાર લો

સિન્ધુ કે બિચમે હી અપના નાવ ઝોલા ખા રહા (૨)
ઢુઢ કર સુકાની દાના, જન્મ ભવ સે તાર. લો

ઝનક ઘુબકી બાદલોસે છા રહી ભર દેશ કો (૨)
વો બતાદે પથ અપના, કિશ્તિ[2] વ્હા હકાર . લો

અકયકી હાકન ગિરાદર ભર રહી દિગન્ત કો (૨)
આગે બઢ કર ઐકય સબમે આત્મકો ઉદ્ધાર લો

---

1 બા ગમાથી 2 નાવ

૧૨. અય માતૃભૂમિ તેરે

અય માતૃભૂમિ તેરે ચરણોમેં શિર નમાઉં,
મૈં ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણમેં લાઉં. ટેક.

માથે પે[1] તૂ હો ચંદન, છાતી પે તૂ હો માલા,
જિહ્વા પે ગીત તૂ હો, મેં તેરા નામ ગાઉં. અય૦

જિસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રીરામ કૃષ્ણ જૈસે,
ઉસ તેરી ધૂલિકો મૈં, નિજ શીષ પે ચઢાઉં. અય૦

માની[2] સમુદ્ર જિસકી ધૂલિકા પાન કરકે,
કરતા હૈ માન તેરે ઉસ પૈરકો મનાઉં. અય૦

વે દેશ માનવાલે ચડ કર ઉતર ગયે સબ,
ગોરે રહે ન કાલે તુઝકો હી એક પાઉં. અય૦

સેવામેં તેરી બેટોંકો ભુલ જાઉં,
વહ પુણ્ય નામ તેરા પ્રતિદિન સુનું સુનાઉં. અય૦

તેરેહી કામ આઉં, તેરાહી મંત્ર ગાઉં,
મન ઔર દેહ તુઝપર બલિદાન મૈં ચઢાઉં. અય૦

—ઇન્દ્ર.

---

૧ પર; ૨ અભિમાની

૧૩. મંત્ર વંદેમાતરમ્

શુદ્ધ સુંદર અતિ મનોહર મંત્ર વન્દેમાતરમ;
મૃદુલ સુખકર દુઃખહારી મંત્ર વન્દેમાતરમ.
મંત્ર યહ હૈ તંત્ર યહ હૈ જંત્ર વન્દેમાતરમ;
સિદ્ધિદાયક બુદ્ધિદાયક એક વન્દેમાતરમ.
ઓજમય બલકાંતિમય સુખ શાંતિ વન્દેમાતરમ;
મતિપ્રદાયક અતિસહાયક મંત્ર વન્દેમાતરમ.
હરઘડી હરબાર[1] હો હરનામ વન્દેમાતરમ;
હરદમ હમેશા બોલીએ ગુરૂમંત્ર વન્દેમાતરમ.
જપીએ નિરંતર શુદ્ધ મનસે મંત્ર વન્દેમાતરમ;
સોતે સમય ખાતે સમય કલગાન વન્દેમાતરમ.
આઠોં પ્રહર દિલમેં રહે મૃદુ તાન વન્દેમાતરમ;
ગુપ્સે હૃદયસે રાત દિન હો જાપ વન્દેમાતરમ.
તેગસે[2] શિર ભી કટે ભૂલો ન વન્દેમાતરમ;
મ્હોત કી ઘડીયાં ગુંજા દો નાદ વન્દેમાતરમ.
જેલમેં હો તો જપો શુભ જાપ વન્દેમાતરમ;
બેડીયાં ઝંકાર દે શુભ તાન વન્દેમાતરમ.
બન્દુક ગોલી તોપ કી હૈ આડ વન્દેમાતરમ;
તેગ બરછી કે લિયે હૈ ઢાલ વન્દેમાતરમ.
કુર્ણકા દૃઢ કવચ હૈ એક શબ્દ વન્દેમાતરમ;
વિશ્વવિજયી શત્રુવિજયી મંત્ર વન્દેમાતરમ.

—નારસિંગદેવ.

---

૧ હર વખત; ૨ [illegible]વારથી

૧૪. ભારત હમારા દેશ હૈ

ભારત હમારા દેશ હૈ; હિત ઉસકા નિશ્ચય ચાહેંગે;
ઉસકે હિત કે કારને[1] હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ભારત હમારી માતૃભૂમિ, ઉસકા ઋણ હમ પર હૈ બહુત;
ઉસ કે મિટાને[2] કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ભારતકી દુઃખપ્રદ અવનતિ પર, કયોં ન અશ્રુ બહાવેંગે;
ઉન કે હટાને કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ધર્મ વિદ્યા ઔર ધન સે, ઉન્નતિ ભારત કી હોવે;
ઉસ ઉન્નતિ કે માર્ગ મેં હમ કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

સંસાર કે ઉદ્ધાર હેતુ, કૃષ્ણ જન્મે જેલ મેં;
તો ફિર ભલા હમ કયોં ડરેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

ચાહે કિતને કષ્ટ હમ કો, કયોં ન હો ઉસ કે લિયે;
સબ સહેંગે મર મિટેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

—સત્યદેવ.

૧ કારણે, ૨ ફેડવાને.

૨૫. નિમંત્રણ

આઓ આઓ સકલ ભારતકુમાર !
તજ માન મોહ મદ અહંકાર;
હુઆ દર્શન સે આનંદ અપાર. આઓ.

યહ ધન્ય દેશ ઔર ધન્ય કાલ,
જહાં મિલે બંધુ સબ ઉરવિશાલ;
સ્થિર રખે ઈશ યહ સદ્‌વિચાર. આઓ.

નિર્બળ નિર્ધન સબ નિરસહાય,
બિન ઐક્ય નહિં અબ કુછ ઉપાય;
અબ તો સમતા કીજે પ્રચાર. આઓ.

દુઃખ સે બચને કા માર્ગ એક,
અપને [1]પન કી સબ રહો ટેક;
નિશ્ચય હોગા ફિર જયજયકાર. આઓ.

---

૧ પણની.

૧૯. સરદાર ગાંધી હૈ*

હમારી કૌમને માના હુઆ સરદાર ગાંધી હૈ;
હમારે કાફિલેકા કાફિલા–સરદાર ગાંધી હૈ.

ગુજાયા હૈ જમાને મેં અજબ લલકાર ગાંધી હૈ,
નહીં ડરતા હૂં દુશ્મનસે મેરી સરકાર ગાંધી હૈ.
હમારી કૌમને માના હુઆ સરદાર ગાંધી હૈ.

બસે હુએ ઘર ઉજડ રહે હૈં;
ઉજાડ ગુલશન[1] બને હુએ હૈં;
સિખા કર સત્યાગ્રહ હમકો, દિખાયા હૈ યહ દુનિયાકો;
જમાયા જેલમેં ડેરા ઔર છોડા ઘરબાર ગાંધી હૈ.
હમારી કૌમને માના હુઆ સરદાર ગાંધી હૈ.

* ૩૭ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં એક અકાલીભાઈએ આ ગીત ગાયું હતું.

૧ બાગ.

૧૭. ભારત દેશ હમારા પ્યારા*

ભારત દેશ હમારા પ્યારા.
રટન કરત હૈ લોગન સારા;
મતભેદ [1]મનગ ગજસે મત કચરો;
દિન રૈન[2] હો આમ બસ એક ઉજિયા,
રામ રહીમ હૈ એક [3]પસારા.
ભારત દેશ૦

સ્વરાજ્ય મન્ત્ર કે પિતા તિલકો,
ઐક્ય પિણ્ડ અબ દેઓ[4] ગયામેં;
મહાત્માજી કરત પુકારા,
શાન્ત કરો અબ ખલબલ[5] સારા.
ભારત દેશ૦

[6]દાસપનેસે દાસ[7] છુડાઓ,
દાસહિ બન કે હિન્દકા સારા;
નિશા નિરાશામેં દિખતી હૈ,
સ્વરાજ્ય—અરૂણોદયકી આશા.
વિઠ્ઠલ ભગિની ચાહે એસા;
સહકાર ન હો કિસીકા પ્યારા.
ભારતદેશ હમારા પ્યારા.

---

૧ માતંગ; ૨ રાત; ૩ ફેલાવ, ૪ દો; ૫ ઉકળાટ; ૬ ગુલામીમાંથી
૭ ગુલામને-હિંદને.

* ૩૭ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૧૮. મર્દોંકો નેક કામમેં*

મર્દોંકો નેક કામમેં ડરના નહિ અચ્છા;
નામર્દ સે ઉમ્મીદ કો કરના નહિ અચ્છા.
ક્યા [1]ગમ હૈ અગર દેશકે લિયે જાન ભી જાંયેં;
બદ [2]રસ્મ યા બદ કામમેં મરના નહિ અચ્છા.
મર્દોંકો૦

લડના કિસીસે ખૂબ નહિ ઇસ જહાનમેં;
પર ખાસ કર ભાઇઓંસે ઝઘડના નહિ અચ્છા.
મર્દોંકો૦

[3]બઢના ઉસીકા ઠીક હૈ જિસસે હો [4]બેહ[5]જહાં;
[6]કાહિલ યા: [7]મુફ્ખીચૂસકા બઢના નહિ અચ્છા;
મર્દોંકો૦

કરનેસે પહેલે [8]સોચ લો હર કામકા [9]અંજામ;
પર આગે કો કદમ ધર કે હટાના નહિ અચ્છા.
મર્દોંકો૦

---

૧ અફસોસ, ૨ રિવાજ; ૩ વૃદ્ધિ થવી; ૪ બહેતર, ૫ દુનિયા; ૬ આળસુ-પ્રમાદી; ૭ કંજૂસ; ૮ વિચારો; ૯ પરિણામ;
* ૩૭ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૧૯. અભિલાષા*

મેરી જાં ન રહે મેરા સર[1] ન રહે
[2]સામાં ન રહે ન યે [2]સાજ રહે;
ફક્ત હિન્દ મેરા આઝાદ રહે
માતા કે સર પર તાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

[3]પેશાનીમેં જિસકે શોભે [4]તિલક ઔ
ગોદમેં ગાંધી વિરાજ રહે;
ન યે [5]દાગ બદનમેં સુફેદ રહે
ન તો કોઢ[6] રહે ન યે ખાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

સિક્ખ હિન્દુ મુસલમાં એક રહે
ભાઈ ભાઈસા[7] [illegible] રિવાજ રહે;
ગુરુ ગ્રન્થ કુરાન પુરાન રહે
મેરા પૂજા રહે ઔ નમાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

મેરી ટૂટી [8]મઢુંયામેં રાજ[9] રહે
કોઈ ગૈર[10] ન દસ્ત-દરાજ[11] રહે;

---

૧ મસ્તક, ૨ માલમિલ્કત, ૩ ભાલમાં, ૪ લોકમાન્ય તિલક, ૫ બુરાઈનો ડાઘ, ૬ કોઢ, ૭ જેવો, ૮ મઢુલી, ૯ બાપું રાજ, ૧૦ બીજું, ૧૧ હાથ નાંખનાર–સિતમગર,

મેરી [૧૨]બીનકે તાર મિલે હોં સભી
એક બીની મધુર આવાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

યે કિસાન[૧૩] મેરે ખુશ હાલ રહેં
પૂરી હો ફસલ[૧૪] સુખ સાજ[૧૫] રહે:
મેરે બચ્ચેં વતન પૈ[૧૬] નિસાર[૧૭] રહેં
મેરી મા બહિનોકી લાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

મેરી ગાયેં રહેં મેરે બૈલ રહેં
ઘર ઘરમે ભરા સબ નાજ[૧૮] રહે;
ઘી દૂધ કી નદિયાં બહતી રહેં
હરસૂ[૧૯] આનન્દ સ્વરાજ રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

માધોકી હૈ ચાહ ખુદાકી કસમ
મેરે બાદ [૨૦]વફાત યે બાજ[૨૧] રહે;
[૨૨]ગાઢેકા કફન હો મુઝ પે પડા
બન્દે માતરમ્ અલ્ફાજ[૨૩] રહે.
મેરી જાં ન રહે૦

—માધવ.

---

૨ વીણા, ૧૩ ખેડૂત, ૧૪ પાક, ૧૫ સાધન, ૧૬ પર, ૧૭ કુરબાન,
૮ અનાજ, ૧૯ દરેક ને, ૨૦ મૃત્યુ, ૨૧ બાકી, ૨૨ ખાદીનું, ૨૩ શબ્દ [illegible]
૩૭મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૨૦. કદિ નહિ હારના

કદિ નહિ હારના, ભાવે[1] સાડી[2] જાન જાવે,
અસી[3] નહિ હારેના, ભાવે સાડી જાન જાવે—કદિ૦
બિજલી તે આગ[4] કાલોં[5], પાની તુફાન કાલોં,
                    ન્હેરી[6] ભુચાલ[7] કાલોં—કદિ૦
તોપ તલવાર કાલોં, ગોલીયાંદી માર કાલો;
                    ખંડેદી[8] ધાર કાલો—કદિ૦
કુરકી[9] નીલામી[10] કાલોં, સખ્ત કલામી[11] કાલોં,
                    ફાંસી કાલેપાની કાલો—કદિ૦
દીન ઈમાન નાલ,[12] ધર્મ ઝાન નાલ,
                    મર્દદી જબાન નાલ—કદિ૦
માંઝેદ[13] જોર નાલ, મલવેદે[14] શોર નાલ
                    મોહણીયાં દે[15] બોલ નાલ—કદિ૦
ધમી[16] પોઠોહાર[17] નાલ, ગંદલીદી[18] બાર નાલ,
                    ઝંગ સિયાલ નાલ—કદિ૦
રામ દે[19] પ્યાર નાલ, શાંતિ શબર નાલ,
                    રૂબ્બ[20] સચિયાર[21] નાલ—કદિ૦

—ચાૈધરી.

---

૧ ભલે; ૨ આપણો; ૩ અમે; ૪ આગ, ૫ થી, ૬ નદીઓ; ૭ ધરતીકંપ ૮ ખડગ; ૯ જપ્તી; ૧૦ લીલામથી વેચાણ; ૧૧ બોલ; ૧૨ ની સહાય થી; ૧૩ અમૃતસરનો એક ભાગ; ૧૪ લુધીઆના; ૧૫ સુંદર સ્ત્રી પુરુષો ૧૬ જેહલમ; ૧૭ રાવલપીંડી; ૧૮ આ નામને પ્રદેશ ધર્મ અથવા તેના પૂજારો; ૧૯ નો; ૨૦ ઈશ્વર; ૨૧ સાચો

૨૧. ડામાડોળ નૌકા*

---

¹મઝધાર મેં નૈયા² ડોલિ રહી.
સંગી સંગ સહાય ન સૂઝત, કોઉ પકરત ³પતવાર નહીં.— ટેક.

રાત અંધેરી ભયાવનિ લાગત, ઘોર ઘટા ઘિરિ આયો;
ચહું દિશિ નિરુત્સાહ આલસ કર⁴ દલ બાદલ સમ છાયો. મઝધાર મેં૦

ઘોર દમન અન્યાય આદિ કર ઉમડિ રહ્યો તૂફાન;
સબ કર મતિ ગતિ લુપ્ત ભઇ, અબ રહ્યો નહીં કછુ જ્ઞાન. મઝધાર મેં૦

માર્ગદર્શક યન્ત્ર આજ લો, શકુન ને લૈ લીન્હોં;
ભયો દિશાભ્રમ પન્થ ડગાન્યો, હાય, દૈવ, કા કીન્હો? મઝધાર મેં૦

માંઝી⁵ સબ નાયક બિનુ વ્યાકુલ, ભયો મતિભ્રમ સબહી કો;
ભિન્ન ભિન્ન સબ પન્થ બતાવત, જાહિ લાગત જો નીકો.⁶ મઝધાર મેં૦

---

* મહાદેવ શાહકારે આ ગીત ગ્રન્થની મહાસભામાંથી મેળવ્યું છે
૧ મધ્યપ્રવાહ; ૨ નૌકા, ૩ સુકાન; ૪ ઢેર; ૫ ખલાસી, ૬ નેક-સારો.

તીસ કોટિ યાત્રન કી નૈયા ડુબિ રહી મઝધાર;
આજ એક મોહન બિન યાકો કૌન લગાવે પાર ? મઝધાર મેં૦

મોહન નિજ બલ દેઇ સબન કહઁ, પન્થ દિખાવહુ પ્યારે;
જા મેં હિન્દ દેશ કી નૈયા યહ લગિ જાય કિનારે. મઝધાર મેં૦

—મનોરંજન પ્રસાદ.

હિંદુસ્તાની

૧. સરફરોશી કી તમન્ના

સરફરોશી કી તમન્ના[1] અબ હમારે દિલમેં હય,
દેખના હૈ ઝોર કીતના બાઝુએ[2] કાતિલમેં હય.

રહરવે[3] રાહે મહોબ્બત રહે ન જાના રાહમેં,
લઝ્ઝતે સેહરાન-વર્દી[4] દૂર યે મંઝીલમેં હય.

આજ ફિર [5]મક઼તલમેં ક઼ાતિલ કહ રહા હૈ બાર બાર,
ક્યા તમન્નાએ [6]શહાદત ભી કિસી કે દિલમેં હય.

અય શહીદે મુલ્કોમિલ્લત મેં તેરે ઉપર [7]નિસાર,
અબ તેરી હિમ્મત કા ચર્ચા [8]ગ઼ેર કી મહફિલમેં હય.

વક઼્ત આને દે બતાદેંગે તુઝે અય [9]આસમાં !
હમ અભી સે ક્યા બતાએં ક્યા હમારે દિલમેં હય.

અબ ન પહેલે વલવલે[10] હૈં ઔર ન [11]અરમાનોંકી ભીડ,
સિર્ફ મિટ જાનેકી હસરત[12] યક દિલે બિસ્મિલમેં હય.

—બિસ્મિલ.*

---

૧ ઈચ્છા-મુરાદ; ૨ બાવડાં; ૩ મુસાફિર; ૪ સહેલગાહ; ૫ કતલખાના; ૬ કુરબાની; ૭ ફિદા; ૮ બીજાઓની; ૯ દુશ્મન આકાશ; ૧૦ વલવલાટ; ૧૧ મુરાદો; ૧૨ ઈચ્છા.

*એમ કહેવાય છે કે આ ગઝલ મૌ૦ હઝરત મોહાની સાહેબની છે. પણ બિસ્મિલ નામનો એક મશહૂર શાયર અજમેર શરીફમાં છે તેની આ ગઝલ બનાવેલી હોય એમ લાગે છે.

૨. હિન્દૂસ્તાં હમારા

ચીનો અરબ હમારા હિન્દૂસ્તાં હમારા,
મુસ્લિમ હંય હમ વતન હય સારા જહાં હમારા. ૧

[૧]તવહીદ કી અમાનત[૨] [૩]સીનો મેં હય હમારે,
આસાં[૪] નહીં મિટાના નામો નિશાં હમારા. ૨

દુનિયાકે બુતકદું[૫] મેં પહેલા વો ઘર ખુદાકા,
હમ ઉસકે [૫']પાસબાં હંય વોહ પાસબાં હમારા. ૩

તેગોં[૬] કે સાએ[૭]મેં હમ પલ કર જવાં હુએ હંય,
ખંજર હિલાલ[૮] કા હય કોમી નિશાં હમારા. ૪

મગરેબ[૯]કી વાદીયું[૧૦] મેં ગુંજી અઝાં[૧૧] હમારી,
થમતા ન થા કીસીસે સયલે રવાં[૧૨] હમારા. ૫

બાતિલ[૧૩]સે દબને વાલે અય આસમાં નહિં હમ,
સવ બાર કર ચુકા હય તુ ઇમ્તેહાં[૧૪] હમારા. ૬

અય ગુલસતાને [૧૫]અન્દલુસ! વોહ દિન હયયાદ તુઝકો ?
થા તેરી ડાલીયુંમેં જબ આશયાં[૧૬] હમારા ૭

---

૧ એકતા, ૨ સહીસલામતી; ૩ દિલ; ૪ સહે
૫ મંદિર; ૫'રક્ષક-સંત્રી; ૬ તલવાર, ૭ છાયા; ૮ ચાંદ; ૯ પશ્ચિમ; ૧૦ ખું
૧૧ બાંગ; ૧૨ પૂર, ૧૩ સ્થિર; ૧૪ કસોટી; ૧૫ સ્પેન; ૧૬ આ

અય મવજે દજલહ! [૧૭]તુભી પહેચાનતી હંય હમકો ?
અબતક હય તેરા દરયા અહ્સાન્હબ્વાં[૧૮] હમારા. ૮

અય અરઝે[૧૯]પાક! તેરી હુરમત[૨૦]પે કટ મરેં હમ,
હય ખૂં[૨૧] તેરી રગું મંય અબતક રવાં હમારા. ૯

સાલારે[૨૨] કારવાં હય મીરે હજાઝ[૨૩] અપના,
ઇસ નામ સે હય બાકી આરામે જાં[૨૪] હમારા. ૧૦

ઇકબાલ કા તરાના[૨૫] બાંગે દરા[૨૬] હય ગોયા,[૨૭]
હોના હય જાદહ પયમા ફિર કારવાં હમારા. ૧૧

—ઇકબાલ.

---

૧૭ દીનરીસ નદી જ્યાં ઇમામ હુસેન અલે હિસ્સલામ પાણી વિના શહીદ થયા; ૧૮ ક્રપાકાર; ૧૯ જમીન; ૨૦ ગૌરવ; ૨૧ લોહી; ૨૨ સિપહસાલાર; ૨૩ હજરત મોહમ્મદ; ૨૪ જાન; ૨૫ ઝૂજન, ૨૬ કાયમ; ૨૭ જાણે.

૩. મેરા વતન વોહી હય*

નાનકને જીસ ચમન[1] મે વહદત[2]કા ગીત ગાયા,
ચીસ્તી[3]ને જીસ ઝમીં મેં પયગામે હક[4] સુંનાયા;
તાતારીયુંને જીસ કો અપના વતન બનાયા,
જીસને હજાઝીયુંસે દશ્તે અરબ છુડાયા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

સારે જહાં કો જિસને ઇલ્મો હુનર દીયા થા,
યુનાનીયું કો જીસને હયરાન કર દીયા થા;
મટ્ટીકો જીસકી હકને ઝર[5]કા અસર દીયા થા,
તુર્કીકા જીસને દામન[6] હીરોં સે ભર દીયા થા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ટૂટે થે જો સિતારે ફારેસ કે આસમાં સે,
ફીર તાબ દે કે જીસને ચમકાએ કેહકશાં[7] સે;
વહદત કી નય[8] સુની થી દુનિયાને જીસ મકાં સે,
મીરે અરબ[9] કો આઇ ઠંડી હવા જહાં સેં;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

* જુઓ પરિશિષ્ટ ક

૧ બાગ; ૨ એકતા; ૩ ખ્વાજા અજમેરી; ૪ ખુદા; ૫ સોનું; ૬ છેડો; ૭ આકાશગંગા; ૮ બંસી; ૯ હજરત મહમદ (સલ૦);

બન્દે કલીમ[૧૦] જીસકે પરબત જહાં કે [૧૧]સીના,
નુહે નબી[૧૨] કા ઠયરા આ કર જહાં [૧૩]સફીના;
રેફઅત[૧૪] હય જિસ ઝમીકો બામેફલક[૧૫]કા[૧૬] ઝીના,
જન્નતકી ઝીન્દગી હય જીસકી ફિઝાં[૧૭] મેં જીના;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ગૌતમ કા જો વતન હય જાપાન કા હરમ[૧૮] હય,
ઇસા કે આશકોં કા છોટા યેરૂશાલમ હય;
મદફૂન[૧૯] જીસ ઝમીમેં ઈસ્લામકા હરમ [૧૪] હય,
હર ફુલ જીસ ચમનકા ફિરદૌસ હય ઇરમ[૨૦] હય.
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

—ઈકબાલ.

---

૧૦ મોસીસ-મુસા; ૧૧ પર્વતનું નામ; ૧૨ પયગમ્બરનુહ; ૧૩ નાવ; ૧૪ ગૌરવ; ૧૫ આકાશની અગાસી; ૧૬ સીડી; ૧૭ છાયા; ૧૮ પુણ્યધામ; ૧૯ દફન થયેલું છે, ૨૦ સ્વર્ગ.

૪. સારે જહાંસે અચ્છા

સારે જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલેં હંય ઉસકી વોહ [1]ગુલિસ્તાં હમારા. ૧

ગુરબતમેં[2] હો અગર હમ રહેના હય દિલ વતનમેં,
સમઝો વહી હમે ભી દિલ હો જહાં હમારા. ૨

પરબત વોહ સબસે ઊંચા હમસાયહ[3] આસમાંકા,
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસબાં હમારા. ૩

ગોદીમેં ખેલતી હંય ઉસકી હઝારેં નદીયાં,
ગુલશન હય જીન્કે દમસે રશ્કે[4] જીનાં હમારા. ૪

અય આબે રૂદે[5] ગંગા! વોહ દિન હયયાદ તુઝકો,
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા. ૫

મઝહબ[6] નહિ સિખાતા આપસમેં બેર રખના,
હિન્દી હંય હમ વતન હય હિન્દુસ્તાં હમારા. ૬

યુનાનો મિસરો રૂમા[7] સબ મિટ ગએ જહાંસે,
અબ તક મગર હય બાકી નામો નિશાં હમારા. ૭

કુછ બાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદીયોં[8] રહા હય દુશ્મન દવરે ઝમાં[9] હમારા. ૮

ઇકબાલ! કોઇ મહેરમ[10] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ ક્યા કિસીકો દર્દે નેહાં[11] હમારા. ૯

—ઇકબાલ.

---

૧ બાગ; ૨ પરદેશ, ૩ પાડોશી, ૪ ઈર્ષા; ૫ નદી, ૬ ધર્મ ૭ રોમ; ૮ સદીઓ; ૯ કાળચક્ર, ૧૦ દયા ખાનાર, ૧૧ દુઃખ

૫. મેરે લિયે હૈ

તુમ યૂહી સમઝના કે ફના મેરે લિયે હૈ,
પર ગયબસે[૧] સામાને બકા[૨] મેરે લિયે હૈ.

પયગામ મિલાથા જો હુસેન ઈબ્ને અલીકો,
ખુશ હૂં વોહી પયગામે કઝા[૩] મેરે લિયે હૈ.

યેહ હૂરે બહિશ્તીકી તરફસે હય બુલાવા[૪],
લબ્બૈક[૫] કે મકતલકા સિલા[૬] મેરે લિયે હૈ.

ક્યું જાન ન દૂં ગમમેં તેરે જમ કે અબીસે,
માતમ[૭] યેહ ઝમાને મેં બપા[૮] મેરે લિયે હૈ.

મેં ખોઉં તેરી રાહમેં સબ દૌલતે દુનિયા,
સમઝા કે કુછ ઈસસે ભી સિવા મેરે લિયે હૈ.

તૌહીદ[૯] તો યેહ હૈ કે ખુદા હશ્રમેં[૧૦] કેહ દે,
યેહ બન્દા દો આલમસે ખફા[૧૧] મેરે લિયે હૈ.

---

૧ છૂપી રીતે; ૨ અનંતનો; ૩ મોત; ૪ તેડું; ૫ હાજિર છું; ૬ કતલખાનાનો બદલો; ૭ શોક; ૮ …; ૯ એકતા–પૂર્ણતા; ૧૦ કયામતના દિવસે; ૧૧ નાખુશ;

સુરખીમેં નહિ દસ્તે હિના[૧૨] બસ્તાહ[૧૩] ભી કુછ કમ,
પર શોખએ[૧૪] ખૂને શહીદાં[૧૫] મેરે લિયે હૈ.

રાહિલ[૧૬] હૂં મુસલમાન બસદ નારએ તકબીર[૧૭],
યેહ કાફલા યેહ બાંગે દરા[૧૮] મેરે લિયે હૈ.

ઇન આમકા ઉકબા કે[૧૯] તો પૂછના લયકીન,
દુનિયામેં ભી ઇનામકા સિલા[૨૦] મેરે લિયે હૈ.

ક્યું ઐસે નબી[૨૧] પર ન ફિદા હૂં કે જો ફરમાયે,
અચ્છે તો સભી કે હૈ બુરા મેરે લિયે હૈ.

ઐ શાફએ મહશર![૨૨] જો કરે તૂ ન શફાઅત,
ફિર કૌન વહાં તેરે સિવા મેરે લિયે હૈ.

અલ્લાહ કે રાસ્તેહી મેં મૌત આયે [૨૩]મસીહા,
અકસીર યહી એક દુઆ મેરે લિયે હૈ.

૧૨ મેંદીવાળો હાથ; ૧૩ લગાવેલો, ૧૪ ભભકદાર શાહયોગ, ૧૫ શહીદો-મરજીવા; ૧૬ મુસાફિર; ૧૭ અલ્લાહો અકબરના જયઘોષ; ૧૮ કોપનો ટંકાર; ૧૯ ચીજ દુનિયાના; ૨૦ બદલો; ૨૧ મહંમદ-પયગમ્બર; ૨૨ કયામતના રોજ સિફારસ કરનાર મહંમદ પયગમ્બર; ૨૩ ઇસુમિરત;

ઐ ચારહગીરો ![23] ચારહગીરીકી નહિ હાજત,
યેહ દર્દ હૈ, દારૂએ શફા[24] મેરે લિયે હૈ.

ક્યા ડર હૈ? જો હો સારી ખુદાઇ[25]ભી[26]મુખાલિફ,
કાફી[27] હૈ અગર એક ખુદા મેરે લિયે હૈ.

જો સહોબતે અગિયારમેં[28]ઇસ દર્જા હો[29]બેબાક,
ઉસ શૂખફી[30] સખ હિઝ્રમોહયા[31] મેરે લિયે હૈ.

હૈ ઝુલ્મ બહોત આમ[32] તેરા ફિર ભી સિતમગર,
મખસૂસ[33] યેહ અન્દાઝે જફા[34] મેરે લિયે હૈ.

હૈ યૂં તો ફિદા અબ્ર સિયાહ[35] પર સભી મયકશ[36],
પર આજકી ઘનઘોર ઘટા મેરે લિયે હૈ.

—જૌહર.*

---

૨૩ દુનિયાદારી લોકો; ૨૪ ઇલાજ; ૨૫ સૃષ્ટિ; ૨૬ સામે-વિરૂદ્ધ; ૨૭ બસ; ૨૮ અજાણ્યાઓ; ,૨૯ નીડર, ૩૦ સતામણીની; ૩૧ શરમ-લાજ; ૩૨ સામાન્ય રીતે; ૩૩ ખાસ; ૩૪ સાર્વત્રિક જુલમ; ૫ કાળામેઘ; ૩૬ શરાબી-નિશાબાજ.

* મૌલાના મહમદઅલી-૮ મી ઑલ-ઇન્ડિયા ખિલાફત કોન્ફરન્સમાં આ ગઝલ સંભળાવી હતી ::

૬. સૈયાદ*

ઉજાડ કર મેરા ગુલ્શનસે આશયાં[1] સૈયાદ,
રહેગા તુભી ન દુન્યામેં શાદમાં[2] સૈયાદ! ૧

સંભલ! કે ગિરતી હૈં અબ તુઝપે બિજલીયાં સૈયાદ!
ગઇ હૈ આહે રસા[3] સૂએ[4] આસમાં સૈયાદ! ૨

ઝબાને હાલસેં કુછ તો હમેં ભી કેહને દે,
ગલા ન ઘોંટ ઝરા ખોલ ઉંગ્લીયાં સૈયાદ! ૩

વફા શઆર[5] રહે તેરે જાંનિસાર રહે,
ઇસ આસ[6] પર કે તુ હૈ અપના[7] કદદાં સૈયાદ! ૪

કરમકે[8] બદલે જો હોતા હૈ અબ સિતમ હમપર,
યેહી થા કોલ તેરા થી યેહી ઝબાં સૈયાદ! ૫

સિલા[9] વફાકા તેરે દરસે યેહ મિલા હમકો,
કે આજ લુટાતા હૈ હસ્તીકા કારવાં સૈયાદ! ૬

---

* ૮ મી ઑલ-ઈન્ડિયા ખિલાફત કૉન્ફરન્સમાં આ ગઝલ ગવાઈ હતી.
૧ માળો; ૨ સુખી; ૩ નિશ્વાસની જ્વાળા; ૪ ની તરફ;
૫ વફાદાર; ૬ આશા; ૭ અમારો; ૮ મહેરબાનીનો; ૯ ઉપકારો.

કુસર કિસકા હય ખુદ સોચ લે ઝરા દિલમેં,
ઝમાના કિસ પે ઉડાતા હય[૧૦] ઉંગ્લીયાં સૈયાદ ! ૭

કુછ અપને વક્તકી ભી યાદગાર રેહને દે,
મિટે હુઉંકા મિટાતા હય કયું નિશા સૈયાદ ! ૮

યેહ યાદ રખ કે ખુદાકોભી સુહ દિખાના હય,
સિતમ તો જો તેરા જી ચાહે કર યહાં સૈયાદ ! ૯

ખુદા કરે ન ફૂલે નખ્લે આરઝુ[૧૧] તેરા,
મિટાએ ગુલશને હિર્સોહવા[૧૨] ખિઝાં[૧૩] સૈયાદ ! ૧૦

વોહ દિન ગએ કે હમે ઝિન્દગી કી હસરત[૧૪] થી,
કફસ[૧૫] કતલકી દેતા હય ધમકીયાં સૈયાદ ! ૧૧

ગઝબકી હય તેરી જાદુ બયાનીયાં[૧૬] કયસર,
કે અપની ભુલ ગયા નસ્તરાનીયાં[૧૭] સૈયાદ ! ૧૨

—કયસર દેહલવી.

---

૧૦ ઊડે છે, ૧૧ આશિકનું ઓજ, ૧૨ વિષય-તૃષ્ણા, ૧૩ પાનખરઋતુ; ૧૪ લાલસા, ૧૫ કેદખાનું; ૧૬ વર્ણન; ૧૭ ઉદ્ગાર.

૭. તેરા !*

લકબ[1]થા એકદિન હિન્દોસ્તાં જન્નતનશાં તેરા !
ઝમીંથી દામને ગુલ આયના થા આસમાં તેરા !

ગુબાર[2]આલુદ[3]મતલા[4] આજકલ તેરા હૈ ક્યું આખર ?
પેહ મઝલુમોંકી[5] આહેં હૈં કે છાયા હૈ ધુવાં-તેરા !

હૈ સેહરાએ[6]જેહાંમેં બેડ[7]બકરીકી તરાહ અબ હમ,
મઆજઅલ્લાહ![8] લાયા રંગ યે અમનોઅમાં[9] તેરા !

કફનકે વાસ્તે ભી હો ગયે મોહતાજ [10]ગૈરોંકે,
હુવા એ દસ્તોપા[11] ઇસ તરાહસે પીરો જવાં તેરા !

અસીરીમેં[12] રિહાઇકે[13] મઝે સબ ભૂલ બયઠે હૈં,
કફસ સે[14] છુટકે ઉડતા કબ હૈ મુર્ગે નાતવાં[15] તેરા !

---

૧ નામ—કીર્તિ; ૨ વંટોળીઆથી; ૩ ઉષાભ્નેહો; ૪ પ્રકાશ; ૫ જુલમથી પીડિતોની; ૬ રણ; ૭ ઘેટાં; ૮ પ્રભુ ના કરે; ૯ શાન્તિ; ૧૦ બીજાઓના; ૧૧ હાથપગ વિનાના; ૧૨ ગુલામીમાં; ૧૩ છૂટની સ્વતંત્રતાની; ૧૪ પિંજરામાંથી; ૧૫ કમતાકાત હંસ.

* ૩૬ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૮. હિંદોસ્તાં તેરા !*

ઉઠ એ હિંદી કે હે દર અસલ[1] યે હિંદોસ્તાં તેરા !
જો બેગાના[2] હે નાખ્વાન્દા[3] હે બેશક મેહમાં તેરા !

જો કુછ કેહના હે તુજકો હાં ઉસે અબ કરકે બતલાદે,
તેરા હો કર રહેગા એક દિન હિંદોસ્તાં તેરા !

તેરા બ્યોપાર તેરા માલ તેરી સનઅતો[4] હિરફત,
તેરા સોદા[5] સરોમેં હો રવાં હો કારવાં તેરા !

ખજાના તેરા, તેરી ફોજ ઓર જંગી તેરા [6]બેડા,
ઉમુરે મમલેકતમેં[7] જોનબુલ હમદાસ્તાં[8] તેરા !

વો દિન આયે ઈલાહી આપ તુહો હુકમરાં[9] અપના,
સુફીદો સબ્ઝો સુર્ખ[10] ઉડતા હો દુનિયામેં નશાં તેરા !

---

૧ હકીકતમાં; ૨ અજાણ્યા; ૩ અભણ; ૪ હુન્નરકળા; ૫ મસ્તી; ૬ લશ્કર; ૭ દેશના કારભારમાં; ૮ ભોમીઓ; ૯ હાકિમ; ૧૦ લાલ લીલા ધોળા રંગનો સ્વરાજ્યનો ત્રિરંગી વાવટો.

* ૩૬ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૯. કરકે દિખા દેંગે

ખંજરકી તેરે ઝાલિમ યું પ્યાસ બુઝા દેંગે,
પાનીકી તરહ અપના હમ ખૂન બહા દેંગે;
પામાલે[1] સિતમ હોકર છા જાયંગે દુન્યા પર,
હમ મિસ્લે હીના[2] પીસ કર રંગ અપના જમા દેંગે.
જબતક હૈ બદનમેં જાં ઔર ખૂન રગોંમેં હય,
મોડેંગે ન મુંહ હક્કસે[3] હસ્તીકો મિટા દેંગે;
સાયેમેં પલે હય હમ સમશીર હમીય્યત[4] કે,
મયદાન મેં આને દે જોહર ભી દિખા દેંગે.
હય ખૂન રવાં અપની હર રગમેં શુજાઅતકા[5],
જબ મોજ પર આવેંગે તુફાન ઉઠાવેંગે;
હાં બંદએ ઈઝઝત હૈં હાં દુશ્મને ઝીલ્લત[6] હૈં,
મિટ જાએંગે હમ ભી ઔર તુજકો ભી મિટા દેંગે.
હમ આહકે શોઅલોંસે[7] ફુંકેંગે તેરા ખિરમન,
યે આગ અગર ભડકી દુન્યાકો જલા દેંગે:
હમ બાતકે પક્કે હય હૈ કોલકા પાસ[8] ઈતના,
દુશ્મનોંકો પડે[9] વાદા હરગીઝ ન ભૂલા દેંગે.
શમ્એ[10] સરે તુરબતકી[11] પુરસોઝ[12] ઝબાં સુનકર,
હમ ખાકમેં મિલકર ભી તાલીમે[13] વફા દેંગે;
હિન્દીકા* ઝબાં અસ્લમ કેહ કર નહી ફિર સક્તી,
જો મુંહસે કહા હમને વો કરકે દિખા દેંગે.

—અરશદ.

---

૧ પાયમાલ; ૨ મેંદીની માફક; ૩ સત્યથી; ૪ જવાંમર્દી; ૫ શૌર્ય; ૬ બેઈજ્જતી; ૭ નિશ્વાસના ભડકાથી, ૮ રંગ; ૯ આપેલો; ૧૦ દીપક; ૧૧ કબરના માથાપરનો; ૧૨ ઉદ્દગભરી; ૧૩ પાઠ.

* અસલમાં મુસ્લિમકી ગવાય છે.

૧૦. કુશ્તગાને કાનપૂર

કલ મુજકો ચન્દ લાશએ બેજાં નજર પડે,
દેખા કરીબ[૧] જાકે તો જખ્મોસે ચૂર હૈ;
કુછ તિફ્લે[૨]ખુર્દસાલ[૩] હૈ જો ચુપ હૈ ખુદ મગર,
બેચેન યેહ કેહ રહા હૈ કે હમ બેકુસૂર હૈ.
આયેથે ઇસ લિયે કે બનાએં [૪]ખુદાકા ઘર,
નીંદ આ ગઇ હૈ મુન્તિઝરે[૫] નફખે સૂર[૬] હૈ;
કુછ નોજવાન હૈ બેખબર નશએ [૭]શબાબ,
ઝાહિરમેં ગરચે સાહબે અકલોશઉર[૮] હૈ.
ઉડતા હુઆ શબાબ યેહ કેહતા હૈ [૯]બેદરેગ,
મુજ્રિમ[૧૦] કોઇ નહિ હૈ મગર હમ ઝુરૂર હૈ;
સીને પે હમને રોક લિએ બરછિયું કે વાર,
અઝ બસ્કે મસ્ત બાદએ નાઝો ગુરૂર[૧૨] હૈ.
હમ આપ અપના કાટકે રખ દેતે હૈં જો સર,
લઝઝતશનાસે[૧૧] ઝોક[૧૩] દિલે નાસુબૂર હૈ;
કુછ પીરે કોહના સાલ[૧૪] હૈ દિલદાદએ[૧૫]ફના,
જો ખાકો ખૂંમે ભી હમેહતન[૧૬] ગર્કે નૂર હૈ.
પૂછા જો મૈંને કોન હો તુમ ? આઇ યેહ[૧૭]સદા,
હમ કુશ્તગાને[૧૮] મારકએ [૧૯]કાનપૂર હૈ.

—શિબ્લી નોમાની.

---

૧ નજીક; ૨ બચ્ચા; ૩ નાની ઉમરના; ૪ મસ્જીદ ૫ વાટ જોનાર; ૬ સર્વે સુતેલાઓને જગાડનાર પ્રલયસૂર; ૭ જવાનીના નિશામાં; ૮ હોશિયાર; ૯ બેફાટ; ૧૦ ગુન્હેગાર; ૧૧ મગરૂરી અને નાજનો દાર; ૧૨ કદરદાન; ૧૩ નબળાઇ; ૧૪ વયોવૃદ્ધ; ૧૫ ના ચોખાનિ; ૧૬ બધું શરીર; ૧૭ અવાજ; ૧૮ મા ર્યા ગએલા; ૧૯ કાનપૂરના મસ્જીદના ઝઘડામાં.

૧૧. ખાકે હિન્દ*

[૧]

અય ખાકે હિંદ તેરી અઝમત[૧] મેં ક્યા [૨]ગુમાં હૈ,
દરિયાયે ફૈઝ[૩] કુદરત તેરે લિયે રવાં[૪] હૈ;
તેરે જબીસે[૫] નૂરે હુસ્ને અઝલ અયાં[૬] હૈ,
અલ્લાહ રે જેબો ઝીનત[૭] ઔજે[૮] ઇજ્જો શાં હૈ;
હર સુબહ હૈ યહ ખિદમત ખુરશીદ [૯]પુરઝ્યાકી,
કિરનોસે ગૂંથતા[૧૦] હૈ ચોટી[૧૧] હિમાલયાકી.

[૨]

ઇસ ખાકે[૧૨] દિલનશીંસે[૧૩] ચશ્મે હુવે વહ જારી,
ચીનો અરબમેં હોતીથી જીન્સે આબશારી;[૧૪]
સારે જહાંમે જબથા વહશતકા[૧૫] અબ્ર[૧૬] તારી,[૧૭]
ચશ્મો ચરાગ આલમકી સરઝમી હમારી;
શમએ અદબ[૧૮] નથી જબ યૂનાંકી અંજુમનમેં,
તાબાં[૧૯] થા મહર[૨૦] બીનશ[૨૧] ઇસ વાદિયે[૨૨]
કુહનમેં.[૨૩]

---

* જુઓ પરિશિષ્ટ ક.

૧ મહત્તા, ૨ શક, ૩ મહેરબાની, ૪ જારી, ૫ લલાટ, ૬ ચમકે, ૭ શોભા, ૮ દબદબો, ૯ પ્રકાશિત, ૧૦ ગૂંથતા, ૧૧ શિખર, ૧૨ જમીન, ૧૩ રમણીય, ૧૪ પાણીની રેલ, ૧૫ જંગલીપણું, ૧૬ મેઘ, ૧૭ છવાયેલાં, ૧૮ જ્ઞાનદીપ, ૧૯ પ્રકાશિત, ૨૦ સૂર્ય, ૨૧ બુદ્ધિ, ૨૨ ભૂમિ, ૨૩ પુરાતન,

[૩]

ગૌતમને આબરૂ દી ઇસ માબદે[૨૪]કુહનકો,
સરમદને ઇસ જમી પર સદકે કિયા વતનકો
અકબરને જામે-ઉલ્ફત[૨૫]બખશા ઇસ અન્જુમનકો,
સીંચા લહૂસે અપને ગણાને ઇસ ચમનકો

સબ સૂર બીર અપને ઇસ ખાકમે નેહા[૨૬] હૈ,
ટૂટે હુએ ખડર હૈ યા ઉન્કી હડીયા હૈ

[૪]

દીવારો દરસે અબતક ઉનકા અસર§ આયા હૈ,
અપની રગોમે અબતક ઉનકા લહૂ રવા હૈ
અબતક અસરમે ડૂબી નાકૂસકી[૨૭]સોગા[૨૮] હૈ,
ફિરદૌસ ગોશ અબ તક કૈફિયત અજાં હૈ

કાશ્મીર સે અયા હૈ જન્નતકા રંગ અબ તક,
શૌકતસે બહ રહા હૈ દરિયાએ ગંગ અબતક

[૫]

અગલી સી તાજગી હે ફૂલોમે ઔર ફલોમે,
કરતે હય ફુવજદ અબતક †તાઉસ જગનો મે,
અબતક વહી કડક હૈ બિજની કે બાદનોમે,
પસ્તીસી આ ગઇ હૈ પર દિલકે વનનોમે

ગુલ શમઅ અન્જુમન હૈ ગો અન્જુમન વહી હૈ,
હુબ્બે વતન વહિ હૈ, ખાકે વતન વહી હૈ

---

૨૪ પુણ્યતીર્થ, ૨૫ પ્રેમનો પ્યાલો, ૨૬ ફુવારો, ૨૭ ઘટનો, ૨૮ નાદ,
§ કળા, † મોર.

[૬]

બરમો સે હો રહા હૈ બરહમ સમા[૨૯]હમારા,
દુનિયા સે મિટ રહા હૈ નામો નિશા હમારા;
કુછ કમ નહીં અજલસે[૩૦] બાબે-ગેરા હમારા,
એક લાશ બેકફન હૈ હિન્દોસ્તા હમારા,

ઇસકે ભરે ખજાને બરબાદ હો રહે હૈ,
જિહ્લત[૩૧] નસીબ વારીસ ગફલતમેં સો રહે હૈ

[૭]

અય સૂર હુબ્બે કૌમી[૩૨]ઇસ ખ્વાબસે જગા દે,
ભૂલા હુઆ ફસાના[૩૩]કાનોકો ફિર સુના દે,
મુરદેહ તબિયતોકી અફસુર્દગી[૩૪] મિટા દે,
ઉડતે હુએ શરારે[૩૫] ઇસ રાખસે દિખા દે

હુબ્બે વતન સમાયે આંખોમે નૂર હો કર,
સરમે ખુમાર હો કર, દિલમે સરૂર[૩૬]હો કર

[૮]

ગેદાયે[૩૭] બોસ્તાકો મરવો સમન[૩૮] મુબારક,
રંગીન તબિયતોકો રંગે સુખન મુબારક
બુલબુલોકો ગુલ મુબારક, ગુલકો ચમન મુબારક,
હમ બેકસોંકો અપના પ્યારા વતન મુબારક,

૨૯ ઈજ્જત, ૩૦ મોત, ૩૧ હલકા, ૩૨ દેશપ્રેમી, ૩૩ કથા, ૩૪ ચીમળાટ,
૩૫ ચીનગારી, ૩૬ આનંદ, ૩૭ ગાઢ પ્રેમી, ૩૮ વખત,

ગુંચે૩૯ હમારે દિલકે ઇસ બાગમેં ખિલેંગે,
ઈસ ખાકસે ઉઠે હૈ ઇસ ખાકમેં મિલેંગે.

[૯]

હુબ જૂયે૪૦ શીર૪૧ હમકો નૂરે સહર૪૨ વતનકા,
આંખોંકી રોશની હૈ જલવા૪૩ ઇસ અંજુમનકા;
હૈ રશ્ક૪૪ મેહર જરો૪૫ ઇસ મંજિલે કુહનકા,
૪૬તુલતા હૈ બર્ગ ગુલસે કાંટા ભી ઈસ ચમનકા;

ગર્દો ગુબાર યાંકા ખિલઅત૪૭હૈ અપને તનકા,
મર કર ભી ચાહતે હૈં ખાકે વતન કફનકા.

—ચકબસ્ત.

---

૩૯ ફુલગુચ્છ, ૪૦ શોધનાર, ૪૧ દૂધ, ૪૨ સવાર, ૪૩ ચમકનાર, ૪૪ ઈર્ષા, ૪૫ તજેલી, ૪૬ દુરસ્ત છે, ૪૭ ઝભ્ભો.

૧૨. પ્યારા વતન હમારા*

બુલબુલ અગર હૈ હમ તો વહ હૈ ચમન હમારા,
તન હો કહીં, વહીં પર રહતા હૈ મન હમારા.
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

ઇસકે હી અન્ન જલ સે હમ સબ કે સબ પલે હૈં,
મિટ્ટિ હૈ ઇસકી જીસમેં યોં ફૂલે હૈં, ફૂલે હૈં. પ્યારા૦
લગતી હૈ બન કે સુર્મા આંખોંમેં ખાક ઇસકી,
હમકો હૈ પાક કરતી તાસીર[1] પાક ઇસકી. પ્યારા૦
મિટ્ટિને ઇસકી કયા કયા જગમેં હૈ ગુલ ખીલાયે,
ચુન ચુન કે ફૂલ જીસસે લોગોં ને ઘર બનાયે. પ્યારા૦
થે રામ ભી યહીં પર ઘનશ્યામ ભી યહીં પર,
ઐસે મહાપુરૂષ હૈ ગુજરે ભલા કહીં પર? પ્યારા૦
બત્તીસ કોટિ બચ્ચે હૈ ગોદ મેં ખિલાતા,
સબકો યહીં ખિલાતા સબકો યહીં પીલાતા. પ્યારા૦
ઇસકી હી રોશની હૈ ચહેરે પૈ જો ચમક હૈ,
હૈ હડ્ડિયોં મેં બેધા[2] ઇસકાહી તો નમક હૈ, પ્યારા૦
ખાદિમ[3] ઇસકે હૈ હમ, મખદૂમ[4] હૈ યેહ અપના,
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

---

૧ અસર; ૨ રસ; ૩ ગુલામ; ૪ માલિક.

* જુઓ પરિશિષ્ટ ક.

મરાઠી

૧. સખિ સ્વતંત્રતે !

સાંગ[૧] કુઠેં પાહું[૨] તુલા[૩] સખિ સ્વતંત્રતે !
જનિં, વિજનીં સાંગ કુઠેં રમસિ સુવ્રતે !

ફિરિવ, મલા[૪] દાહિ દિશા,
કર મમ અન્નાન્ન[૫] દશા !
કર માઝ્યા વૃત્તિ [૬]પિશા !
પરિ તું હો [૭]માઝિ [૮]એકદાં.
તુજ વિણુ જગ શૂન્ય સકલ વિકલ ભાસતેં.

તૂં મમ ધન ! તૂં ચ માન !
તૂં જીવન ! તૂં ચ પ્રાણ !
તવ સૂચિત મજ[૯] પ્રમાણ !
અજુન[૧૦] કિતી અંત પાહસી.
હો પ્રસન્ન મજ પ્રણુતા [૧૧] શીઘ્ર [૧૨]અભિમતે !

પ્રાણાહુન[૧૩] અધિક સત્ય,
સમ વિચાર, વચન, કૃત્ય,
પ્રભુ વિણ જગ લઘુ અનિત્ય,
તેથેં તૂં નિત્ય [૧૪]નાંદસી,
નેને[૧૫] મજ તુજ સંગે રાહણ્યા તિથેં !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧ કહે; ૨ જોઈશ; ૩ તને; ૪ મને; ૫ અન્ન વિનાની; ૬ દીવાની; ૭ મારી; ૮ એક વાર તો; ૯ મને; ૧૦ હજુપણ; ૧૧ નમન કરતા મને; ૧૨ પ્રિય ! ૧૩ પ્રાણથી; ૧૪ વસે છે; ૧૫ લેઈ જા.

૨. માઝયા જન્મભૂમીચેં નાવ

સદ્દી તુલા વાહ્‌ની[1] ધન્ય ! માતે,
અશી[2] રૂપસમ્પન્ન તૂં [3]નિસ્તુલા;
તૂં કામધેનૂ ! ખરી કલ્પવલ્લી !
સદા લોભલા લોક સારા તુલા.
યા વૈભવાલા તુઝયા પાહુનીયા,
મલા સ્ફૂર્તી નૃત્યાર્થ હોતે જરી;
સામર્થ્ય નામી[4] તુઝયા આર્યભૂમી,
તસેં[5] પાહિલેં મીં ન કોઠેં તરી !

માતે ! મહાત્મે તુઝે, તત્ત્વવેત્તે,
તુઝે શૂર યોધ્ધે, તુઝે સત્કવિ;
શ્રેણી યયાંચી, સદા માઝિયા [6]ઝે,
મના[7] પૂજની [8]આપુલ્યા [9]વાકવી !
યાંચીં યશેં જ્યા નવ્યા સદ્‌ગુણાંનીં,
મલા અર્પિતી ધ્યેય તે ગે [10]જરી;
સામર્થ્ય નામીં ન તુઝયા આર્યભૂમી,
તસેં પાહિલેં મીં ન કોઠેં તરી ! ૨

---

૧ વહન કરીને, ૨ એની; ૩ અદ્વિતીય; ૪ નામમાં; ૫ તેવું; ૬ હે !
૭ મનને; ૮ પોતાના; ૯ નમાવે છે; ૧૦ જો કે,

તૂઝ્યા મહોદાર [૧૧]સારસ્વતાચ્યા,
મહાસાગરીંચા જરી મીન[૧૨] મી,
ઝાલોં[૧૩] તરી[૧૪] ગે 'તૂપા મન્માનાચી,
કધીહીં [૧૫]કધીહીં ન હોણેં કમી !
[૧૬]આઇ ! ગુરૂસ્થાન અન્તીં જગાચેં,
તુઝે ! યાંત[૧૭]શંકા ન કાંહીં જરી;
સામર્થ્ય નાહીં તુઝ્યા આર્યભૂમી,
તસેં પાહિલેં મીં ન કોઠેં તરી ! ૩

વારા[૧૮] તુઝ્યા સ્પર્શનેં શુદ્ધ ઝાલા,
મલા લાધલા ! ભાગ્ય હેં કેવઢેં;
માતે ! સ્વયેં દેશિ જે અન્ન પાણી,
સુધા બાપુડી કાયશી ત્યા [૧૯]પુઢેં.
તૂં બાળગીશી [૨૦] મલા સ્કન્ધિં અંકી !
સુખાચી ખરી હીચ [૨૧] સીમા પુરી !
સામર્થ્ય નાહીં તુઝ્યા આર્યભૂમી,
તસેં પાહિલેં મીં ન કોઠેં તરી ! ૪

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧૧ સાહિત્યના; ૧૨ માછલું; ૧૩ થયો; ૧૪ તો પણ; ૧૫ કયાય; ૧૬ માતા ! ૧૭ એમાં; ૧૮ પવન; ૧૯ આગળ; ૨૦ રાખે છે; ૨૧ આનંદ.

૩. ખરે પુઢારી

ખરે પુઢારી [1]કધીં જન્મતી હિન્દ મ્હણે[2] ઇશ્વરા ?
સાંગ રે બાપા કરુણાકરા !

વીર્યવન્ત નર ઉદાર હૃદયેં, સત્વધીર જે ખરે,
મનાનેં સિદ્ધ વાણિતેં [3]કરે;

અધિકારાચ્યા મોઢી પહુની મેલે હોઉ[4]જની,
અશી નચ ભીતિ જ્યાંચ્યા મની,

અધિકારોદ્ભવ વિત્તરાશિલા વિકલે[5] જાઉં રવયે,
કલ્પના અશી જ્યાંનાં ન યે;

અભિપ્રાય ગંભીર જ્યાંચે, નિશ્ચય જ્યાંચા પુરા,
માનધન ! સત્ય જ્યાંચી [6]ગિરા;

જનવંચક[7] વદતી માયાબહુલોક્તિલા,[8]
નચ ભીતિ ઠાઉકા[9] નિષેધિતાં ત્યાંજલા,
જ્યાં નકો મુકુટ બહુરત્નીં શગારિલા,
પરિ આ... વિકંબિ...
...

આગેવાન,
...
૯

ઉંચ ઉંચ રવિમંડળ ત્યાગ્યા વિભૂતિમા[૧૨] ભેટતે,
શિવેના[૧૩] ધૂળ જગાવી છુપે;

મનાંત કિંવા જનાંત કિંવા વનાંત જે મારખે,
જગાવે તેય પ્રહારી સખે !

અજે[૧૪] ચટવિશી ઘોડપાવરતી[૧૫] ફળ સુબી [૧૬]બાદુલી,
જીવર[૧૭] પુહાહાર[૧૮] પાવશી ![૧૯]

મુકીત[૨૦] પરૂની [૨૧] ધર્મ ગડબર પુરની[૨૨] સરમાવશી !
સ્વાર્થે રૂપૈવ [૨૩]આંબાવલી !

હી[૨૪] ઉદાર આરી સમર્થ [૨૫] બોલાવયા !
પરિ કૃતી પાદના[૨૬] મનાંત ઉપજે દયા !
હી જુગ્રુધિને જ્યું[૨૭] ધુતેંય [૨૮]નાચાવયા !
પૂટે ધાવની જેંવર તોવર આગેસ્યા અંકુરા,
હિસેના તિલમાત્ર [૨૯] આસરા !

---

૧૨ પ્રભાવ; ૧૩ આવી નથી; ૧૪ પાછું; ૧૫ દાડા ઉપર; ૧૬ [illegible] રમતાં; ૧૭ જ્યાં સુધી; ૧૮ આશીષોની; ૧૯ મિત્રતાં [illegible]; ૨૦ મૂળિયાં; ૨૧ પાળીને; ૨૨ આખર પડ્યા; ૨૩ મૂકેલા; ૨૪ [illegible] રમતાં, ૨૫ ખેલવામાં, ૨૬ [illegible], ૨૭ [illegible]; ૨૮ નાચવામાં; ૨૯ આશય.

હે સ્વાતંત્ર્યા ! રડત બસ તૂ જાઉનિ કોઠે તરી,
અનીતિ ! ખુશાલ મૌજા કરી !

વાટ પાહુની દમલિમ[30] આતા નીજ[31] નીતિસુંદરી !
અભા યા ! રાજ્યસૂત્ર ઘે કરી [32]

નિર્લજ્જા ! નાચ નાચ રે હર્પાને તોવરી—
પિશાચે ઘુમતી હી જોંવરી !

અવિચારાચી પેઠ ઉઘડલી જાઉનિ સદરે[33] કરી,
સ્વાર્થા ! [34]વીક તૂઝી [35]ખાપરી !

દયા[36] કરૂનિ મજા ! જો દયા ન યે ઇશ્વરા,
જો દિલા ન ત્યાને[37] પુરા પુકારી ખરા,

પરિ દેવ વિસરલા નસે કધી પામરા;
હિન્દભૂમીચી ખરી પ્રાર્થના તયા દયાસાગરા
આણિલ ભરતીસ્યા [38] નિર્ભરા !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૩૦ થાકી ગઈ ૩૧ સૂઈ જા ૩૨ હાથમાં લેઈ લે ૩૩ સોદા ૩૪ વેચી નાખ, ૩૫ હાલ્યા માટલા ૩૬ દરી લ્યો ૩૭ તેને પુકારે, ૩૮ યાદ

૪. પુરેં જાણુતાં મીચ માઝેં બલ

હા એક કક્ષેંત[૧] ભાવા[૨] ગજાયા,
હુજી માઝી હા સિંહ [૩] કેકાવતો,
હા [૪] જાહલા અર્ધમેલા[૫] ભયાનેં,
લપોની[૬] મહાવ્યાધ ડેકાવતો;

હેં પર્વતાંચે ઉભે ક્ષુદ્ર[૭] ધોંડે,
મહાસાગરાચે પુઢેં [૮]પલ્વલ !
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં ?
પુરેં જાણુતાં મીચ માઝેં બલ.

ભૂગોલ હા દોન બોટાંત[૯] માઝયા,
નકો અન્તરાલા[૧૦] તુઝી [૧૧]થોરવી,
પાહીન એકે દિની મીચ સારે,
કુઠેં ઝાંકલેસે[૧૨] તુઝે તે રવિ !

હીં પંચભૂતેં મલા [૧૩]સેવિણારીં,
અરેં સાંગતાં મી ન ગર્વાકુલ,
બોલા હવે તે, મલા કાય ત્યાચેં ?
પુરેં જાણુતાં મીચ માઝેં બલ.

---

૧ બાજુ; ૨ હાથીનું બાળક; ૩ ગર્જે છે; ૪ થયો; ૫ અધમૂઓ; ૬ સંતાઇને; ૭ પથરા; ૮ ખાબોચીઉં; ૯ આંગળી; ૧૦ આકાશ; ૧૧ મોટાઇ; ૧૨ ઢાંકી રાખેલો છે. ૧૩ સેવનાર;

મી ભાસતોં કીટ, હી ભૂતિ[૧૪] માઝી,
પરિ ભેદી સૂર્યાંચિયા મંડલા,

તું હાસ કાલા ! મલા, મી તુલાહી,
સદા હાંસતોં ગર્વિતા, ચંચલા;

હે આધિનોં, વ્યાધિનોં મક્ષિકાનોં
તુમ્હી આપુડીં કાયશીં દુર્બલ.
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં ?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

હેં વિશ્વ સારે વિહારાસ માઝયા,
પુરેસેં[૧૫] ન હોઇલ શંકા નકો,
હા મર્ત્ય, હા દેહકારાનિવાસી,
અજે[૧૬] હીન હા, કાંહિં કોણી[૧૭] બકો!

મી મર્ત્ય, મી મૃત્યુલા [૧૮]જિંકણારા !
જગીં ધૂળ, મી દિવ્યતા ઉજ્જ્વલ !
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં ?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

---

૧૪ મહિમા; ૧૫ પૂરે; ૧૬ અળગાં; ૧૭ ખાના કે
૧૮ મૃત્યુને જીતનાર;

મી ઓળખીલેં મલા પૂર્ણ [૧૯]આતાં,
કશાલા મલા પાહણેં [૨૦]આરસે ?
માઝ્યા પુઢેં નિત્ય આત્માનુભૂતી,
પટાવે દુજે તર્ક આતાં કસે ?

મી ઇશ્વરાચ્યા જગત્કારણાચ્યા,
ખરી હેતુચા પૂર્તતા [૨૧] મંગલ !
બોલા હવે તેં, મલા કાય સાચેં ?
પુરેં જાણતાં મીચ માઝેં બલ.

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧૯ હવે, ૨૦આશ્રયનો; ૨૧ પૂર્તિ.

૫. બ્રાહ્મણ કિંવા મહાર

મી[1] બ્રાહ્મણ વા મહાર મી,
ગણી ન કરણાલાગ[2] કમી.

યા સૃષ્ટીતિલ [3]દિવ્યપણ,
તેચ[4] તેંચ હે મનુજપણ

માગઢ્યાચી હી [5]પેઢેવ,
[6]હીસ્તવ દેઇન મી જીવ,
હિન્યાદિ[7] [8]મોલા,
ગણી ન ત્યાલા,
મહા ખલાલા
નીચ, નીચતર ગણી ન મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મી

હિન્દભૂમિ માઝી જનની,
આલે હીચ્યા [9]કુશીંતુની,
હિરેચ[10] અવધે [11]ગાઝે તે,
મન્મન[12] યા મોહુન જાતે;

---

૧ હું; ૨ કોઈને પણ ૩ દિવ્યતા ૪ તે જ, ૫ ભંડાર, ૬ આને માટે; ૭ આના, ૮ મૂલ્ય, ૯ કુખમાથી ૧૦ હીરા, ૧૧ બધા, ૧૨ મન; માર

મલાંત[13] પડવે,
ખનીત[14] હડવે,
સુકુટીં જડલે,
અવયે ઉચલુન ઘેઇન મો,
જન્મભૂમિમેવાધર્મીં

વિપન્નતા[15] જ્યાચ્યા [16]સાડી,
જીવ કળવળે[17] ત્યા સાડી,
અજ્ઞપણા આસી જ્યાતે,
પ્રિયતર દુર્બલ મજ તે તે !

ત્યજુની સકલા,
રૂગ્ણ[18] દુર્બલા,
ઉચલી[19] બાલા
જનની, તીસમ [20]વેડા મો,
જન્મભૂમિસેવાધર્મીં

માના માનાચ્યે [21]ગોવે !
કસે અસે કવણા હાવે !
ખાઇન અવધ્યાચ્યા [22]લાથા,
દેઇન સેવેલા[23] માથા,
નિજભૂચે ઋણુ,
અવઘે ફેડિન,
મરૂન જાઇન !
રક્ષિન[24] ગુરૂપદ માઝે ગી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મીં.

---

૧૩ મળમા. ૧૪ ખાણુમા, ૧૫ ગરીબાઈ, ૧૬ જેને માટે, ૧૭ દુભાય છે; ૧૮ રોગી; ૧૯ ઉચકે છે, ૨૦ ગાડો, ૨૧ ગુચવાડું, ૨૨ લાતો, ૨૩ સેવા માટે, ૨૪ સાચવી રાખીશ

હોઇન નીચા હુન નીચ,
કરીન અવઘાંનાં ઉચ્ચ.
તે બ્રાહ્મણ મગ[25] મહાર મી.
કોણ ગણી મગ મલા કમી·

કમી ગણીના,
કાહિં [26]મ્હણોના,
કુણી તયાંનાં,
વિચારિતાં[27] મગ કસલા ગ।
જન્મભૂમિસેવધર્મી.

પાંચ કશાચે, હે [28]જીતુકે,
હિંદભૂમિ બાલક [29]તિતુકે,
મમ દેહાચે પ્રાણ ખરે,
કસેહી અસલે તરિ સારે;
જેં વાટે[30] તેં,
માંગાયાતેં, [31]
શબ્દ ન પુરતે,
ધરિતોં મૌના યાસ્ત[32] મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મી.

—રેવરંડ ટિળક.

---

૨૫ પછી; ૨૬ બોલવું નથી; ૨૭ પૂછું; ૨૮ જેટલા; ૨૯ તેટલા; ૩૦ લાગે;
૩૧ કહેવાને; ૩૨ એટલા માટે

૬. રણુશિગ

ગિરિવર માઝયા મી ચઢતોં,
શિગ એકદાં ફુંકીતોં !

જા, જા ! પડ તિકડે [1]સનઇ !
કામ તુઝેં યેથેં નાહીં.

સકલ ગુણાંહીં સદા નવેં,
હેં માઝેં રણુશિગ [2]હવેં !

સ્તબ્ધ બૈસલે,
થકલે, [3]નિજલે,
ભુલલે, [4]મેલે,

અવધે ઉઠતિલ તેં કરિતાં,
શિંગ એકદાં ફુંકીતાં !
" નવયુગ ! નવયુગ ! નવયુગ હો ! "
શિંગ કોડિતેં હા [5]ટાહો !
યા રણુવાંદ્યા શરણુ [6]રિધા,
જા નાહીં તર મરા [7]નિધા !

---

૧ શરણાઇ, ૨ જોઇએ, ૩ સુઈ ગએલા, ૪ મરી ગએલા, ૫ અવાજ,
૬ જાઓ, ૭ ગાલ્યા જાઓ,

પૂર દ્રુધાવલા,
કોણુ [૯]તયાલા,
[૧૦] અડવાયાલા,
સમર્થ [૧૧]બધું પુઢતીં ગેતા !
તરેલ જો [૧૨]પોહેલચિ સો.
અંધારાંતુન ઉજેડ[૧૩] ગે.
તત્ત્વ નવેં હેં સદા નવેં !

× × × ×

અશુભ નિરાશેચ્યા ઉદરી,
દેવી આશા જન્મ વરી:
હિચે ભક્ત તે,
વિજયી પૂરતે !
તયાંસ તુસતેં,
ક્રિડાંગણુ હા [૧૪]ભવ દિસતેં.
શિંગ એકદાં ફુંકીતેં !

.

પરિસ્થિતુન મી માઝયા
મોઠા; મજ પુઢની [૧૫]ગમન્યા—
કાય ચાલતિલ કાળાચ્યા !
દૈવાચ્યા ! દુ:ખસ્વપ્નાચ્યા !

---

૮ દોડયો, ૯ ત્યાવાન્તેને, ૧૦ અટકાવાને, ૧૧ જેવા દે, ૧૨ તરંગો તે, ૧૩ ઉજેરા, ૧૪ દુનિયા, ૧૫ ટંકાર,

નવયુગ આલેં,
માત્રેં ઑલેં,
મન્મન [૧૬]ધાલેં,

મ્હણૂન જયગીતા ગાતેં,
શિંગ એકદાં ફુંકીતેં !
નવયુગ અર્પી [૧૭]નવેંપણ,
ઘે ઘે તેં અપુલેં કરૂન;
કિતીક આલે મગ નિપુણ,
તરી [૧૮]ર્જિકિશિલ તૂંચ પણ !

હેં ન દુજ્યાચેં,
અસેલ લધુચેં,
પરંતુ કવિચં,

ભાકતિ,[૧૯] તુજલા બજાવિતેં !
શિંગ એકદા ફુંકીતેં !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧૬ સંતોષિત થયું, ૧૭ નવીનતા, ૧૮ પાર પાડીશ, ૧૯ ભાખિતુ ભવિષ્ય.

૭. પ્રિયકર હિંદિસ્તાન !

પ્રિયકર હિંદિસ્તાન ! અમુચા પ્રિયકર હિંદિસ્તાન !
હા અલંકાર હા ભૂગોલાગા ! ખાસ નસે ઉપમાન !

સર્વ સુખાચી ખાણુ, અમુચ્યા સર્વ સુખાચી ખાણુ !
હેં અભિમાનાચેં, સૌભાગ્યાચેં, અમુચ્યા રમ્ય નિધાન,

હે જન્મભૂમિ ! હેં તન મન ધન ઘે તુલા,
તવ ઉપકારાંનાં ન મિળે કોઠેં [1]તુલા !
હેં ફિટણેં[2] સાધ્ય ન આમ્હાં અતિ દુર્બલા.

સુખકર તવ ગે ધ્યાન, નિરંતર સુખકર તવ ગે ધ્યાન !
જો જનનીચા, જો જનકાચા, ગેતોય તુઝહી માન !
અમુચા પ્રિયકર હિન્દસ્તાન !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧ જોટા ૨ ફેડવા.

૮. દેશભક્તાચે ઉદ્‌ગાર

દુર્દૈવે જગિ વાસ હા મજ [1]ઘડે યા ઘોર કારાગૃહીં,
નિષ્ઠા ઇશપદીં અસે, મજ કધીં ચિંતા નસે અલ્પહી
દેશપ્રીતિલતા જનૈક્યસલિલે [2]વાઢે ફુલે અંતરીં,
હા આનંદસુગંધ દિવ્ય પ્રસરે સર્વત્ર પૃથ્વીવરી!

પાષાણભિત્તિગૃહવાસ ન બંદિવાસ,
યા શૃંખલા કરિતિ બદ્ધ ન મન્મનાસ;
જ્યાચ્યા મનીં દૃઢ વસે નિજદેશભક્તિ,
વાટે ત્યા ન [3]નવહી ખલનીતિભીતિ

હા સ્વતંત્ર જરિ દેહ [4]નસેલ,
નીચ લોક મજલા [5]છળતીલ,
હેં સ્વતંત્ર મન જોંવરિ [6]રાહે,
મી સ્વતંત્ર વર તોંવરિ [7]આહે.

બદ્ધ હે મન [8]મદીય કરાયા
કોણ રે! જન સમર્થ [9]જગીં યા?
તો સમર્થહિ નમે કલિકાલ.
હે સ્વતંત્ર મન સર્વહિ કાળ.

૧ થાય, ૨ વધે છે, ૩ લેશ માત્ર, ૪ નહિ હોય, ૫ છળ; કરશે, ૬ રહે છે, ૭ છું, ૮ મારૂં, ૯ જગમાં,

દ્રોહસ્વાર્થતટા, અપૌરૂષજલાં, દુર્વૃત્તનીલોત્પલા,
ભેદગ્રાહવતી, કુનીતિવહની, દારિદ્રયવેલાકુલા;
માત્સર્ય—ભ્રમ—દંભ—ઘોરમકરા,[૧૦] નાનાપદાવર્તિની,
[૧૧]ઐશા હી પરતંત્રતાવિષનદી :માંગલ્યાવધ્વંસિની. ૫

કર્મજ્ઞાનતટા, સુપૌરૂપજલા, સદ્‌વૃત્તનીલોત્પલા,
શૌર્યગ્રાહવતી, સુ નીતિવહની, સંપત્તિવેલાકુલા;
ધર્મોદાર્ય—વિવેક—ધીરમકરા, નાનાકલાવર્તિની,
હી સ્વાતંત્ર્યસુખાનદી સુવિમલા માંગલ્યસંવર્ધિની.

—મલ્હાર ચિટણીસ.

---

૧૦ ભ્રમર; ૧૧ એવી.

૯. કવિ આણિ સ્વતંત્રતા

કવિ— ‘ સ્વતંત્રતે ! ગે ! તવ જન્મ કોઠે ?
બાલે ! મનોહારિણી ! બોલ માતેં ?
સ્વતંત્રતા—“ પ્રાણુંસહી અર્પિતિ વીર જેથેં
દેશાર્થ, ઘેતેં નિજ જન્મ તેથેં:” ૧

કવિ— ‘ સ્વતંત્રતે ! હે લલિતે ! નિવાસ
તુઝા કુઠેં તો ? વદ યા જનાસ ?’
સ્વતંત્રતા—“ જ્યા જ્યા હર્દી ચંચળ રક્ત [1]ખેળે
તેં તેં નિવાસસ્થલ માત્ર - સ્કુલે”. ૨

કવિ— ‘સ્વતંત્રતે ! કામિનિ ! સર્વઆસ
સિદ્ધીસ નેઇ[3] તવ કોણ ઈશ?’
સ્વતંત્રતા—“ જો ને ત્વરેં ઉન્નતિલા જગાસ,
તો કાલ ભાવી - પુરવીલ[4] આસ. ” ૩

કવિ— ‘ સ્વતંત્રતે ! માનિનિ ! શક્તિમૂલ
તુઝેં અસે ચેય કશાંત ? બોલ ? ’
સ્વતંત્રતા—“ જો જો પ્રજાપીડક લોકપાલ
દુષ્કર્મ સાંચેં મમ શક્તિમૂલ. ” ૪

* જુઓ પરિશિષ્ટ क અંગ્રેજીનો અનુવાદ છે.
૧ ખેળે; ૨ ક્યું; ૩ લેઇ જાય છે; ૪ પૂરશે;

કવિ— 'સ્વતંત્રતે ! નિર્ભય ચિત્ત કાંઈં !
હે ચંચલે ! ભીરૂ ! રમે ! [૫]ક્યાં તે ?'
સ્વતંત્રતા—"જેથેં તુટે ભેદ, વિરોધ નોહે,
તેથેં રમે નિર્ભય ચિત્ત આ ! હે." ૫

કવિ— 'સ્વતંત્રતે ! ગે ! તુજ ધન્યતા તરિ
પાટેલ[૭] કલ્યાણિ ! કધીં [૮]સ્વચિત્તી ?'
સ્વતંત્રતા—"સામ્રાજ્ય આ ! હોઇલ શાંતતેચેં,
તેં પ્રાપ્ત તેવ્હાં પદ ધન્યતેચેં." ૬

—મલ્હાર ચિટણીસ.

---

૫ કહે; ૬ રહેતો નથી; ૭ લાગશે; ૮ તારા ચિત્તમાં.

ગુજરાતી

૧. જય જય ગરવી ગુજરાત !

જય જય ગરવી ગુજરાત !
જય જય ગરવી ગુજરાત;
દીપે અરૂણું પરભાત,
ધ્વજ પ્રકાશશે ઝળગળ કસુમ્બી,* પ્રેમશૌર્ય અંકીત;
તું ભણુવ ભણુવ નિજ સંતતિ સઉને, પ્રેમભક્તિની રીત–
ઉંચી તુજ સુન્દર જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૧

ઉત્તરમાં અમ્બા માત,
પૂરવમાં કાળી માત;
છે દક્ષિણુ દિશામાં કરન્ત રક્ષા, કુન્તેશ્વર મહાદેવ;
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ, પશ્ચિમ કેરા દેવ—
છે સહાયમાં સાક્ષાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૨

નદી તાપી નર્મદા જોય,
મહી ને બીજી પણુ જોય;
વળી જોય સુભટના જુદ્ધરમણુને, રત્નાગર સાગર;
પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો, દે આશિષ જયકર—
સંપે સોંપે સહુ જાત;
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૩

તે અન્હિલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ જયસંગ;

તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ, થશે સત્વરે માત,
શુભ શકુન દિસે મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઈ છે રાત—

જન ઘૂમે નર્મદા સાથ;
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૪

—કવિ નર્મદ.

૨. ગુણવંતી ગુજરાત

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! (ધ્રુવ)

મેથિરા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝૂકી રહ્યાં અમ [1]શીષ;
માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી[2] [3]અમોલ;
રસફુલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય કલોલ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સંત મહંત અનંત વીરોની વ્હાલી અમારી માત !
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઊંડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય,
દેશ વિદેશ અહોનિશ[4] અંતર એકજ તારી છાંય !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સર[5] સરિતા રસભર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર !
પુણ્યભૂમિ ફળફૂલ ઝઝૂમી માત ! રમે અમ [6]ઉર !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

---

૧ માથાં, ૨ જેવી, ૩ અમૂલ્ય, ૪ હમેશાં, ૫ સરોવર, ૬ અંતર.

હિંદુ મુસલમિન, પારસી, સર્વે માન ! અમે તુજ બાળ !
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી ટાળી દો અંધાર !
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

—ખબરદાર.

૩. ગુજરાત

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ:
કૃષ્ણ[૧]ચન્દ્રની કૌમુદી[૨] ઉજળો,
કીધ પ્રભુએ ય સ્વદેશ:
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ. ધન્ય હો !

આર્યનું સાગરતીર્થ [૩]પુરાણ,
તપોવન ભૃગુવસિષ્ઠના ભાણ;
ગીતાના ગાનારા મહારાજ,
પાર્થના[૪] સારથીનાં જ્યહાં રાજ્ય:
બીસ રોમથી ય જૂનાં,
કુરૂપાંડવથી યે પ્રાચીન,
સોમનાથ, ગિરિનગર, દ્વારિકા:
યુગયુગ [૫]ધ્યાનવિલીન.
ઉભીને કાલસિન્ધુને[૬] તીર
બજાવે બંસરી ભવ્ય [૭]સુધીર, ધન્ય હો !

---

૧ અંધારીઆના-પાછલી રાતના, ૨ ચાંદની, ૩ સૂર્ય, ૪ અર્જુન, ૫ ધ્યાનમસ્ત, ૬ કાલરૂપી દરિયો, ૭ ધીરી ધીરી,

સ્થળેસ્થળ નવપલ્લવના ૮પુંજ,
નદી ને તળાવ કેરી કુંજ;
કોમળી કવિતા સમ સુરસાળ,
સિન્ધુ જ્હાં દે મોતીના થાળ,
જગજૂનાં નિજ ગીત ગર્જતો
ફરતો સાગર આજ;
૯કેસર ઉછળી ધૂણવે ગરવો
વનમાં જ્હાં વનરાજ.
ગિરિગિરિ શિખરશિખર ૧૦સોહન્ત
મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તમહન્ત. ધન્ય હો !

પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,
વ્હાણ ભરી વ્હેતી તેમ નિકાસ,
મોહી આગણ ઉતર્યો જ યૂરોપ,
વીણવા ૧૧વાડીના ફૂલરોપ;
વીણી ન વીણશે ૧૨પુષ્પપાંગરી
એમ રસભૂમિની છાબ;
જગમોહન મુગ્ધ નગરી જૂવો !
શું પાથર્યો કિનખાબ:
નિત્ય નવફૂલે ખીલે ૧૩અભિરામ
લક્ષ્મી મ્હોર્યે લક્ષ્મીનાં ધામ. ધન્ય હો !

ચોળી, ચણિયો, પાટલીનો ઘેર,
સેથલે સાળુની ૧૪સોનલ સેર;

---

૮ ટેમ, ૯ સિંહની ચાળ, ૧૦ સોહે-શોભે, ૧૧ હિંદરૂપી વાડીના,
૧૨ પુષ્પ કેસાવલી, ૧૩ આમ, ૧૪ સોનેરી,

છેડલે [15]આચ્છાદી ઉરભાવ,
લલિત લજ્જાનો [16]વદનજમાવ;
અંગ આખે યે નિજ અલબેલ
સાળુમાં ઢાંકતી રૂપની વેલ;
રાણુકતનયા, ભાવશોભના,
સુન્દરતાનો શું છોડ !
આર્યસુન્દરી ! નથી અવનીમાં
તુજ રૂપગુણની જોડ:
ભાલ કુંકુમ, કર કંકણસાર,
કન્યનાં સજ્યાં તેજશણગાર. ધન્ય હો !

ખેતરો ન્હાનાં, ન્હાનીશી પોળ,
નાતજાતે ન્હાનડિયા ઘોળ;
ક્ષત્રીજાયાનાં ન્હાનલ રાજ્ય,
ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ,
વૃદ્ધ ચાણાક્યે વર્ણ્યા પૂર્વે
ન્હાનાં પ્રજાનાં તન્ત્ર,
એ પુરાતનના પડછાયા
આ અમ જીવનજન્ત્ર:
એક ફૂલવેલે ફૂલતાં ફૂલ,
અમારાં એક સુગન્ધ અમૂલ. ધન્ય હો !

દેશ નિજ તજી ધર્મને કાજ
સાગરે ઝુકાવ્યું સફરી જહાજ;
ધર્મવીર પારસીનો સત્કાર
જગતઇતિહાસે [17]અનુપ ઉદાર;

૧૫ પાથરી, ૧૬ મ્હોંપર, ૧૭ અનુપમ,

ઇસ્લામી યાત્રાળુનું આ
મક્કાનું મુખદ્વાર;
હિન્દુ મુસલમિન પારસીઓને
અહિયાં તીરથદ્વાર;
પ્રભુ છે એક, ભૂમિ છે એક,—
પિતા છે એક, માત છે એક,—
આપણે એકની પ્રજા અનેક. ધન્ય હો !

નથી [18]રમી સમશેરોના દાવ,
નથી ત્યમ ઘણા ઝીલ્યા યે ઘાવ;
શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની મ્હાંય
લીધાં વ્રત, જાણે હજી ય પળાય;
એક ઈડરના વનકેસરીએ,
ભડવીર બાપ્પારાવ,
વિશ્વવન્દ્ય સૂરજકુળ સ્થાપી
ચિતોડ કીધ યશઠાંવ:
જન્મભૂમિ દયાનન્દનાં ધામ,
ગાંધીનાં ગીતાજીવન [19]નિષ્કામ. ધન્ય હો !

સૂરતના રસિક રંગીલા રાજ,
બુદ્ધિધનભર્યો [20]શ્રીનગર સમાજ;
શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
કચ્છના સાહસિક સન્તાન,
ખંડખંડ વિસ્તરતો હિન્દી
મહાસાગર મહારેલ,
તીરતીર જઈ સ્થાપી ગુર્જરી

૧૮ ખેલ્યા, ૧૯ કામ–ઇચ્છા રહિત, ૨૦ રાજનગર,

સંસ્થાનોની ²¹વેલ;
મહાસાગરનાં પૃથ્વિવિશાળ,
સરોવર કીધાં ગુર્જરી બાળ. ધન્ય હો !

વનેવન લીલો ²²ઘટાસોહાગ,
જગતનો દીપે શું અમુલખ બાગ !
સજાવ્યાં જેને રસશણગાર,
લતામંડપ સમ ²³ધર્માગાર;
ભારતીએ કંઇ ફૂલફુવારો
અંજલિમાં શું લીધ !
દિશદિશમાં ફૂલધાર ઉડાવી
દિલનાં ²⁴પરિમળ દીધ !
હિન્દમાતાની લાડિલી બાળ !
ગુર્જરી! જય! જય! તવ ચિરકાળ! ધન્ય હો !

—ન્હાનાલાલ.

---

૨૧ હાર, ૨૨ સૌદામણી ઘટા, ૨૩ દેવળ, ૨૪ મહેક.

૪. ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !
આવો રંક, ફકીર, અમીરો ! આજે દિવસ ઉગ્યો [1]રળિયાત;
ધોધ પ્રકાશ તણા ઝીલીને ઝગમગતી કરવી મ્હોલાત;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે !
શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?–તે જ છતાં બૂઠી તરવાર !
ફેંકી ધો સહુ બૂઠાં શસ્ત્રો સજો હૃદયનાં નવ હથિયાર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨

હોમ વિલંબ હવે શો ઠાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો: [2]અગ્ર રહી ઘુમતું છે આજ;
ધજા રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અણુલખ લાજ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૩

નથી રૂધિર[3] રેલવવાં કોનાં !
નથી હૃદય ચીરી [4]અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવાં પ્રફુલ્લંગ:
નથી વિજયના રંગ રૂધિરમાં ત્યાં જન રક્ત ભરે [5] ઉરગંગ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

---

૧ રળિયાત થઈએ એવો–રળિયામણો. ૨ મોખરે, ૩ લોહી, ૪ દુશ્મન,
૫ હૃદયરૂપી ગંગામાં,

પ્રેમ વસે ત્યાં દ્વેષ રહે ક્યાં ?
આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો[૬] થાય પ્રકાશ ?
જ્ઞાનદીપ[૭] સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણો છે નાશ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરંધર, શૂર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ;
અંગરૂધિર ઉછળે નભ[૮] અડનાં; ભરો હરોને હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૬

ભૂત[૯] બધું પાછળ છે મૂક્યું—
૯આજ ઉરે નવજીવન ફૂક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય !
નવ આશે નવ હાસ્યે ધસવા આજે પાદ[૧૦] અધીરા થાય;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૭

મુખી પડયા કે હઠયા પછાડી ?
ધસો ધજા લ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનમેરઃ
ધર્મભાર શૂરો જ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઉઠે તેર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?
પર્વત પરથી કૂદી હાવે[૧૧] સાગરને બાંધીશું, બાથ !
જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૯

---

૬ સૂરજ, ૭ જ્ઞાનરૂપી દીવો, ૮ આકાશ, ૯ ભૂતકાળ, ૧૦ [illegible] હવે,

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !
કૃષ્ણધરા અદ્‌ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભડવીર;
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં[૧૨] ગાજે રણધીર;
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા !
ગિરિગવ્હરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું[૧૩] રમતા બાળ !
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા[૧૪] સ્થાપીઃ
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર;
ગુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દંમણગંગાનું જળ શૂર !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૨

છે અદ્‌ભુતતા એ કંઈ જૂદી !
પશ્ચિમ સાગરનાં જળ કૂદી ઉછળી ગગન કસે[૧૫] નિજ જોમ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઊભી ઝીલે પડતું વ્યોમ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૩

એવા એ ગુર્જર સંતાનો !
હિંદુ, પારસી, મૂસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બૌધ કે જૈન ચહેલ[૧૬] !
ભુજશું ભુજ[૧૭] ભીડીને આવો એક જ પ્રેમ તણી છો વેલ !
એ ગુજરાત ! એ ગુજરાત ! ૧૪

---

૧૨ સ્થળ સ્થળમાં, ૧૩ સિંહ સાથે. ૧૪ પવિત્રતા, ૧૫ ની કસોટી કાઢે,
૧૬ ચાહે તે હો, ૧૭ હાથથી હાથ,

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
દ્વેષ વિષે બનતું નવ [૧૮]બ્હીલા, દ્વેષ કદી નવ આપે જીત;
અંતરરિપુનો [૧૯] કરો પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત!
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૫

દ્વેષે શું રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડ માયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઈ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર[૨૦] વધે ધુંધવાઈ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૬

લોચનના[૨૧] પડદા દ્યો ખોલી !
ભૂત[૨૨] બધાં ખાતાં ઉર ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન;
સ્વાત્મબળે ઓ ગુર્જર વીરા ! થવું આપણે છે સ્વાધીન !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચન મન કર્મે :
સાર એ જ દીઠો સહુ ધર્મે, તો કયમ થઈએ પતિત નિદાન ?
પ્રેમ તહીં ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !
પછી અડગ તમ પગ ઊઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જય કુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે [૨૩]ઠોરેઠોર :
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૯

---

૧૮ બીના ૧૯ દેહ માંહ્યના શત્રુ. ૨૦ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર, ૨૧ આંખો, ૨૨ કામ ક્રોધ, લોભ, મોહરૂપી ભૂતો. ૨૩ ઠેરઠેર.

ઓ આ થાય બધે અજવાળાં !
ઉઘડયાં પુણ્ય પ્રભાત રસાળાં ! ઉઘડયાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ !
રણશિંગાં ફૂંકાય ફરી આઃ કર્મવીર ! હરશો નવ [24]ક્લેશ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૦

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂનાં સાચે :
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી રાચે, પયગંબર ને પીર અનેક;
સમાધ સ્વર્ગ તણી ભૂલેલા દઢ બંધાશે ફરી વિશેક !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો !
પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ !
પડખે અમ ઉભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણનો ગર્વ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !
આજ અધીરા ઉરના હીરા જીવનને જાણે નહિ [25]જોખ;
મરવું તો શૂરાને [26]ગરવું, કાયર ખોળે ઘરના ગોખ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૩

શ્વેત[27] ધજા ભારતમાં રોપો !
થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો: શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;
જગબંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થાશે નવીન અનૂપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૪

---

૨૪ જરાય, ૨૫ જોખમ, ૨૬ ગૌરવમયું, ૨૭ (અહિંસાની-) સફેદ

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા !
પુણ્યભર્યાં પ્રભુપાદ રસીલા ઘર ઘર ભરે નવીન પ્રભાત !
સત્વર વીરા ! પડો મોખરે, ગજવો જય જય ભારતમાત !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

—ખબરદાર.

૫. એ ભૂમિ અમારી

એ ભૂમિ અમારી, મૈયા અમારી,
કોણ અતર[1] કહેશે નિજની ?—
ન દેઉં ઉચરવા—ટેક.

એ સ્વદેશ માટે, કો'[2] રણયજ્ઞે
પ્રાણ આહુતિ દઉં સજની;
ન ચાહું ઉગરવા—એ ભૂમિ.

પરાધીન થઇ ટપલા રહેવા[3]
દાસ પડે શિર શરમ ભરી !
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

ગુલામ કાફર કાયર પદવી
હિન્દુ કાળા નામે ઠરી !
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

શકે ન કાંઇ કરી એ બાળક
મરદમૂછ મુખ હજુ ન ખીલી !
હાયે શાં મ્હેણાં—એ ભૂમિ.

વણછામાં[4] ઉછર્યો તે ક્યાંલે
ફળે બળેથી[5] ઉકળી !
હાયે શાં કહેણાં—એ ભૂમિ.

૧ બીજું, ૨ કયા, ૩ ખાવા, ૪ બ્રિટિશ છત્રરૂપી છાંયા, ૫ પરાણે.

નથી રાંકડા, નથી બાયલા
નથી રહેવા નિત્ય દાસ ૬સર્જ્યા;
કયમ ગાજી ન કહીએ—એ ભૂમિ.

ઊઠ સ્વધર્મ રંગી, સ્વકર્મ ૭અંગી
સ્વદેશ જંગી૮ પ્રેમે ભિંજ્યા !
હરિ એકજ લઇએ—એ ભૂમિ.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૬ સરજ્યા, ૭ આપકર્માં, ૮ દેશ માટે જંગ મચાવનાર

૫. એ ભૂમિ અમારી

એ ભૂમિ અમારી, મૈયા અમારી,
કોણ અનર[1] કહેશે નિજની ?—
ન દેઉં ઉચરવા—ટેક.

એ સ્વદેશ માટે, કો[2] રણયજ્ઞે
પ્રાણ આહુતિ દઉં સજની;
ન ચાહું ઉગરવા—એ ભૂમિ.

પરાધીન થઇ ટપલા રહેવા[3]
ટાલ પડે શિર શરમ ભરી !
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

ગુલામ કાફર કાયર પદવી
· હિન્દુ કાળા નામે ઠરી !
ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

શકે ન કાંઇ કરી એ બાળક
મરદમૂછ મુખ હજુ ન ખીલી !
હાયે શાં મ્હેણાં—એ ભૂમિ.

વણછામાં[4] ઉછર્યાં તે કાલે
કૂળે બળેથી[5] ઉકળી !
હાયે શાં કહેણાં—એ ભૂમિ.

---

૧ બીજું, ૨ કયા, ૩ ખાવા, ૪ બ્રિટિશ છત્રરૂપી છાંયા, ૫ પરાણે,

સાથે વિશ્વંભરવાલી તું ઝાઝી,
સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી [7]સાજી,
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

સ્ત્રીઓ પણ અબળા જે બાકી,
તેણે દેશભક્તિ [8]સબળા દાખી;
ઇતિહાસ જ છે એનો સાખી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

તારાં કાર્ય ત્યારે યવને ભાળ્યાં,
[9]મહાશિળ નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;
અહા ! " દેવાં કમાડે પડે ન તાળાં, "
મારી ભરત ભૂમિ—

સેવું નિત્ય પુનિત તવ રજ ચૂમી,
ધન્ય ભાગ્ય નવલનાં તું જન્મભૂમિ;
તારી ભક્તિ રગેરગ રહી જ ઘૂમી,
મારી ભરત ભૂમિ—

—સ્વ. નવલરામ.

---

૭ હાથી, ૮ સબળ, ૯ બહુ શીળાં.

૭. ભવ્ય ભરતભૂમિ

---

[૧]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી બ્રહ્મવેદિ આગ આએ,
વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અંગિરા, ભરદ્વાજ, ઉદ્દાલકાદિના
શુદ્ધ સનાતન બ્રહ્મતેજથી જે ઝળહળે સદાએ,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
બ્રહ્મરસે ભીના ઋષિવરની બ્રહ્મવેદિ અમ આએ !

[૨]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડુ તપોવન અમ આએ,
બાદરાયણ વ્યાસ, જૈમિનિ, કણાદ, ગૌતમ, કપિલ, પાણિનિ
પતંજલિ, વાત્સાયન, આદિની
પ્રૌઢ વાણી જ્યાં હજીએ ઉત્સુક કર્ણે નિત્ય પીવાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વર્ચસ્વી ધ્યાનલીન મુનિનું તપોવન જ અમ આએ !

[૩]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડુ પુણ્યભુવન અમ આએ,
બ્રહ્મવાદિની ગાર્ગી અરુંધતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી સીતા સતી,
દમયંતી, દ્રૌપદી, તારામતી, કમલાવતી, દુર્ગાવતી, કુલવતી,
માનિની શાશ્વત કીર્તિ ગાઇ જ્યાં કુલવધુ કૃતાર્થ થાયે,

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
સરસ્વતીની લાડલી સખીનું પુણ્યભુવન અમ આએ !

[४]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડુ વીર ક્ષેત્ર અમ આએ—
ભાર્ગવ, રાઘવ, ભીષ્મ, ભીમને, દ્રોણ, કર્ણ, અભિમન્યુ, અર્જુને
મૌર્ય શકારિ, સિદ્ધરાજ ને હઠ હમીર ચહુઆણ તાજ તે
પૃથુ જયમલ્લ પ્રતાપ આદિને—
નામે અમર ઉછળે ઉર જ્યાં આર્યતણા ઉત્માડે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
સત્કીર્તિ રસિક વીરવર્યનું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ !

[५]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી કાવ્યકુંજ અમ આએ,
રામાયણ ભારતના ઋષિ કવિ, કાળિદાસ ભવભૂતિ, ભારવિ,
દંડી, બાણ, જયદેવ, હાલ કવિ પ્રવરસેન, સુરચંદ, ચંદ રવિ,
તુલસી, પ્રેમાનંદ પુરા કવિ, ભારતેંદુ બંકિમ ત્રિપાઠી વળી
નવીન પ્રસાદી રસામૃતની જ્હાં અખૂટ અવનવી પાયે
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ–
અમર કવીશ્વરની ચૂડામણિ કાવ્યકુંજ અમ આએ !

[६]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી આર્ય માન અમ આએ,

ચરણ પખાળે જલધિ પ્રીતથી, ષડ્ઋતુ પૂજે પુષ્પ પત્રથી,
ભાનુ કરે ત્રણ કાળ આરતી, વાયુ વાયે ત્રિવિધ સદા ગતિ,
નિર્મળ નદીઓ લલિત[1] લાસ્યથી મૃદુ મર્મર કલરવ-વિલાસથી
સુજશ દીસે દશ દિશ પ્રકાશતી,
પ્રેમતણો ઉપહાર અર્પી વળી જય જય જન ગાયે-
જય જય જય જન ગાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
ભૂમંડળ મંડન જનનંદન ધન્ય માત અમ આએ !

—કેશવલાલ ધ્રુવ.

---

૧ નૃત્ય કરતી.

૮. માડીની ઝુંપડી

દુઃખિયાંનો વિસામો રે, માડી તારી ઝુંપડી,
રણ વગડાનો છાંયોરે આંધળીઆની લાકડી.

કુંજ નિકુંજે લચી [1]વલ્લરી, [2]નિર્ઝરીઆં સંતાય,
[3]અમલ કમલ દલ પર પંખીડાં, પ્રહલીલાને ગાય;
રઢિયાળી એ વાડીરે, :[4]સોહવતી જે ઝુંપડી,
આજે ખાવા ધાતી રે નિર્જન રણમાં ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધર્મ કર્મ રસ કસ લુંટાયાં ઘર [5]ઘરવખરી હીર,
છતી સંતતિ સત્ત્વ લુંટાયું, ખેંચાયાં તુજ ચીર;
લુંટાતી એ માડી રે, ખાલી તારી ઝુંપડી,
ખાલી તોયે મ્હારી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધન સંચી ખેતર સુકવીઆં, દવ પ્રેર્યો ચોપાસ,
રાતી વિજુની આંખડી દેખી પંખીડાં પામે ત્રાસ:
તેને સોડે રહાતી[6] રે, માડી તારી ઝુંપડી,
પોપણીઆં શી પાતી રે, આછી જાડી રાબડી—દુઃખિયાં.

---

૧ વેલી, ૨ ઝરણું, ૩ નિર્મળ, ૪ સોહામણી, લાગતી,
૫ રાચરચીલું, ૬ સોડમાં પાલતી.

આ દુઃખ ને ભૂખના પડે પોકાર ચારે દિશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વનિ મંદ મધુરા ચાલશે. એક૦

મરુ[5] દેશના જેવી ઉજડ ભૂમિ સર્વે ભારતવર્ષની,
ફળફુલથી લચી સુંદરી સમ એટલી અહીં મહાલશે. એક૦

અહીંથી મહાવીર મ્હારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઇ [6]રાજ્યના શુદ્ધ ધર્મને શીખવાડશે. એક૦

કૂંઇ થયા ન્હોતા વળી સ્વપ્ને ન [7]ઉતર્યાં વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે. એક૦

—મગનભાઈ પટેલ.

---

૫ મારવાડ, ૬ રાજાઓના, ૭ કલ્પ્યા.

૧૧. જન્મભૂમિનું જય મંગળ

જય મંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનુ ગજાવીએ:—
ભગીરથ સમ વિરલ વીર, ભારતી સુભટ સુધીર,
ઉર સમુદ્રને હિમાલયે ઉછાળીએ— જય૦

જનની અંક ઝુલીએ, ઝનુની રંગ ઝીલીએ,
આત્મબળ ઉજાશથી બધુ ઉજાળીએ— જય૦

સત્ય અર્થે સજ્જ થાઓ, વિજય વાવટો ઉડાવો,
વીર ધર્મથી ધરા સદા ધ્રુજાવીએ— જય૦

સત્યથી સચવાય [1]સ્વત્વ, સમજીએ થઇ પ્રવૃત્ત,
ધુમીએ ઝઝુમી જંગ તો મચાવીએ— જય૦

ભૂતળ ફોડી ફેરીએ, ઉડી જડો ઉખેડીએ,
દોર ને દમામ દેશનો જમાવીએ— જય૦

સ્થિતિસમય સ્વીકારીએ પ્રવૃત્તિયત્ન યોજીએ,
જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીએ— જય૦

માત દીન દુભાય છે, સપુત ! પીડા પિછાનીએ,
દુખ દિપાવીએ, ઉમગને વધાવીએ— જય૦

દેશસેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્ત્તવ્ય કર્મ,
આત્મભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ— જય૦

—લલિત.

---

[1] પોતાનું સ્વમાન.

૧૨. અમારો દેશ

અમે ભરત ભૂમિના પુત્રો !
અમ માત પુરાણ પવિત્ર,
રે જેના સુંદર સુત્રો
ઝળકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર;
આમ અંતરને ઉદ્દેશી
કરશું દોકાર હમેશ;
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
આ દિવ્ય અમારો દેશ ! *

અંધાર વિષે અથડાતાં,
કે ફેરતાં ભવ્ય પ્રકાશ,
પડતાં રડતાં રગડાતાં
કે કરતાં હાસ્ય વિલાસ;
પળપળ અમ [1]ઉરનિધિએ શી
હા ઉછળે ઉર્મિ [2]અશેષ !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
આ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૨

---

* 'અમે હિન્દી, હિન્દી, હિન્દી ! છે હિન્દ અમારો દેશ !' એમ પણ ગવાય છે.

૧ હૃદયસાગર; ૨ અખંડ;

ક્યાં હશે હિમાલય જેવો ?
ક્યાં પુણ્ય પવિત્ર જ [3]ગંગ ?
ક્યાં મળે અલૌકિક એવા
સહુ દેશ તણા બહુ રંગ !
ક્યાં મુનિ ઇશ્વરજન બેશી
કરતા પ્રભુ પંચ ઉજેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ

ક્યાં રામ યુધિષ્ઠિર ઘુમ્યા ?
ક્યાં ગર્જ્યાં અર્જુન ભીમ ?
ક્યાં રજપુતવીર ઝઝુમ્યા ?
બલ દાખવવા અસીમ !
રે ભૂલીએ તે રીતે શી,
અમ અંતરથી લવલેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

નથી રે જીવવું [4]પર આશે,
છે પારકી આશ નિરાશ;
નથી કર ધરવો કો પાસે,
સ્વાશ્રયનો છે ઉલ્લાસ;

૩ ગંગા; ૪ પારકી.

કંઈ પુણ્ય પ્રભા જ પ્રવેશી,
અહીં દે અમને ઉપદેશઃ—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૫

ધમ ધમ ધરણી ધ્રુજવીશું,
અમ દેશ તણાં કરી ગાન;
જય જય જયનાદ કરીશું,
દઈશું મોંઘા અમ પ્રાણ !—
એ ભક્તિ વશી ઉર, તે શી
દેજો શક્તિ પરમેશ !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૬

—ખબરદાર.

૧૩. જનનીસેવન

જનનીસેવનનો મધુમધુરો[1] અવસર ક્યાં મળેરે,
અવસર ક્યાં મળેરે, જગજીવ્યૂં ફળેરે.
જનની૦

નવનિધ લાડે નિશદિન ઝુલવે,
ઉરક્ષીર[2] પાતી હૈયે હુલવે,
અલ્પ સાહું પણ અમિત[3] ભારનું ક્યાં વળેરે;
જનની૦

પ્રભુપુર ગૌરવ વદને મલકે,
મંજુલ મોહક અન્તર ઝલકે,
નવનવ સાજે[4] શીખ[5] દે સાને[6] પળે પળેરે;
જનની૦

ઉત્તમ શોણિત[7] જનની દાજે,
રેલાયે શું વધુ કે'વાશે,
કિસ્મત ક્યાંથી ભારતિ દિલ કાયા ઢળેરે !
જનની૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ મધ જેવો મધુર, ૨ હૃદયનું સત્ત્વ-દૂધ, ૩ અસાધારણ, ૪ સાજ સજી, ૫ શીખામણ, ૬ સાનવડે, ૭ લોહી.

૧૪. સ્વદેશભક્તિ

સ્વદેશની ભક્તિ રે, કે કોઈ વિરલા જાણે.
સ્વતંત્રતાના રસની રે,
રહેજત કોઇ પરમાણે.........ટેક.

*　　*　　*　　*

ત્રણે પદાર્થ છે દેશભક્તિમાં,
ધર્મ અર્થ વળી કામ;
સ્વદેશભક્તને દેશની પ્રીતિ,–
મોક્ષ એ, સુખ કેરું ધામ;
કે રૂચે નહિ બીજું રે,
મસ્ત એ દેશ અભિમાને......સ્વદેશની૦

માટે સ્વદેશીઓ બંધુ મારા,
ધરી અંતર આ ઉપદેશ,
ભરતભૂમિ પામી ઉદય દિનોદિન,
ઉજળી રહે હમેશ;
કે એમ કરો ઉદ્યમ રે,
ચુકો ન ચોટ નિશાને......સ્વદેશની૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧૫. કોની કોની છે ગુજરાત ?

કોની કોની છે ગુજરાત ?
પૂર્વજ જેના જે વળી આજે જન્મથકી ગુજરાતી વદ્યા;[1]
કોઇ રીતની તોપણ ને વળી આર્ય ધર્મને રાખી રહ્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

વળી પરદેશી બીજા જેને ભૂમિયે પાળી મોટા કર્યા;
પરધર્મી પણ હિત ઇચ્છનારા માતતણું તે ભાઇ ઠર્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

નર્મદ કે' ગુજરાતી ભાઇયો, માતને અર્થે સંપ ધરે;
અંતે બંધન તોડી રણે સઉ ઝૂઝી જયસુખ જમે ભરે.
પ્રેમ શૌર્યને કરી પ્રખ્યાત,
તે તે સઉની છે ગુજરાત;
તે તે સઉની છે ગુજરાત.

—કવિ નર્મદ.

---

૧ બોલે છે.

૧૬. ભરતભૂમિનું જયગીત

ભરતભૂમિના શૂર પુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી
રહ્યા અમે શું રડી રડી
ખળભળતા ઉછળે બીજા ત્યાં રહ્યા અમે શું પડી પડી

શું ગયા રામ ને કૃષ્ણ અમારા વીરા
ભીમાર્જુન આદિ ગયા શું પાંડવ ધીરા
શું ગયા દ્રોણ ને કર્ણ ભીષ્મ ભડ [1]ગાજી
પૃથુ જયમલ સિદ્ધ પ્રતાપ અને શિવાજી
એ સહુ વીરોએ વરસાવી જ્યાં શૌર્યતણી ખુબ ઝડી ઝડી
શૌર્યતણી ખુબ ઝડી ઝડી
—ભરતભૂમિના.

ક્યાં ગંગા જમુના વળી બ્રહ્મપુત્રા તે
ક્યાં સિંધુ તાપી નર્મદા સાબ્રમતી ક્યાં તે
ક્યાં કૃષ્ણા ગોદાવરી અને કાવેરી
ક્યાં મહા નદી ને મહી વીરલી ઘણેરી
એ સર્વ નદીનું પૂર ઉછળતું ગયું હવે શું ચડી ચડી
ગયું હવે શું ચડી ચડી.

---

1. ગગન ગુંજાવનાર;

ક્યાં ગયું [2]બ્રહ્મનું તેજ, શૌર્ય ક્ષત્રીનું
ક્યાં ગઈ વૈશ્યની વૃત્તિ, થયું સૌ હીણું
શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા ધ્રુજાવી
શું ગયા મરાઠા વીર આણ વરતાવી
એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાતજ કરશું ઘડી ઘડી
વાતજ કરશું ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

શી યુરોપ કેરી ધજા આજ ફરકાયે
શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરિકાએ
જાપાન મચ્યું શું આજ ધરા કંપાવી
જગ જોઈ રહ્યું છે શૌર્ય, [3]કુતુક દર્શાવી
ઓ અમે ત્યારે શું સુતા થાકી ખુબ પરસ્પર લડી લડી
ખુબ પરસ્પર લડી લડી
—ભરતભૂમિના.

શું હૃદય થયાં છે આજ શૂન્ય કંઈ એવાં
લાગે ન [4]કટુ વચનબાણ, વજ્રનાં જેવાં
શું ગયું હશે ચૈતન્ય, જડત્વ સમાયું
શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણ સુકાયું
રે વીર બંધુઓ એ દીન[5] શબ્દો સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

---

૨ આ દ્વણ; ૩ કૌતુક-કુતૂહળ; ૪ કડવાં ઝેર જેવાં; ૫ હીણા;

શું પડીશું નહિ મેદાન, શૌર્યથી ધૂમવા
શત્રુને નાંખવા હેઠ, પાદરજ [૬]ચૂમવા
કેસરિયાં[૭] ધરીને અંગ ઉમંગ ઉમળકે
શું ઘુમીશું નહિ રણમાંય રૂધિર ઉછળકે
શું બુઠ્ઠી થઈ તલવાર અમારી, ફરી ન થાશે ખડી ખડી
ફરી ન થાશે ખડી ખડી
—ભારતભૂમિના.

અમ હૃદય શૌર્યઅંગાર[૮] નથી હોલાયો
સમયે દાવાનળ સમો ઉલટશે ચાલ્યો
ભારતની ધજાની હેઠ અમે ઘૂમીશું
જયજયજય જયકાર રણે જ કરીશું
એ આશા અમારી જયગીતે ને જયડંકાએ જડી જડી
જયડંકાએ જડી જડી
—ભારતભૂમિના.

—ખબરદાર.

---

૬ પગ પરની ધૂળ ચાટવા; ૭ કેસુડામાં બોળેલાં વસ્ત્ર; ૮ શૌર્યનો અંગારો.

૧૭. ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ*

દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા !
આવો, પૂરા રે, ખમવા દુઃખના ચીરા !

કડકડ ફૂટે ક્રોડ કડાકા, પર્વત ફૂંકે ફાટે;
ઝળઝળ જ્વાળા વ્યોમ જળાવે: ઉભા રહો દૃઢ વાટે !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૧

નથી પડવું યાહોમ કરીને આજે [૧]અંધશૂરાનું;
નથી અબળને દમવું: આ છે જડચેતનનું લ્હાણું !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૨

સત્ય જ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્ય જ અંગ અમારાં;
સત્ય જ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્ય જ વ્રત અમ ન્યારાં !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૩

માયા સૌ ઘર તણી ને સુખની ડાળી દફની;
આત્મશૌર્યનાં શ્વેત સજ્યાં પટ, ના કાયરની કફની:
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૪

પાય પડ્યા, વિનવ્યા કંઈ કંથ, શું હૃદયહીણને રટવું ?
હવે પડ્યા રગડાવા રણ ત્યાં ના હઠવું, ના સકવું !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૫

---

૧ શૂરવીર પણ અંધ.

ભારતદુઃખ શિરે અમ લેતાં, હૈયાં કેમ ન ફુલે ?
ઓ ભારત ! નિધિ[2] પાર ઉતરજો અમ શબદગને પૂલે !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૬.

વાટે ઘાટે છાતી ફાટે, થાય સ્મશાની દુનિયા;
નવલખ આંખે વ્યોમ[3] રુવે પણ, પાછું જુએ ન મરણિયા !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૭

એજ અલખની ધૂન અમારી, મૂગે સુખ દુઃખ સ્હેવું:
એડીની જડ જડતાં અરિ પણ આખર રેશે એવું:
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૮

કીર્તિ અમોલી ભારત કેરી આજ અમારે હાથેઃ
ઓ વીરા ! જગને ઝૂલવવી આ ગરવી ગુજરાતે !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૯

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ રણક્ષેત્ર અનેરૂં !
જયજય કોને ભાગ્ય અદલ એ પુણ્ય જ ભારતકેરૂં ?
દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા !
ગાજો પૂરા રે સત્ય પ્રેમરસધીરા ! ૧૦

—ખબરદાર.

---

૨ સમુદ્ર-કોરા, ૩ આકાશ.

૧૮. ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહિં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ સુઆ નથી, હા ! આંખ ઝરે છે [1]નેવાં;
ભડકા ભડભડે હો !–(ધ્રુવ)

તનતમ્બૂરતણા તારો તો રહે સદા ઝઝણાતા;
પણ અંગુલિએ બાંધ્યા પાટા, હાથ રહ્યા પછડાતાઃ
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઠ રુંધાતી, સુખતર[2] હોત ઘડી, તો
ગગનપાર ફેંકી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમાં;
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે [3]અંકુરમાંઃ
ભડકા ભડભડે હો ! ૩

હા ! અમ ભારતમાત ! હજી શું ડરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતાં શું ગુપ્તપણે રહ્યું રડવું ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૪

તુજને સ્હાતાં ફિતૂર ગણાતું, તુજને સ્હાતાં[4] પાપી ?
કાપી જીભ ગળે ખુંચવનીઃ દુર્ગત જતી ન માપીઃ
ભડકા ભડભડે હો ! ૫

---

૧ અંગારા, ૨ વધારે સુખદ, ૩ પેદા થયા ત્યાંજ, ૪ પડખે રહેતા,

હાય, હતું ભારતના કવિનું જીવન એવું ખારૂં ?
માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારૂં ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૬

ભડકે બોલ્યા શબ્દ ઝઝળતા ખુંચતા કડે કારી;
રસ ના વાર વહાવી શકે એ રસના[૫] જોો અમારી:
ભડકા ભડભડે હો ! ૭

+ × + +

ભારતમાત ! હવે જો ઉર આ વીરરસે ઉભરાતુ !
અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતુ !
ભડકા ભડભડે હો ! ૮

તૂટો કવિ-ઉર ધૂનભર્યાં કે આ તમ્બૂર જ ફૂટો !
તુહિં-તુહિં તુહિં-તુહિં ભારતમાતા એ જ એક સુર ઊઠો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૯

—ખબરદાર.

---

૫ જીભ.

૧૯. ભારતવીર ગર્જના

શું ભરૂં આલસું બાથ ?
શું કરૂં વજ્ર સંતાપ ?
કે ઉદધિ[1] ઉંડા ડોળું ?
કે ગગનતારલા તોડું ?
કે ફરી ચરણ આઘાત પૃથ્વીના પર્વત સઘળા ફોડું,
જે થકી દેશી–મુજ દેશી તણી દઢ સ્વાર્થ શૃંખલા[2] તોડું.

મુજ રક્ત ઉછળે ક્રોધે,
ને અગ્નિ ભભુકે નેત્રે;
મુજ જિગર ઉછાળા મારે,
એ ક્રોધ, શોકની જ્વાળ, નાડી ને શિરા શિરામાં[3] વ્યાપે
હું ઇચ્છું જ્વાળ એ દહન કરે, દુઃખ દેશી તણાં નિજતાપે.

ઓ માત ! માત મુજ હિન્દ ?
બની આજ કુભાગ્યે રંક !
તુજ પુત્ર કુછન્દી ઉડ્યા,
કર્તવ્ય—ધર્મને ચૂક્યા;
તું પ્રેર અમોને, પ્રેર માત ! કર્તવ્ય–વેદિમાં[4] બળવા,
તું માત તણા ઉદ્ધાર કાજ નિજ પ્રાણ ચરણ તુજ ધરવા.

ઓ ભારતનાં સંતાન ?
કયમ ભુલ્યા જાતિઅભિમાન ?

---

૧ મહાસાગર, ૨ સ્વાર્થરૂપી બેડી, ૩ રગરગમાં, ૪ યજ્ઞ,

ક્યમ સ્વાર્થે આપના શોધો ?
કર્તવ્ય માર્ગ ક્યમ ચૂકો ?
કંઇ રૂવે માનવી ક્રોડ દેશમાં, રંક બિચારાં ભૂખે,
ક્યમ ગમે ભોગ વિલાસ દેહના ? સુખી ત્હમે નિજ સુખે.

કંઈ બાળ ભમે રડવડતાં,
ને ખુણે માનવી સડતાં;
કંઇ રૂવે રંક વિધવાઓ—
ને કરે ગેબી પોકારો;
તે પાપ, ગરીબી, વ્હેમ તણી, દશદિશ વ્યાપતી જ્વાળાં,
એ જ્વાળા તણી વિકરાળ ભભકમાં જોઉં હિન્દ મુજ માતા.

ઓ હિન્દ ! પુરાણી હિન્દ !
ઓ વિશ્વવન્દ્ય અમ હિન્દ !
તુજ રંક કર્મની રેખા,
કે પ્રભુ તુજપર રૂઠયા;
રે વિશ્વ કોટિ તુજ તનુજ સામટા, મૂઢ ઉંધે *વિપથેને
રે દેખી અવદશા ત્હારી દયાયે, ઉર લેશ નવ જ્હેને.

ઓ પ્રભુ ! પાપી, અમે પાપી,
અમે મૂર્ખ, અમે હતભાગી;
કંઈ સ્વાર્થ નિજના શોધ્યા,
ને સાર્વજનિક હિત ખોયાં;

---

* ઝેરનું ઘેન ચઢયું હોય તેમ.

તે સર્વ પાપની હરો સજાઓ, સહુ ખુશીથી ખમીએ,
પણ રંક માતની પ્રભુ ! અવદશા જોઇ અમે સહુ બળીએ.

ઓ પ્રભુ ! સજા બહુ કીધી,
કંઇ કરો કોઇની અવધિ;
અમ કલહ, દ્વેષને કાપો,
નીચ સ્વાર્થ, ભીરુતા ટાળો;
દ્યો સંપ, લક્ષ્મી ને વીર્ય, અમોને કરો પ્રતાપી પૂરા;
ને ખંડ ખંડ નિજ માત તણું જયગાન ગજવવા શૂરા.

—નર્મદાશંકર બાલાશંકર.

૨૦. સહુ ચલો ચલો ભારત સંતાનો

સહુ ચલો ચલો ભારત સંતાનો દેવદુંદુભી ગાજે,
દેશ-ધરા-બલિ કાજ ધસો પળ છે અણમૂલી આજે.

નવયુગ આજ મંડાયો,
અમ હિન્દ આજ સંધાયો,
ધ્વજ વિજયતણો ફરકાવો,
હર્ષાશ્રુ ગંગ વહાવો—
એ પુણ્ય ગંગ પુનિત ઉદકમાં[1] જશે તણાયાં પાપો,
દૃઢ નિશ્ચયથી સ્વર પ્રચંડથી પોકારો હિન્દ હમારો.

વિનતી કરી કરીને થાકયા,
વ્યાખ્યાને મંડપ ગાજ્યા,
મહાસભા ભરી કંટાળ્યા,
બહુ પંચોથી[2] પરવાર્યા,
ઠરેરા લાંબા સૂણ્યા,
કંઈ શબ્દછટાએ મોહ્યા,
ગર્જ્યા પણ ના કદી વરસ્યા,
બહુ વરસે પારજ પામ્યા,
હવે હિન્દ સ્વાવલંબનપર છે મુસ્તાક હિમાલય જેવું,
દૃઢપ્રતિજ્ઞ થઈ કર્તવ્યરણાંગણ આપબળે ઝુઝનારૂં.

પૂર્વેનાં પાપો ધોશું,
કુરબાની કરી સોહીશું,

---

૧ પવિત્ર જળ, ૨ કમિશનો,

સહુ હિન્દી મળી જીતીશું,
સહુ હિન્દી સાથ મરીશું,
કા ભેદનીતિના ભોગ થઈશું નહિ નહિ કો કાળે,
મરશું બન્ધુના હાથે પણ ના ત્રાહિત દોર જમાવે.

અહ ! પુનિત સંગમ આજે,
ત્રિવેણી પુણ્ય પ્રભાતે,
સહુ "वदेमातरम्" બોલો,
"अल्लाहो अकबर" બોલો,
"सत् श्री अकाल બોલો,
જય ત્રિભુવનમાંહી ગજાવો,
છે જાન માલ કુરબાન અમારાં હિન્દ માતને ચરણે,
એમ કહેવું નથી, કરવાનું હાવે બંધનમુક્ત થવાને.

નવયુવાન બંધુ ! ચાલો,
નિમંત્રણ માત સ્વીકારો.
ચયતાની મહોબ્બત તોડો,
બસ ગુલામી શિક્ષણ છોડો,
ભીરુતા ને મોહજ ટાળો,
દળ રાષ્ટ્રતણું જ બઢાવો,
રે ભાવીના સરદારો !
ના ના રે મુખ છુપાવો,
હા ! આર્તનાદથી માત પુકારે દીન ફરમાન વિચારો,
ચઢો રણે સૌ ધર્મયુદ્ધમાં હિન્દ હવે ઉદ્ધારો.

પંજાબ ખિલાફત દુઃખો,
ઘરઘરના આર્ત પુકારો,

શે ભૂલિયે ક્રારીજખમો ?
વિણુ વાંકે વિંધ્યા સહસ્રો,
બન્ધુની રઝળી લાસો,
હજી મ્હાલે અહીં [૩]શયતાનો,
રે ! દુઃશાસન[૩] દુષ્કૃત્યો !
દ્રૌપદી[૪]નાં ખેંચ્યાં વસ્ત્રો !
ધોળે દી અત્યાચારો,
શું ભૂલશે પાંડવ વીરો ?
ઓ ભીમ ! ગર્જ બલવીર્યથકી નિરાંતે ક્યમ બેસાય ?
શું દુઃશાસન[૩] લ્હેર કરે પાંચાલી છૂટા કેશાય !

રે ! સર્પ સમાન ચલાવ્યા !
બાંધી બાંધી ફટકાવ્યા !
ધગતા અંગાર જલાવ્યા !
બંદિખાનાં ઉભરાવ્યાં !
તરીપાર કેંકને કીધા !
ચોરોએ શાહુ દંડ્યા !
તોયે શું ન્યાયે મોલ્યા ?
શું સ્વાદ પુરા ના ચાખ્યા ?
રે ભાગ ભરો ક્યમ પાપે ?
શયતાન[૫] તણા સહકારે ?
જીવતા પણુ મુઆ ભુંડા ?
કાં નહિ કરવાં કેસરીયાં ?

---

૩ બોસ્વર્થ સ્મીથ વગેરે, ૪ મનીઆનવાલાની ઓરતો.
૫ શયતાની રાજ્યવહીવટ.

ઓ ! બુદ્ધિમાન ધારાશાસ્ત્રી મુસદ્દી પંડિત જાગો,
કંઇ સમય વિચારો સાર્થ કરો શક્તિ તમ સંધિ સાધો.

વાણિજ્યશૂર સંતાનો !
ઓ ! સાહસિક શ્રીમાનો !
ધનરાશિ યજ્ઞે ખડકો,
ભામાશા સ્થળસ્થળ પ્રકટો,
છો લક્ષ્મીપતિ, ના દાસ બનો, ગઇ પ્રાપ્ત ફરીથી કરશો,
પણ દુર્લભ કેસરી પ્રતાપ જતાં જુગજુગ રોતા રહેશો.

ઓ શૂરવીર સંતાનો !
ભડવીર ભલા ખેડુતો !
શ્રમજીવી બન્ધુ બ્હેનો !
બાંધી દો સેતુબંધો !
દુઃખસાગર ઉતરી ચાલો,
રે ! માત સીતા છોડાવો,
રઘુવીર કરે ટંકાર સજી સમજી સામગ્રી સર્વે ચાલો,
ના સિદ્ધિ સાધનમાં પણ સત્ત્વે, રાવણને રગદોળો.

નિજ ધર્મ સહુ વિચારો,
મત ઐકય, સ્વદેશી સાધો,
જે અધમ દ્વેષ ફિટકારો,
દિલ રાખો પ્રેમ ફુવારો,
બસ વિજય વિજય છે દૈવી યુદ્ધ–સચ્ચાઇ શાંતિનાં શસ્ત્રો,
છે અભયદાન આત્માર્પણ એ જગસંજીવનના મંત્રો.

—કલ્યાણજી.

૨૧. 'સહુ ચલો જીતવા જંગ'

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યુગલો[1] વાગે;
યાહોમ કરીને પરો ફતેહ છે આગે. ટેક.

કેટલાંક કર્મો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે;
હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
જન બ્હાનું કરે નવ મરે, અર્થ કો કાળે;
ઝંપલાવવાથી સિદ્ધિ, જોઈ બળ લાગે.—યાહોમ.

સાહસે કર્યો પરશુએ પુરો અર્જુનને,
તે પરશુરામ [2]પરસિદ્ધ, રહ્યો નિજ વચને;
સાહસે ઇદ્રજીત શૂર, હણ્યો લક્ષ્મણે,
સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ જાણે;
ચડી ગઈ[3]જંગમાં મર્દ હક નિજ માગે.—યાહોમ.

સાહસે કોલંબસ ગયો, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન ભીડયો, યુરપ આખામાં;
સાહસે લ્યુથર તે થયો, પોપના સ્હામો,
સાહસે સ્કોટે દેવું રે, વાળ્યું જોતામાં;
સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે.—યાહોમ.

—કવિ નર્મદ.

૧ રણશીંગાં, ૨ પ્રસિદ્ધ-મશહૂર, ૩ ધૂળ થઈ-રગદોળાઇ.

૨૨. વીરની વિદાય

મ્હારા કેસરભીના[1] કન્થ હો !
સિધાવો છો રણવાટ.
આભ ઝૂઝે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
સામન્તના વીરવાદ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઓ હો !
કુંજર[2] ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો !
ગાજે ગઢ મોઝાર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

પુર પડે,[3] દેશ ડૂલતા હો !
ડગમગતી મ્હોલાત:
કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ !
એક અખંડિત ભાત:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૧ કેસરથી રંગલીના થયેલા, ૨ હાથી, ૩ આવ્યે,

નાથ ! મ્હારો રણઘેલો રે,
હું ઘેર રહી ગૂંથીશ:
બખ્તર વજ્રની સાંકળી હો !
ભર રણમાં [4]પાઠવીશ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

•

સંગ લેશો તો સાજ સજું હો !
આથે ધરૂ રણમ્હોડ:
અડગને માંડવ[5] એસવાં,
મ્હારે રણલીલાના કોડ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આવતાં ઝીલીશ બાણને હો !
ઢાલે વાળીશ ઘાવ:
ઢાલ ફુટે[6] મ્હારા ઉરમાં, રાજ !
ઝીલીશ દુશ્મનદાવ;
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસનવાટ:
ત્રીજી વાટ શોણિતની [7]સરિતે,
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૪ મોકલીશ, ૫ હથિયારનું નામ, ૬ તૂટયે, ૭ લોહીની નદીની,

જયકલગીએ વળજો, પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચીરઃ
નહિં તો તીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને[૮] તીરઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !
રણઘેલા ! રણધીર !
અધીરા ઘોડીલો થનગને, નાથ !
વાધો[૯] રણે, મહાવીર !
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ન્હાનાલાલ.

---

૮ દેવગંગા, [૯ શુકાવો.

૨૩. રણે વિદાય

હણુહણુતો હય આરણે, વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી !
પેગડે પાય ધરો જી, વીરા ! મુહૂર્તસમો આ ખરો જી !—
આંખમાં અંજન, રણરસરંજન ગુંજન યુધગીતોનાં,
વાંકી વાંકી પ્હેરી પાઘ પીળી આ, વિંધશે નેણુ જ કોનાં ?
વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી. ૧

તાણી તાણી આ મૂછ છે મરડી, કરડી રહ્યા હોઠ રાતા;
વારે વારે મુખ આરે ખુંખારા, ને તડપી રહ્યા પગ તાતા !
વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી ૨

દડબડ દડબડ દમભર દોડી, ખુબ ખુંદો રણ [1]ખાંતે,
ચહુદિશ[2] અસિ ચમકાવી બતાવો શૂરપણુ ક્ષણમાં તે !
વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી. ૩

વીર પિતાના વીર છૈયા તે ચૂકશે કયમ આ દહાડો ?
વીરરસે રણકુંજ ઘુમીને શીરના ફુલ[3] ઉડાડો !
વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી. ૪

ભારતમાત ઉભી ઉમરામાં આશિષ દે શુભ આજે·
હણુહણુતો હય વીર ! ચઢો આ, જયજય દુંદુભિ વાજે !
વીરા ! પેગડે પાય ધરો જી. ૫

—ખબરદાર.

---

૧ હોંસે, ૨ ચારે દિશાઓમાં, ૩ શત્રુઓનાં માથારૂપી ફુલ.

૨૪. સમશેર સારી ખલ્કની

સમશેર સારી ખલ્કની[1] અમને નહીં તાબે કરે;
અમ આત્મ છે પ્રભુ તેજ તે નહીં તુચ્છ શસ્ત્રે [2]ગાભરે—સમ૦

મહાયજ્ઞ છે અમ આદર્યો,
પૂરો કરીશું હામથી;
વિઘ્નો કદી આવી નડે તો,
હોમીશું અમ જાતને—સમ૦

લાંછન ગુલામી શીર લઇ,
પાળ્યા[3] પશુસમ જગ ફર્યા;
આંખો અમારી છે ખુલી,
બસ ધોઈશું સૌ પાપને—સમ૦

પરતેજથી નહીં ભડકશું[4],
પણ તેજ અમ જગ દાખશું;
જોશે બધી આલમ હવે,
અમ હિન્દીની તાકાતને—સમ૦

—વસન્તવિનોદી.

૧ દુનિયાની, ૨ ગભરાય, ૩ પાળેલા–ખીલડે બાંધેલા, ૪ અંજાઇશું.

૨૫. જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

જય સ્વદેશ !
જય સ્વરાજ્ય !
જય ! સ્વતંત્રતાનું તાજ
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

ગની સુધીર હિન્દબાગ !
ગની સુધીર હિન્દબાગ !
હૃદ ઉમંગથી પુકાર—
વદવી ઉર દેશદાઝ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

હિન્દને સ્વરાજ્ય રામ !
હિન્દબાલ હૃદય ધામ !
હે સ્વતંત્રતાનું તાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

નૂતન વર્ષ હર્ષ સાથ !
હે સ્વરાજ્ય સિદ્ધિનાથ !
આપ એ અમોલું રાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

અર્પું દેહ દેશ કાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

—નાગરદાસ પટેલ.

૨૬. હરહર મહાદેવ !

કૂચ કદમ ભરો રણુ રંગે, ભૂમિ ભારતનાં સંતાન !
જોદ્ધા ! ઝૂકાવો જંગે, શુદ્ધ સિંહણુસુત સમાન:
" હિંમતે મરદા મદદે ખુદા: " તક સાધો [1]તનખેવ !
ગજવી હર હર મહાદેવ.
શા રોમ રોમ ભર ભડકા ! પ્હોંચે જેની નભ જ્વાળ !
ઉડતા તન વીંધી તણુખા, લોચન ભભુકે અંગાર !
એ આત્મશૌર્યના પૂર પ્રવાહે વહતાં [2]અવસ્યમેવ—
ગજવો હર હર મહાદેવ.
ઉછળો નસ નસમાં તાજું, વીરશોભન[3] તમ શોણિતઃ
ને શ્વાસોચ્છવાસે ગાજ્યું, શુચિ આત્મિક જોમ પુનિતઃ
એ બળ શોણિત ને હાડમાંસ સૌ ખપાવી સાધો ધ્યેય—
ગજવી હર હર મહાદેવ.
મૃતસંજિવની[4] જડીબુટ્ટી સુધ્યા પછી શા ભણુકાર ?
બ્રહ્માન્ડ પડે છો તુટી, મનમેરૂ[5] ન પળ ચળનાર !
શર[6] ઝીલો ફૂલસમ શૂરા, નવછાજે કાયર ટેવ:
ગજવો હર હર મહાદેવ.
તમ જ્વલન્ત જીવનજ્યોતિ, - હૈયે મર્દાની હીર;
એ દૈવી શક્તિયોથી, તોડો જનની—જંજીર:
ને કૂખ, કુળ, નરદેહ દીપાવો કાળ હઠાવીનેયઃ
ગજવી હર હર મહાદેવ.

---

૧ તરતજ, ૨ જરૂર, ૩ વીરોને શોભાવનાર, ૪ મુડદાંને સજીવન કરનાર, ૫ મનરૂપી મેરૂ પર્વત, ૬ બાણ.

સમરાંગણની શરણાઇ, રણ રણમાં પૂરે શૂરઃ
ધસમસનાં ધાઇ ધાઇ, કો અકળિત[૭] અંતર પૂરઃ
સૌ જંગપડી રણરંગ રાખતાં સજ્જે[૮] ત્રિવિધ[૯] ભર શ્રેયઃ
ગજાવો હર હર મહાદેવ.

વીર! મરી મૃત્યુ દીપાવો, ફરી જીવાય તો જય સાથઃ
વીર! મરી જીવન્ત બનાવો, જીવતાં મૂડદાં કંઇ લાખઃ
યદિ! સ્વર્ગે સંચર્યા સેનાનીની ન્હાય અમરગણ[૧૦] સેવ!
ગજાવો હર હર મહાદેવ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૭ કળાય નહિ તેવાં, ૮ સાધો, ૯ ત્રણે, ૧૦ દેવલોક.

૨૭. સ્વતંત્રતાના સૈનિકોને

હો સ્વતંત્રતાના સૈનિકો ! સૌ સજી વીર શણગાર,
રણધીર વીરોનાં ગીતો ગૂંથી જીવનને તાર;
ધ્વજ સ્વરાજ્યનો ત્રિરંગી ફરકાવો દારેદાર:

ધપી રણભોમ !
કરી યાહોમ !
ગજવી અર્જુન–ટંકાર:

તુમુલ જંગ જીતી ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

હાકલ વાગી કુરુક્ષેત્રે ને ડોલી રહી દિક્‌પાળ,
અંગાર ઝરે ભૂમિનેત્રે ચડી રગ રગ વિગ્રહજ્વાળ;
સ્વાર્પણથી ભોમ સુહાવો ધોળી પી કરાળ કાળ:

ને થાઓ અમર !
એ ન્હાઓ શ્રી–વર !
વીર ! કરો સફળ અવતાર:

ધર્મ જંગ જીતી ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

ડંકા સુણીને ધસતા, તજી સમાધિ સંતો બ્હાર,
વનરાજ વનેવન વસતા, યદિ ! ભરે ઘૂઘવી ફાળ;
ભીમભીષ્મતણા રણહણતા શા રંગભીના તોખાર:

સૈનિક શૂર
આત્મિક નૂર,
દીપાવો આચાર:

જીવનયુદ્ધ જીતી ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

૨૯. રણુનો મારગ

રણુનો મારગ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને!
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી, રાખે વીરનું નામ જોને!
સુત વીત દારા શિષ સમરપે, તે અમૃતરસ પીતા જોને!
જીવનજોગ બળે જોદ્ધાઓ, જંગ પડીને જીત્યા જોને!

મરણુ મોખરે થરથર કંપે, દિલની દુગ્ધા વામે જોને!
તીરે ઉભા જુએ તમાસો, તે કોડી નવ પામે જોને!

દેશદાઝની જે ઉર જ્વાલા, તે ભડ ક્યાંથી ભાગે જોને!
રણે ચઢ્યા તે મુક્તિ પામે, દેખનારા દાઝે જોને!

માથા સાટે મોંઘી વસ્તુ, સાંપડવી નહિ સ્હેલ જોને!
મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મૂકી મનનો મેલ જોને!

રણુવાજાં વાગે ને સાચા વીર પડે મયદાન જોને!
ખડા મોરચે પડે ન પાછા, ચૂકે નહિ નિશાન જોને!

એવો મારગ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને!
રણુધીરનો એ ધર્મપુરાણો, કાયર જીવ્યું હરામ જોને!

—કેશવ હ. શેઠ.

૩૦. ગુજરાતનું ભાવી ગૌરવ

સુણ, ગરવી ગુજરાત, વાત કંઇ કહું હું કાનમાં;
સમજુ છે તું સુજાત, સમજશે સહજ સાનમાં.
વસ્તી વસુ[1] સુખ તને, વળી વેપાર વણજનું;
જ્ઞાન ધર્મે પણ સુખી, દુઃખી નહિ અધિક કરજનું.

નથી તેમ તું રહિત અન્ય મોટા સદ્ગુણથી—
બધી નામના હજી, વડિલ આર્યોના પુણ્યથી.
પણ ક્યાં બુદ્ધિ વિશાળ, કવિ-ઋષિ વીર ગયા ક્યાં ?
રણ ગજવે, રંગભૂમિ-સર્વ એ સ્થિર થયા ક્યાં !

પાડી દેહ પવિત્ર, ગયા ક્યાં રક્ષક એવા ?
ક્યાં તે સ્વદેશ દાઝ ? પ્રજા રાજાની સેવા ?
મહત્ પુત્ર ક્યાં ગયા, માત તુજ ઉંચા કુળના ?—
છોને નિકળ્યા બીજા ઘણાયે ઓછા મુલના.

ક્યાં પ્રાચીન ચાતુર્ય ? અસલતા ક્યાં રે તારી ?—
નીતમ નરની નાર, જાણ્યું શું વંશ[2] વધારી ?
પુત્ર જણ્યા બહુ પેર, જણ્યા પણ જોગવિયા નહિ;
સુખ સ્વપ્ને દીઠેલ જાગિ તે ભોગવિયા નહિ.

છ્યાસિ લાખ નિજ પ્રજા છતાં વંઝા રંડાણી—
આર્યપુત્રી અનુપમા, હિંદ સુંદરિ હિંદવાણી.

---

[1] પૈસાનું, [2] સંતતિની સંખ્યા.

બેઠિ પનોતી, હાય ! દુર્દશા આપે દેશે;
જ્યાં જોઉં ત્યાં સ્વાર્થ, ભટકતો ભિન્ન ભિન્ન વેશે.
ન મળે શૌર્ય ઉમંગ, આર્ય અભિમાન કશું રે;
દેશદાઝ વણુ પડી, પરાધિન પ્રજા પશુ રે.

ત્રણુ સૈકા વહિ ગયા વશ પડી રહી બીજાને;
જતા આવતા સર્વ યવનની આણુ તું માને.
હાય ! કેમ છુટાય, પરાધિન એ સ્થિતિમાં ?
છુટી પડે[3] અવતાર, ગુલામી દેખીતીમાં.

માડી ! ઉઠ, કર જોડ, ક્ષમા માગી લે વ્હાલી;
કર્તવ્યે પેંડ વ્હાર, હિંદમાં સહુથી પ્હેલી.
રજપુત વીર જગાડ, રાજ્યકર્તા કર સાચા;
બ્રહ્મબાળ વિદ્વાન, જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ [4]જાચા.

દેશ દેશ વગડાવ, શંખ તુજ સ્વાધિનતાનો;
બધે ઐકયતા ભજવ, પરાજ્ય કરીં ભિન્નતાનો.
પટવ ડાંડિ પરમાર્થ સ્વાર્થ સંહારી, માડી;
સુધરે પુત્ર પરિવાર, પરસ્પર પ્રીતે ધાડી.

ઉતરે પનોતી હાવાં, વખત આવે છે સારા;
તત્પર થા, ગુજરાત, હક્ક ભોગવવા તારા.
ગઇ ગુજરી જા ભુલી, શોક નેના શા કરવા ?
મરતાં ગઇ તું બચી, વળી કા સૂએ મરવા ?

તજ મિથ્યા કલ્પાંત, હામ હૈડે ધર માતા;
કર સજિવન નિજ વતન, શિર ઉપર છે સુખદાતા.

---

૩ એથે બચ, ૪ નાચક-ભિક્ષુક,

પૂર્વ જન્મનાં પાપ, નર્મદાજળ શુદ્ધ કરશે,
નવીન જન્મ શરીર થકી એ ખોળા ભરશે;
હું ક્યાં જોવા રહું, નવીન એ જન્મજ તારો !
માતા દુઃખ મુઝવણે ગાળિ નાંખ્યો જન્મારો.

હશે; ન મુજ મન દુઃખ વિશેષે એહ વિષેનું;
અર્પિ દઉં સો જન્મ, એવડું મા તુજ લ્હેણું.
સો આપું લઈ એક, સહસ્ર આપું એકે;
ગુર્જર દેશ ફરી જોઉં, દીપતો સત્ય વિવેકે.

પણ તે દિન હજિ દૂર, નથી મારા વારામાં—
મોડે વ્હેલે ભલે, જોગ પડતાં સારામાં.
નમન હાલ, ગુજરાત, માત ! આ સલામ છેલ્લી;
સફળ થજો ,આશીષ, ભક્ત પુત્રે આપેલી.

—મલબારી.

પ સેવા કરે.

૩૧. હિંદનું ભવિષ્ય

માજી હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આથમી રે લોલ,
વ્હાણલાં વાશે થાશે પ્રભાત દુઃખડાં જાશે શમી રે લોલ.

માજી તારા ધાવલ પુત સપુત સુતેલા જાગશે રે લોલ,
માજી યશે ઝાઝો ઝંઝાવાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ.

જાગશે દાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
જાગશે સાવજ ચિત્તા વાઘ કેસરી ત્રાડશે રે લોલ.

વરસશે સ્વાતિના[1] વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
માજી એ છીપે મોંઘે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંજન[2] થશે રે લોલ,
જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર[3] અધમ ઉદ્ધારશે રે લોલ.

જાગશે કર્ણાર્જુન થઈ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીષ્મ લીધાં પણ પાળશે રે લોલ.

જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પણ ઘણાં રે લોલ,
માજી એને યુગયુગના અપવાસ કરશે પારણાં[4] રે લોલ.

જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધ્રૂજાવશે રે લોલ,
જીતશે કુડકપટના ખેલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.

---

૧ નક્ષત્રનું નામ, ૨ ગર્વથી ગાજરો-ખોંખારશે, ૩ કૃષ્ણ, ૪ અપવાસ પછીનું ભોજન,

માજી તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ,
માજી તારા દૂધમલ પીશે દૂધ દૂધ દીપાવશે રે લોલ.

મંદ મૃદુ હિમાળાના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
માજી જશે રોગ દોગ શોકના થોક શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.

ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ ભિંજાવશે રે લોલ,
મ્હારડે કલ્પતરૂનો[5] પાક કણના કળશી થશે રે લોલ.

માજી એવા મોંમાગ્યા વરસાદ કુંદનના[6] વરસશે રે લોલ,
આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક[7] રેલી જશે રે લોલ.

માજી તારો ભાગ્ય–સવિતા ભર્ગ[8] સિંચતો ચડતો જશે રે લોલ,
પ્રભુના શરદપૂનમના ચંદ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.

માજી તારૂં ભારત્ બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખા થશે રે લોલ,
માજી તારો જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ.

—વિહારી.

---

૫ કલ્પવૃક્ષ–મનમાન્યો, ૬ સોનાના, ૭ રત્નોથી ભરેલો ચોક,
૮ પ્રકાશ.

૩૨. હિંદનો ઉષઃકાળ

ઉઠ તું, ઉઠ તું, હિંદ જો પૂર્વમાં;
ખગના અંગનો રંગ લાગ્યો,
અરૂણ ઉદય થયો રંગ બદલી ગયો;
ઘોર અંધારનો તોર ભાગ્યો. ટેક.

પ્રાચી[1] પીળી થઇ, રાત તો વહી ગઇ,
મિત્ર ચકોર ને ચંદ્ર ભાસે;
ઉડુ સંતાય છે, ઘૂડ ગભરાય છે,
પાણીનાં પોયણાં વિરહે[2] ત્રાસે. ઉઠ તું૦

હંસ જો જાગીયા, કામમાં લાગીયા,
જંગ જાપાનમાં જો મચાવે,
પેખ ઉદયગિરિ, દૃષ્ટિ ઉંચી કરી,
સૂર્ય ધીમે, ધીમે આમ આવે. ઉઠ તું૦

—નાગેશ્વર જેષ્ટારામ.

---

૧ પૂર્વદિશા. ૨ ચન્દ્રના વિયોગ વિચારથી.

૩૩. શકુનની ઘડીઓ

ધર્મના વીર ! ઓ આર્યપુત ! ઉઠજો !
સુભટના શકુનની વાગી ઘડીઓ :
ઉત્તરાયણ થયા, ઉત્તરે રવિ વળ્યા,
ભાનુના ભર્ગની વરસી ઝડીઓ. ૧

મૃત્યુને ખાળતા, શાન્તિને બોધતા,
ભીષ્મ પોઢ્યા હતા ' યુદ્ધધારે :
મૃત્યુને પરહરી, શાન્તિભાથાં ભરી,
શૂર ! ત્યમ સંચરો યુદ્ધવાટે. ૨

સિંહના બાલથી ખેલતો—ગેલતો,
એ ભરતગોત્રનાં ગોત્રજો છો :
સિંહને શસ્ત્ર શાં ? વીરને મૃત્યુ શાં ?
મૃત્યુનાં અમૃતને ઓળખો છો. ૩

શાન્ત છો, દાન્ત છો, ધીર છો, વીર છો;
સુભટ છો સજ્જ નિઃશસ્ત્રતાથી :
ધર્મધ્વજ તમ ખડા; શસ્ત્ર સ્હામાં વડાં:
શ્રી હરિ સત્યના સમરસાથી. ૪

—ન્હાનાલાલ.

૩૪. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
સોહે પ્રાચીન ઓજ[1] ખમીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કેસરી હાક અમારી ભયાનક
ગજવે ગવ્હર[2] ગિર !
દુશ્મનના રણુરંગી અંગે
ખેલન કાજ અધીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

વિંધ્યાચળ અમ બાહુ ફેરયો
હિન્દ ધ્રુજાવે ધીર !
આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યો
કેસરરંગ્યા ચીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

છાંટી આભ[3] જયોન્મત્ત[4] ઘુઘવે
ઘેરાં સાગર નીર !
તેને મસ્તક નર્તન[5] ખેલી
બાંધ્યાં બલ જંજીર[6] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

---

૧ ઓજસ્, ૨ ગુફા, ૩ ગગન–આકાશ, ૪ વિજયથી ભાન ભૂલેલા, ૫ નૃત્ય, ૬ સાંકળથી,

કાળે બાણુ કુટીલ બનાવ્યું
સૂર્યે[૭] ઝબોળ્યાં તીર !
વીજલ ઘોર ઘનેથી[૮] ઉતરી
બેટે આમ સમશીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

મૃત્યુના મીજમાન સદાના
પ્રાણ ઉદાર અમીર !
કાળ[૯] તણે કુમકુમ ચાંદલીએ
અમૃત યશની લકીર[૧૦] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

—રમણલાલ દેસાઈ.

૩૫. વંદન જય ગૂજરાત !

ભરતભૂમિની ગુણવંતી લઘુ પુણ્યવતી રસભૂમિ,
સત્યાગ્રહની કર્મભૂમિ તું, ઝઝૂમીએ જહીં ઘૂમી,
જયગાન ગજવતાં માત;
તુજને વંદન જયે ગૂજરાત ! ૧.

રસકસવંતી ભરતભૂમિની એક [1]સુભગરસપુત્રી,
ગિરિ, ગહ્વર, સરવર, નદી, ઝરણાં, પ્રકૃતિ-પ્રસાદી ધરતી,
ધન ધાન્ય ભરી રળિયાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૨.

યદુકુળ-તિલક કૃષ્ણચંદ્રની રાજ્ય-ભૂમિ જયવંતી,
ઘોષ ગીતાના સદાય કરતી, કર્મયોગ ગુંજવતી,
જય ગૌરવવંતી માત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૩.

સિદ્ધરાજ, વન, ભીમદેવ સમ સમરવીરોની[2] પ્રસૂતા,[3]
વીર કેસરીસમ જય-ત્રાડે[4] ધરણી જે ધ્રુજવતા—
કરી વિજય-ધ્વજ ફરકાટ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૪.

---

૧ સુભાગી-ખુશનસીબ, ૨ રણસુભટો-જંગબહાદુરો, ૩ જનની-પેદા કરનાર, ૪ વિજયનાદ.

નૃસિંહ, મીરાં સરખાં રસિયાં[5] સંતની રસ-જનની,
ધર્મ-ધુરંધર દયાનંદ ને કલાપીની કુલ-ભૂમિ,—
વા'તી[6] રસઝંસી દિનરાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૫.

પ્રેમ-શૌર્યનું રણશીંગ ફુંકનતો નર્મદ જય ગજવે,
સત્યનિષ્ટ કર્મવીર ગાંધી અવનવ ચેતન પ્રેરે,
જન ઘૂમે કીર્તિધ્વજ સાથ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૬.

જાગૃત જો તુજ તનુજ થયાં ત્યાં આ નવચેતન ભરતી,
પ્રાચી દિશામાં વિવિધ રંગભરી ઉદય ઉષા ઝળહળતી,
જો ! દિવ્ય હસંત પ્રભાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૭.

ઘેરી ધુરંધર દેશતણુાની ઘુઘરમાળ ઘમકશે,
સ્વતંત્રતા, રિદ્ધિ, સિદ્ધિ ને પ્રતાપ, ચેતન સરશે,
જોઇ સ્તબ્ધ થશે જગ ભ્રાત !
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૮.

—બચુભાઈ રાવત.

---

૫ પ્રભુરસિયા, ૬ વાજતી.

૩૬. અનન્ય ભારત

માત હો ! ન્હાઉં તનમનથીઃ
માત હો ! રેહાઉં[1] તનમનથી;
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !—
માત હો ! (ધ્રુવ)

જ્યાં પ્રભુમુખના રસબોલ પ્રથમ બોલાયા,
જ્યાં અગમનિગમના[2] ભેદ પ્રથમ ખોલાયા,
જ્યાં ધર્મકર્મના યોગ ખરા તોલાયાઃ
જે વસાઇ સુરજનથી[3] રે—
ભલી જે વસાઇ સુરજનથીઃ
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૧

જ્યાં જુગજુગના ઇતિહાસ ભણે સત છે જે,
જ્યાં સ્વર્ગ નરકના મર્મ પમાતા રહેજે,
જ્યાં અક્ષયપાત્ર અનેક ભરેલાં તેજેઃ
જે સવાઇ નન્દનથી રે—
ગણી જે સવાઇ નન્દનથીઃ
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૨

---

૧ ગુલામ કરું, ૨ વેદશાસ્ત્રના, ૩ દેવલોકથી,

જ્યાં ઋષિઋષિનાં નક્ષત્ર અચળ ઝળહળતાં,
જ્યાં નવજીવનમાં અમી યુગેયુગ મળતાં,
જ્યાં વહ્યાં ભક્તિરસ નીર ગંગશું ભળતાં:
જે સજાઇ ઉરધનથી[૪] રે—
ભવ્ય જે સજાઇ ઉરધનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૩

જ્યાં સરસ્વતીના વાસ પુણ્યભર શોભે,
જ્યાં કવિતાદેવી સૂર ભરે નભમોભે,
જ્યાં લક્ષ્મીના ભંડાર જગતમન લોભે :
જે ગવાઇ વન્દનથી રે—
જગે જે ગંવાઇ વન્દનથી :
થી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૪

જુગજુગમાં જયટંકાર, માત ! તેં કીધા,
તુજ આત્મપ્રકાશ[૫] અનેક પ્રજાએ પીધા,
તુજ આશ્રમના આધાર અનાથે લીધાઃ
તું તવાઇ નિજ તનથી રે—
સદા તું તવાઇ નિજ તનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૫

---

૪ હૃદયરૂપી ધનથી, ૫ આત્મજ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ, .

શું ત્રીશ ક્રોડ અમ જીભ ગાય ગુણ ત્હારા !
ઉર ઉરમાં વાગી ઘંટ કરે રણકારા,
અમ સદન સદન પડછંદ[૬] ભરે કંઇ ન્યારા !
હે વધાઇ દર્શનથી રે—
માત ! હે વધાઇ દર્શનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૬

અમ આત્મ આત્મ સન્દેશ લઇ તુજ ફરશું,
તુજ નવચેતનના ભેખ ધરી ઉર ભરશું,
મુખ ધરી પુણ્યભર નામ જીવશું મરશું !
તું જડાઇ જીવનથી[૭] રે—
માત ! તું જડાઇ જીવનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૭

—ખબરદાર.

---

૬ પ્રતિધ્વનિ, ૭ જીવનની સાથે.

૩૭. પ્રકાશનાં પગલાં

૧

પ્રભુની મોંઘી, ઓ માતા !
ઓ સુન્દરતાની કુંજ !
તુજ નિર્મળ તે સુખશાતા[1]
વહેશે ક્યારે નવગુંજ[2] ?
તુજ દૈવી પુણ્યપુરાણુ પ્રભાનો[3] કરવો પુનરુદ્ધાર,—
ઓ ભારતમાત ! વિચાર !

૨

તુજ પ્રજા બધી આ ઉભી
વરવા[4] નવરંગ પ્રભાત;
સહુ મોહ ગયા તમ ડૂબી,
ને વીતી ગઇ છે રાત :
આવે પગલાં શુભ નવજીવનનાં, ઊઠ, જગતને કાજ—
ઓ ભારતમાતા ! ગાજ !

૩

દોરવ અમને સદ્ધર્મે,
દોરવ અમને સત્પંથ;
નિર્ભયતા ભર અમ કર્મે,
ને શૌર્ય અખંડ અનંતઃ

---

૧ સુખ શાન્તિ દેનાર, ૨ નવું ગુંજન, ૩ પ્રકાશ, ૪ પર આશક થવા,

સાતે આકાશ પડે શિરપ૦ પણ હઠિયે ના તસુભર !—
ઓ ભારત ! બન બહાદુર !

૪

અરધી દુનિયા રહે તાકી,
તુજને કરવા સ્વાધીન૫;
ખણખાવે શસ્ત્ર તુમાખી,
સમજી અમને બળહીન :
પણ અર્ધ જગતશું બાથ ભરી તુજ કાજે મરશું વીર—
ઓ ભારત ! ધરજે ધીર !

૫

જુગજુગની વીર્યસમૃદ્ધિ,
જુગજુગનું તેજસ સત્ત્વ;
તુજ ઉંડી આત્મનસિદ્ધિ,
જે પામી જગનુ તત્ત્વઃ
તે ફરી સચેતન ફરી જગાવશે જયધુન તુજ સંતાન—
ઓ ભારત ! થા બળવાન !

૬

જગ ભલે અસત્યે જીતે,
જગ ભલે અધર્મે તણાય;
તુજ અંતરતેજ સુરીતે,
તું જાળવ એ ૬તમમાંયઃ

૫ પોતાને હસ્તક, ૬ અંધારામાંયે,

છે તોલવું દેવાંગણુમા[૭] દાનવ-માનવને યુદ્ધ—
ઓ ભારત ! રહેજે શુદ્ધ !

૭

તુજ ઉન્નત તીર્થદ્વારે,
જગને કરવી મહેમાન;
રેલવવાં નવ-અવતારે,
જુગજુના ઉગ્રાં ગાનઃ
સાગર સાગરની લહરીઓથી ઉર ઉર ઉછળે આશ—
ઓ ભારતમાતા ! પ્રકાશ !

૮

ઓ માત ! અમે સહુ ત્હારા,
તુજ કીર્તિ અમાઈ સર્વ;
રજની[૮] ભરતા[૯] જ્યમ તારા,
રાખે રજનીનો ગર્વ :
દે હાક ! અને ખૂણેખૂણેથી ધમશું હારોહાર !—
ઓ ભારતમાત ! પુકાર !

-ખબરદાર.

---

૭ દેવને દ્વાર—સત્ય અને ધર્મની કસોટીએ, ૮ રાત્રિ, ૯ ને ભરી નાંખતા,

૩૮. શૌર્યનાં સ્મરણ

સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન !
દૂધ તમે જે ધાવ્યા તે તો હતું [1]અમીરસપાન :
અરે હો ! હતું શૌર્યરસપાન,—
અરે હો ! ઠરે મગજ : મસ્તાન;
ભલા હો ! ગાજો[2] સિંહ સમાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—(ધ્રુવ)

આર્યભૂમિના વીર ! તમે હો ! આર્યભૂમિના વીર !
નથી કાયરા કાયરજવતા, હતા બધા રણધીર :
અરે હો ! હતા સુભટ રણધીર;
નસે હો નથી નમાલું નીર !
હવે હો ! મૂકો ફોરે શીર !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૧

ગડગડ ગાજે મેહ, ઉપર હો ! ગડગડ ગાજે મેહ,
હૃદય કેસરીનું ચીરાતાં ઉછળી પાડે દેહ,—
અરે હો ! આભ[3] ઉછાળે દેહ;
કરે હો કોણ જ બીજું એહ !
ભલા હો ! એ જ ટેકની [4]લેહ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૨

---

૧ અમૃતપાન. ૨ ગરજો. ૩ ગગનપર્યંત. ૪ તાલાવેલી–સાચો પ્રેમ.

નયન નયનમાં ઝાળ ભરે[૫] હો ! વીર બની વિકરાળ:
સિંહમૂછ પકડી શું જાશે ! એ નવ હોય શિયાળ !
અરે હો ! સિંહ ન હોય શિયાળ,
હરે હો ! પ્રાણ બની [૬]રિપુકાળ;
ભલા હો ! ભરો ગરજતા ફાળ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૩

પડે કારમી ચીસ, હળે હો ! ત્યાં કાયર દશવીશ;
વીર પડે તૂટી જ્યાં ત્યાં તો રહે કિયે ધડ શીશ ?
અરે હો ! ઉડે હજારો શીશ,
ઠરે હો ! રણુ ના ડો [૭]હરગીસ;
ભલા હો ! સાક્ષ કરે જગદીશ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૪

છો ઘેટાં દશ લાખ, ભયે હો ! જો ઘેટાં દશ લાખ !
વાઘ એક વકર્યો પડશે ત્યાં કોણુ બચી દે [૮]શાખ ?—
અરે હો ! બચે ન દેવા [૯]શાખ,
ભરે હો ! રોળાતાં થઇ ખાખ :
ધરો હો ! વીરતણો અભિલાખ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૫

હું જ કેસરી એક, વને હો ! હું જ કેસરી એક :
એ અભિમાન અનેરૂં, વીરા ! સંકટ હણે અનેક,—

---

૫ અગ્નિ ભભૂકે, ૬ દુશ્મનના કાળ બની, ૭ હરગીજ–કદિયે,
૮ અસંખ્ય સંહારની સાક્ષી પૂરે,

અરે હો ! અરિને હણો અનેક,
મરે હો ! કે મારે એકેક[9] !
ભલા હો ! રાખો ભારત ટેક !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૬

કરો જાન કુરબાન, બંધુ હો ! કરો જાન કુરબાન !
સ્વદેશનું કલ્યાણ પ્રથમ કે મૃત[10] કાયાનું ભાન ?
અરે હો ! ના કાયાનું ભાન,
ધરે હો ! જે ઉરમાં અભિમાન,
ભલા હો ! એ જ શૂરનું તાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૭

જય શૂરા સામંત, ધસો હો ! જય શૂરા સામંત !
હિંમતે મરદાં મદદ ખુદા દે: ચિંતા ન ધરો [11]ચંત !
અરે હો ! ચિંતા શાની ચંત ?
ખરે હો ! [12]તિમિરતણો છે અંત,
ધસો હો ! ગાતા ફાગ વસંત !
કરો વીર ! જયો ,જયોજી ! સિંહતણું૦ ૮

—ખબરદાર.

---

૯ એક એકને, ૧૦ ક્ષણભંગુર, ૧૧ ચિત્તમાં, ૧૨ અંધકારનો.

૩૯. રત્નહરણ

કોણ દુષ્ટ આવ્યો અહિં, વીરા ! કાળજ દીધું કોરી ?
કોણ અમારૂં અણુમોલું તે રત્ન ગયો છે ચોરી ?
ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—(ધ્રુવ)

હસતું ઘર અમ રડતું કીધું, શૂન્ય બધું અહિં લાગે;
કોણ ફરી વસતું તે કરશે તેજ પનોતા પાગે ?
ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૧

મંત્ર તંત્ર કંઇ કામ ન આવ્યાં, શસ્ત્ર પડયાં જ નકામાં;
છળબળથી હા કો પલકારે ગયો હરી એ શ્યામા :
ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૨

વન વન ઢુંઢયાં પણ ન મળે કહિં, પડયાં વદન સહુ હેઠાં :
મધુર સખી ! રે આપણ વચ્ચે આ શાં જબરાં છેટાં !
ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૩

કાળો દર દુર્ભાગ્યતણો ક્યાં છેક હજી છુપાવે ?
ક્યા શોકવનમાં પૂરીને રાક્ષસ બિચ્ચ ઝૂરાવે ?
ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૪

નરવાનરનાં જૂથ મળે ક્યાં, ક્યાં હનુમાન અમારો ?
અંગદ સેવક કોણ બનીને દે સન્દેશો પ્યારો ?
ગોરી સ્વતંત્રતા હો !–કોણ૦ ૫

કોણ પાજ બાંધી સાગર પર, નહિ કીધું તે કરશે ?
રત્ન અમારૂં મળશે પાછું, તોજ હૃદય અમ ઠરશે :
ગોરી સ્વતંત્રતા હો !–કોણ૦ ૬

જ્યાં એ છે ત્યાં જનનું જીવન, નહિ ત્યાં મૃત્યુજ સારૂં :
એ વિણ રામ અદલ ક્યાં રહેશે ? આંખ વિના અન્ધારૂં ?
ગોરી સ્વતંત્રતા હો !–કોણ૦ ૭

—ખબરદાર.

૪૦. ગુર્જરી સ્તવન

શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.
રમત વાટમાં રે લોલ, ફરીએ સહિયર નીતિ સાથમાં રે લોલ.
શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાં રે લોલ.

હર્ષે આંજી આંખડી રેલી મીઠા સૂર;
નૈતમ સ્નેહે ઉજાળીએ[1] ઉત્તમ ગુર્જરી નૂર.

સખી ! વિશ્વની શી વાડી હિન્દ માવડી રે લોલ !
ભલી હિન્દની રસીક ભૂમિ ગુર્જરી રે લોલ !
રૂડી ગુર્જરીમાં પ્રૌઢ શોભા પાથરી રે લોલ !
સખી ! ગુર્જરી વિલાસવાડી આપણી રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે—૦

હૃદયતણા પણ હૃદયથી નમીએ સૌ જગરાય;[2]
જન્મ દીધો આ ભૂમિમાં કુદરત જ્યાં છલકાય.
તીણું[3] ગાતી મીઠી નદિયો ક્યાં શી રમે રે લોલ !
પૂરાં ખીલી ઝુકી[4] ખેતરાં ધીરાં હસે રે લોલ !

---

૧ ઉજાળીએ–ચમકાવીએ, ૨ જગતનો રાજા–પ્રભુ, ૩ સુરીલું, ૪ પાકવા બોજથી ઝુકી.

વિવિધ રમ્ય નવલ વૃક્ષ ફળ ફુલ છે રે લોલ !
સખી ! મધુરકણ્ઠી પંખીડાં પણ શાં વસે રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે—૦

મનહર મોહક ભૂમિ આ આપણ એનાં બાળ;
નિર્મળ નેહે[૫] શું નહીં ધરિયે એપર વ્હાલ ?

સખી ! માત માટે હૃદય શું ના બાળીએ રે લોલ !
સખી ! ગુર્જરીનું હીત શું ના ભાળીએ રે લોલ !
સખી ! સ્વાર્થ એને કાજ શું ના છાંડીએ[૬] રે લોલ !
સખી ! સમય આવે પ્રાણને પણ પાડીએ રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે—૦

—વસંતવિનોદી.

---

૫ સ્નેહે, ૬ જતો કરીએ.

૪૧. વીર જાગો

વીર જાગો જાગો રે.
હિન્દ રડત દુઃખથી હાય,
હૃદય તમ શું નવ ચીરાય;
માત રૂદન કયમ ખમાય,
સુજન જાગો તગો રે.
કાન્ત વદન કરમ્યું હાય,
અબલ બનેલ ધ્રુજત પાય;
કમર કઠિન નવ રખાય,
શો સજેલ વાગો રે.
છિન્નભિન્ન શી જણાય,
અનુપમ માત હિન્દ હાય;
રાત દિન ક્ષીણ થાય,
તદપિ શું ન દાઝો રે.
રિબત ગાત કયમ ઉપાય,
ભવ્ય મનન કરી સદાય;
અધમ દ્વેષ પકડી પાય,
હિન્દ ઐકય સાધો રે.
રમ્ય દિવ્ય લો ઉપાય,
યત્નમાં છો જીવ જાય;
હામ તો પ્રભુજી રહાય,
વીર જાગો જાગો રે.

—વસંતવિનોદી.

૪૨. જય ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !

અયે ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !

જય ! જય ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !

કેમ ચનગન હૃદય ન નાચી રહે !
કેમ રગરગ રકત ન કૂદી વહે !
કેમ યોગ્ય ખુમારી ન શીર ચહે ?
બસ્ હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

ભલે મૂઢ કો હિન્દ નમાલી કહે,
ભલે અવગુણુ કો ભલી હિન્દ લહે,
પણ દિવ્ય ભૂમિ આ એકજ છે,
તે હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

ભક હિન્દ સમી રમ્ય બીજી કહીં ?
મૃદુ વિશ્વ ખુબી હસી હીંચી અહીં,
સુરી સાત્વિક લહર શીત ગીંચી રહી,
તે હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

સા ધર્મી આવો હળી મળીએ,
નૂરે-હિન્દ ઝળળવા પણ લઈએ,
કયમ મહિંમહિં કાપી લડી મરીએ,
સૌ હિન્દ બાલ-૦-અયે-૦

કદી નિજ-હિત કો લડવા [1]પટવે?
ચૂર નયન-શરે કરીએ શઠને,
ગિરિ નિશ્ચયથી વદી હર ડગલે,
સૌ હિન્દ બાલ-૦-અયે-૦

સૌ આવો આવો પણ લઈએ,
કયમ ભીરૂ બની પાછા પડીએ,
છો પ્રાણુ પળે નહિ પીઠ ધરીએ,
જય ! હિન્દ બાલ-૦-અયે-૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પટાવે-સમજાવે.

૪૩. અમ્હે તો ભરતભૂમિના બાળ

અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ,
અમોને કેવળ એ પર વ્હાલ,
નિરંતર કેવળ એ પર વ્હાલ.
અમ્હે તો૦

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ[૧] સુન્દર ભલે રસમાં રમનાર;
અમ અન્તરમાં એને તેજે પળભર નહીં ચમકાર.
અમ્હે તો૦

રંક ભલે રહી માત અમ્હારી તદપિ તે અમ પ્રાણ;
હેયાંગેલ[૨] સલૂણાં દેતી શીખવી ઉન્નત ગાન.
અમ્હે તો૦

અવર ભૂમિની ભૂરકીમાં નહિ ભરત અમ્હે ભૂલનાર;
પરમાતાનાં લાડ લુખેરાં તે શું દુઃખ દળનાર.
અમ્હે તો૦

અનેર[૩] વ્રત કંઇ અમ્હે ઉજવીશું ઝગતા સુર ઝમકાર;
ઉષા સમી બસ ભરત હસાવી જગવીશું જયકાર.
અમ્હે તો૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પારકી ભૂમિ, ૨ હેલસર્યાં–હૃદયસ્પર્શી, ૩ અનેરાં.

૪૫. સ્વદેશ પ્રીતિ

કપરૂં પણ પાળોરે, સ્વદેશ પ્રીતિ પાળોરે.
છે કોઇ એવા ઉગ્ર પ્રતાપી, કરે સંકલ્પ સવારે;
દિન ભરમાં[1] મુજ ભારતનું કરવું કલ્યાણ આટલું મારે—કપરૂં૦

છે કોઈ ટેકી નેકી એવા સૂતા પહેલાં વિચારે;
આજ શું કીધું દેશસેવાનું કાર્ય અલૌકિક ભારે—કપરૂં૦

આપ મદદવિણુ કાંઇ ન સરશે, વિના સ્વબળ નહિ ફળશે;
એક મરણીઓ સોને ભારે, કાયર ક્રોડ રઝળશે—કપરૂં૦

ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામઃ માટે પ્રથમ સુખાશ્રમ જોઇએ;
આધિ વ્યાધિઉપાધિનિવારણુ શાંત સમાધિએ [2]સોહીએ.—કપરૂં૦

મારી ભૂમિ મારી ભૂમિ—એમ અહંપદ[3] વચનો;
વદી વદી કૃતિ આચરતા શત[4] જો, શો[5] પરતંત્ર ભરત તો !—કપરૂં૦

ભીમાર્જુન, પૃથુ, કૃષ્ણુ, રામની ભૂમિ ભરત શું કૈવંધ્યા ?
નહિ નહિ હરિ ઘાયલ પણુ સિંહણુ કેસરીજનની[7] અવંધ્યા.[8]—કપરૂં૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ આખા દિવસમાં, ૨ જોઇએ, ૩ અહંભાવભર્યાં, ૪ સો આયુષ્ય, ૫ શાનો હોય, ૬ વાંઝણી, ૭ શૂરવીરોની, ૮ વંધ્ય વિનાની—ભાગ્ય વાની.

૪૬. જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

હર હર હર મહાદેવ પુકારો, અલ્લાહુ અકબર રહેમાન,
હિન્દુ મોસલીમ એક થઇને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

આ ભૂમિ આપણી દેશ આપણો, એ પર જાન કરો કુરબાન,
ત્રીસ કોટિ ભારતનાં તનુજો જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

એક કુટુંબી ભાઇ આપણે, માતા ભારતનાં સંતાન,
હિંદુ, પારસી, મુસલમીન સૌ, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

મંદિર, ને મસ્જીદ બન્ને છે, ઇશ્વર કેરાં ઉંચાં ધામ,
ભાઇ ભાઇમાં ભેદ ન હોવે, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન!

પુનઃ આપણી ભારતમાતા જગમાં પામે ઉંચું સ્થાન,
વિશ્વ સકળની ધર્મ માત એ, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

એક નેક ને એક ટેકથી, કરો એકના કેરૂં પાન,
રગ રગમાં સત્યાગ્રહ રેડી, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

ધમ ધમ ધમ ધમ ધગ ધ્રુજાવો ફરકાવો ઉંચાં નિશાન,
સ્વરાજ્યના ડંકા ગગડાવી, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

દૈવી-યુદ્ધના શાંત સૈનિકો, સ્થૂળ બળનું હરવા અભિમાન,
સ્વાર્પણ કેરાં શસ્ત્ર સજીને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

તલવારો, બંદુક, ભાલાથી, ઉંચાં છે આત્માનાં સ્થાન,
શરીર પડે પણ એતો અમ્મર, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

વિજયમાળ લઇ સ્વર્ગ સુંદરી, તત્પર છે કરવા સન્માન,
માતૃવેદિમાં પ્રાણ અર્પીને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

હર હર હર મહાદેવ પુકારો, અલ્લાહુ અકબર રહેમાન,
હિન્દુ મોસલીમ એક થઇને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

—ચંદુલાલ દેસાઈ.

૪૭. ટિળકનો દેહોત્સર્ગ

તૂટયા વીણા તાર, ગીત થતાં બસૂરાં હવે;
નયણે નીતરે ધાર, હૈડું હિન્દ તણું દ્રવે :
પાર્વદ[1] ! આમ અકાળ, પ્રેર્યો શીદ તુજને ધણી ?
જતાં કેસરી બાળ, નન્દનવન ઉજ્જડ દીસે !
ભર વર્ષામાં ગ્રીષ્મ, તપની તેં અમ તપ હણે;
ભરતખંડમાં ભીષ્મ, છાજ્યો ના અધુરાં પુણ્યે !
ઉલટયો ભરતી ઓટ, ડોલી નૌકા દેશની;
પડી ખોટમાં ખોટ, સુરાદ શી પરમેશની !
ખીલવ્યાં સ્વરાજ્યઅંગ, 'સ્વ–હક્ક' મંત્ર ફૂંકાયા મહા;
દીઠા ન પાક પ્રસંગ, ને ટિળક દેવજ થયા !
ગાજે ઘન સમ વીર, ઘણુાય નેતા નામના;
નિધિસમ તમ ગમ્ભીર, અમર સ્મરાશે નામના :
મેઘઘટા ઘનઘોર, છાઇ રહેશે સૃષ્ટિને;
ઉજ્જવલ તવ સ્મૃતિ દોર, ચેતન પાશે દ્રષ્ટિને:
તપાવશો તમ તેજ, સૂર્ય શશિનાં નૂર સહે,
નિજ આદર્શ વડેજ, અમ જીવન ઉજ્જવલ વહે.
પ્રફુલ્લ પુષ્પ સમાન, સુગન્ધ દઇને સંચર્યા;
જન્મ્યું જીવ્યું પ્રમાણુ, યશ, શાશ્વત શાંતિ વર્યા !

—કેશવ હ. શેઠ.

[1] ઈશ્વરનો દૂત.

૪૮. ભારતનાં યશોગાન

ગાઓ તે ભારતનાં યશ ગાન :
ધર્મ, સત્ય ને પ્રેમ પુણ્યભર, દિવ્યધરા રસ ખાણ;
એક ને અજોડ એ રસ ખાણ :
ધન્ય, ધન્ય ભારતનાં સંતાન !
—ગાઓ.

પવિત્રતા, સૌન્દર્ય, જ્ઞાનનો અવિચળ જે ઉદ્યાન;
ઇન્દ્રનો અવિચળ જે ઉદ્યાન :
રૂચ્યાં તેનાં વીણવાં ફુલ–પાન !
—ગાઓ.

વીર, કવિ, કોવિદ, ઋષિ, મુનિ જ્યાં સંત, મહંત મહાન;
અમર જ્યાં સંત, મહંત મહાન;
સતત જ્યાં દયા, ક્ષમાનાં દાન !
—ગાઓ.

રક્ષિત [1]રત્નાકર, ગિરિવરથી. અવર ન એક સમાન;
દેશ કો અવર ન એક સમાન:
મનોહર કુદરતનાં જ્યાં સ્થાન !
—ગાઓ.

---

૧ સમુદ્ર.

રત્ન રમ્યાં જે જનની અંકે, રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન:
પૂજ્ય જે રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન:
બુદ્ધ, શંકરનાં ગરવાં ગાન !
—ગાઓ.

રત્ન સમી રજ[2] અંગ લગાવે, ભૂતનાથ[3] ભગવાન;
ઑલિયા ભૂતનાથ ભગવાન :
અમારા આળોટે ત્યાં પ્રાણ !
—ગાઓ.

લક્ષ્મણ, અર્જુન, ભીષ્મ પિતામહ, બ્રહ્મચારી બળવાન;
પિતામહ બ્રહ્મચારી બળવાન :
ભોમ પરભોમે જેનાં માન !
—ગાઓ.

બ્રહ્મ તેજ ભર એજ ભૂમિ પર, તન, મન, ધન કુરબાન;
અમારાં તન, મન, ધન કુરબાન :
જનનીના જય–હિતમાં મસ્તાન !
—ગાઓ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૨ સભૂતિ, ૩ સંકર ભોળાનાથ.

૪૯. જગાવો ભારતને કીરતાર !

જગાવો ભારતને કીરતાર !
રામ સમોવડ શાસક શોધું પયગમ્બર અવતાર,
મુગ્ધ બને જેના શાસનને જોઇ વિશ્વ-સંસાર:
—જગાવો.

દે બળપ્રેરક અભિભદ્રવીર[1], થવા સ્વદેશોદ્ધાર;
ક્ષુધા, તૃષા ઉર તાપ ટળે ને પીગળે જીવનભાર !
—જગાવો.

ધનિક જાગે, કોવિદ જાગે જાગે ખેતીકાર;
જાગે જનની, બાલ, બાલિકા: સજે સ્નેહ કલ્યાણ:
—જગાવો.

ભરતખંડના અમિત ભેદો ભેદી, સરજનહાર !
સમસ્ત હિન્દી કરે અક્યથી સ્વરાજ પદસંચાર:
પ્રભો ! અમ સ્તુતિનો આ સાર.
—જગાવો.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

1 કૃષ્ણ.

૫૦. જય જય મા મ્હારી !

સ્વર્ગંગા સેંથો મા ત્હારો,
માનસસર શિરમણિ રૂપાળો,
ભાલ–ત્રિવલિ વિમલ હિમ–હારો,
જય જય મા મ્હારી !

ઝુલે જાહ્નવી સિન્ધુ કાને,
રેવા મહાનદી કટિ સ્થાને,
કાવેરી તોડા ઠેકાણે,
જય જય મા મ્હારી !

રામેશ્વર એડીએ ચળકે,
પુરી દ્વારિકા કાશી ઝળકે,
મા તારી વાણીની ઢળકે,
જય જય મા મ્હારી !

સમગ્રલ પંજાબ એક કર,
પરશુ અરવલ્લી બીજે કર,
તેગ લટકતી મહાદ્રી કટિ પર,

રામ સૌમ્ય તુજ દગ પલકારે
બુદ્ધ ઉદધિઉરનો ધબકારો,
ગુરુ ગોવિન્દ પ્રતાપ ફુંફાડો,
જય જય મા મ્હારી !

ભક્તિ-ગાન-ધુનિ માને વ્હાલી,
એ સ્વરબ્રહ્મ વિષે લે તાળી,
અગણિત માની સન્ત-પ્રણાલી,
જય જય મા મ્હારી !

દિવ્ય ચક્ષુ જ્યારે મા ખોલે,
જ્ઞાન-સમાધિ-પ્રકાશ જ ઢોળે,
વ્યાસ પતંજલી શંકર બોલે,
જય જય મા મ્હારી !

શુ શું મા તુજ સ્તત્તું વખાણી,
યુગ યુગ રાજ રતનની ખાણી,
અશોક અકબર <u>વિજયા</u> રાણી,
જય જય મા મ્હારી !

—બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

૫૧. મહાજન પૂજન

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારૂં થાય છે,
સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે. આવો.

જેણે ફકીરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
તે સત્ય વાણી અભયવરદા[1] એકનો પૂજાય છે. આવો.

જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમાં,
એ પુનિત સુંદર હૃદયવરનું પ્રેમ પૂજન થાય છે. આવો.

જેણે ગણ્યું આ જીવિત ગરખું તુચ્છ પરદુઃખ આગળે,
પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિં પૂજાય છે. આવો.

જેને હજારો દુઃખ દેશની અર્થ પુષ્પ સમાન ને,
એ પુષ્પના ભરગુચ્છની મૃદુમાળમાં મ્હેંકાય છે. આવો.

તે વીર ધીર મહન્ત પ્રેમી આવજો અમ મંદિરે,
જ્યાં લોકરાજ પ્રતાપનું* છે આદર્યું પૂજન અમે. આવો.

કુંકુમ ભર્યે પગલે પધારી આંગણું પાવન કરી,
અમ ગરીબજનના હૃદયને અભરે[2]ભરો અમીધારથી. આવો.

—મગનભાઇ પટેલ.

---

1 અભયવર દેનાર. 2 ટોચોટોચ.

* જ્યાં હિન્દના દાદાતણું, એમ પણ ગવાય છે.

૫૨. એ જોગીરાજ

---

(૧)

જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને,
પુરાતન ભારતને ' ચોકઃ અલબેલડી !
જનનીએ દીધ એવા એક જોગીરાજને:
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોકઃ અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

કરણે સુણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
મુખડે જેને બ્રહ્મ બોલ : અલબેલડી !
હૃદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને !
તપના ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જાણ્યા'તા જીવી જીવન એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉરઃ અલબેલડી !
નિરખ્યા–એ પરખ્યા મુજ દેશ જોગીરાજને;
નયણે જેને વીજ—નૂર[1] ; અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૧ વિજળીનો ચમકાર.

(૨)

દીઠા સખી ! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,
બુદ્ધ શા વિશુદ્ધ દયા—પ્રેમ ! અનમેનડી !
જાણ્યા—મનમાન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને
જીવને ગુથેલ કૃષ્ણ—પ્રેમ અનમેનડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને

રસના અખંડ ગરે એક જોગીરાજને,
નીતિમા રામના નિવાસ અનમેનડી !
શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,
જીવ્યા જનકશા સંન્યાસ અનમેનડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને

જીવને જડેલ સખી ! એક જોગીરાજ એ,
બ્રહ્મચર્યે ભીષ્મ ભડવીર અનમેનડી !
મર્ત્યપુરીમા[2] અમર એક જોગીરાજ એ
સત્યે હરિશ્ચન્દ્ર હીર અનમેનડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૨ પૃથ્વી પર.

(૩)

દેહે મઢેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સુવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલબેલડી !
ધર્મે ધેનુશા[૩] નમ્ર એક જોગીરાજ એ;
શૌર્યે સિંહણ પીધ દૂધ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શાને પૂજીશું સખી ! જન્મ-જોગીરાજને ?
ઘોળ્યાં કુંકુમ કનકથાળ અલબેલડી !
શાને વધાવશું એ વિશ્વજોગીરાજને ?
ગુંથી નભ-તારકની માળ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જોગી, પરભોગી લૂખાં ભૂષણે નારાજ એ,
જોગીને વ્હાલો જીવનભોગઃ અલબેલડી !
મુક્તિને પન્થ એવા એક ગાંધીરાજ એ;
સનાતન ભારતને ચોક : અલબેલડી !
જોયા બ્રહ્માંડ ઘૂમી એક જોગીરાજ એ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૩ ગાય જેવા.

૫૩. એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડયાં ?
એ કોણ છે જે છૂટયો ?
જહેણે સહુને છોડાવ્યાં ?
જે તરી શકે તે તારે,
જે જીવી શકે તે જીવાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીવાડયાં ?
જે હસી શકે તે હસાવે,
જે નમી શકે તે નમાવે;
એ કોણ છે જે એવો !
જહેણે સહુને નમાડયા ?
જે સાધી શકે તે સધાવે,
જે જીતી શકે તે જીતાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જહેણે સહુને જીતાડયાં ?
એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જહેણે સહુને જગાડયાં ?

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૫૪. સાભ્રમતી

મહદ્ ગુજરાતની ગંગા નદી તુ સાભ્રમતી !
પતિતપાવની ગંગા નદી તુ પુણ્યવતી !—મહદ્.

ભારતનો ભાનુ[1] ઉગ્યો કાંઠે ત્હારે ભાગ્યવતી !
પ્રજાની પ્રેરણાની મહા નદી તુ સાભ્રમતી !—મહદ્.

રાષ્ટ્ર ચેતનાની બંસી સૂરે સૂરવતી !
જગાડે ભારતીય સમાજને તુ સાભ્રમતી !—મહદ્.

ફકીર ઉલ્મા ને સાધુ સર્વ જોગી જતી !
સહુ તુજ પાન કરે પૂણ્યભાવે સાભ્રમતી !—મહદ્.

મથુરા મક્કાના યાત્રી મહુ માનવતી !
ભવિષ્યે આવશે જરૂર જ્યાં તુ સાભ્રમતી !—મહદ્.

નવો ઇતિહાસ ગાજે આરે ત્હારે આશાવતી !
પ્રભુ પયગામ[2] આપે જગતને તુ સાભ્રમતી !—મહદ્.

ખંડે ખંડે પ્રજા સર્વ નમે ભાવવતી !
પૂકારે સર્વ શબ્દ એક ધન્ય સાભ્રમતી !—મહદ્.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી અને ઉદયમાણ. ૨ અહિંસાનો.

૫૫. ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત તુજ ભાગ્યલેખ કંઈ ભવ્ય દિસે,
સહુ સાધુનો સાચો સાધુ[1] સાબ્રમતી જલતીર વસે–ધન્ય ભૂમિ.

રસકસ ત્હારો ફરી બતાવા દેવલોક અહિં આવ્યો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારતદેશ જગાવ્યો છે–ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે,
પયગમ્બરીએ પ્રભા અનેરી દીલ જ્યોત જગાવે છે–ધન્ય ભૂમિ.

ધન્ય ભાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી ધન્ય ભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્યભાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાં જન–ધન્યભૂમિ.

મોહન ત્હારૂં નામ મીઠડું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હે સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે–ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર[2] કંઇ ઓર દિસે,
સાબ્રમતી જલ લોટી લોટી[3] ગંગા યમુના આવી વસે–ધન્ય ભૂમિ.

અભિનંદન એ રાજનગરને અભિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજાવર્ગને અભિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર–ધન્યભૂમિ.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી, ૨ અમદાવાદ, ૩ ની એકેક લોટીમાં.

૫૬. ગુર્જરી વિજય

જાગિયે દેશજન ! ઝીલિયે નવજીવન !
ચેતિયે ચતુરમન ! બ્રહ્મ ગાજે.

એક પ્રભુને શરણ અભયને [1]પરિશિલન,
સત્યને આચરણ શાંતિ ગાજે.

જ્ઞાન સેવન સતત યજ્ઞ, તપ, દાન, વ્રત,
સર્વ કાળે સુખદ એજ આજે.

પ્રભુ મતિ જગગતિ, વીર ભારત કૃતિ,
ગુર્જરી સંસ્કૃતિ વિજય ગાજે.

ગુર્જર સુરાષ્ટ્ર જય ! અમર ચેતન હૃદય !
સિદ્ધ સ્થિતિ સ્થલસમય યોગ રાચે !

જન્મભૂમિ ગર્વબલ, બન્ધુભાવે સફલ,
લલિત પ્રગતિ સરલ વિશ્વ નાચે.

—લલિત.

---

૧ અભ્યાસ.

૫૭. ક્યારે ?

અમૂલા ધર્મ પૂર્વજના, ધરી દેખાડશો ક્યારે ?
પરાક્રમ વીર તનુજોનાં, કરી દેખાડશો ક્યારે ?

હતા પૂર્વે બહુ મોટા, થયા શાથી હવે છોટા ?
પડયા જે વીર્યના તોટા, ભરી દેખાડશો ક્યારે ?

કહો છો વીરપુત્રો છો, કહો છો સૌ સુપુત્રો છો;
બતાવી પાત્રતા પહેલી, તરી દેખાડશો ક્યારે ?

વડીલો યજ્ઞવેદીમાં, ધુનીને ધગધગાવીને;
જગત્ પાવન કરી દેતા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

હતા દાનેશ્વરી પૂરા, કરણ ને પાર્થ સમ શૂરા;
ચળકતા હિંદના હીરા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

હમેશાં દેશહિત ન્હાતા, હૃદયના નીરમાં ન્હાતા;
મહા બળવાન ગુણજ્ઞાતા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

સમરમાં કીર્તિ વરનારા, અમર નિજ નામ કરનારા;
અચળ ઉત્સાહ ધરનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

ધીરજ ને ધામ ધરનારા, વિજયની માળ વરનારા;
અરિનું હીર હરનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

પ્રતાપી રામ રણધીરા, ભરત જેવા અચળ વીરા;
ભક્ત હનુમંત સમ હીરા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

પ્રતાપી પાંડવો પ્રેમી, કુશળ શ્રીકૃષ્ણજી સ્વામી;
વિદુર ઉદ્ધવ સમા નેમી, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

પ્રતાપી પ્રાણ દેનારા, પ્રજાનાં કષ્ટ હરનારા;
કસોટી તીવ્ર સહેનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

કર્યાં જે તેમણે કામો, ઉઘાડ્યાં સ્વર્ગનાં ધામો;
તમે પણ એ સમાં નામો, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

સ્વીકારી શુદ્ધ આ સેવા, પ્રભુ દઇ મોક્ષના મેવા;
દિવસ અતિ ઉજળા એવા, હરિ ! દેખાડશો ક્યારે ?

—વસંત.

૫૮. આત્મશ્રદ્ધા

દિવાલો દુર્ગની ફાટે તમારા કેદખાનાની,
તુટે જંજીર લોખંડી તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

તમારા માર્ગમાં ઉભા પહાડો યે ખસી જાશે,
બિયાબાં [1] માર્ગ દઇ દેશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઉતરવા સાત સાગર જો તમારા પત્થરો તરશે,
વિના નૌકા સફર થાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

જવું આકાશમાં ધારો ન વાયુ–યાન પાસે છો,
વિના પાંખે ઉડી જાશો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

થશે વિદ્યુત્ ને વાયુ તમારા દાસ અગ્નિ યે,
વરસશે મેહ માગ્યા જો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

હજારો રોગની જ્વાળા દવાના બૂંદના વિના,
બુઝાશે શાંતિ સિંચાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

દિગંબર સાધુના ચરણે સિકંદર શાહ નામે છે,
ગળે સૌ ગર્વ ભૂપતિના તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

જીગરની બાળહઠથી તો વિઠોબા દુધ પીએ છે,
પ્રકટશે પત્થરે પ્રભુજી તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

---

[1] જંગલ

પ્રભુ પ્રહ્લાદને માટે વસેલા લોહના થંભે,
સદા સાન્નિધ્યમાં [૨] રહેશે, તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

મદોન્મત્ત સિંહને વ્યાઘ્રો ઋષિના ચર્ણ ચાટે છે,
તજે હિંસારી હિંસાને તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઝરંતા ઝેર ભુજંગો ફણાને છત્ર શી ધરશે,
તજી દે ઝેર કાતીલો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઉભી રહી હાથ બે જોડી વિજયદેવી ધરી વરમાળ,
તમારે કંઠ આરોપે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

—કલ્યાણજી.

---

૨ નિકટમાં.

૫૯. રૂડો મારો રેંટીયો

રૂડો મારો રેંટીયો, એતો રણુજણુ રણજણુ થાય. રૂડો મારો.

એતો બત્રીશ લક્ષણો, એના ગુણ ગુરૂજન ગાય;
જગત હસ્ત કલાતણાં, રે જ્યાં દશ્ય અનેરાં થાય. રૂડો મારો.

પ્રથમ પ્રભૂ જગદીશ છે, બીજો પ્રભૂ ખેડુત;
ત્રીજો મારો રેંટીયો છે, જેને હાથ જગત [1]સુત. રૂડો મારો.

એને સુતર તાંતણે, બાંધ્યા રવી ને [2]સોમ;
એ વિભૂના વાદ્ય માગે, ઉઠે નિત્ય અનાહત ઓમ. રૂડો મારો.

ઇશની કારીગિરીનુ, એ પ્રથમ એંધાણ;
એ જીવન ધનવંતરીરે[4] એને હાથ હજારોના પ્રાણ. રૂડો મારો.

—હંસ.

---

૧ સૂતર ૨ સોમ—ચન્દ્ર, ૩ ગાવા બજાવાનું વાજીંત્ર, ૪ દેવલોકના વૈદ.

૬૦. રૂડો રંગીલો રેંટીયો

રૂડો રંગીલો મારો રેંટીયોરે બેન,
જાણે નાનીશી નાજુક મીલ જો;
ગાતી પ્રભુજીના પારણારે બેન,
કાંતુ પરોવી દીલ જો. રૂડો રંગીલો.

ભાઇરે સુતારીએ[1] ઘડી દીધોરે બેન,
એનો એ મોટો ઉપકાર જો;
જુવાનીને એ જાળવેરે બેન,
વૃદ્ધાવસ્થાનો આધાર જો. રૂડો રંગીલો.

કાંતું ઝીણું ને ભરૂં કોકડીરે બેન,
થાય સફળ નવરાશ જો;
દેવે દીધોરે દી કાઢણોરે[2] બેન,
આવે હૈયામાં હાસ જો. રૂડો રંગીલો.

સૂતારે, ૨ દિવસ ખૂટાડનાર

રંકને આપે રોટલોરે બેન,
ઢાંકે ઉઘાડાં અંગ જો;
શ્રીમંતને પરમાર્થ શીખવેરે બેન,
વળી વધારે ઉમંગ જો. રૂડો રંગીલો.

આંખને એ અતિ કેળવેરે બેન,
હાથ બને હોંશિયાર જો;
વિધવાને એ ધન વીરડોરે[3] બેન,
સધવાને સ્વર્ગ નીસાર[4] જો. રૂડો રંગીલો.

બુદ્ધિને બહુ ઝીણી કરેરે બેન,
શમ દમ શીખવનાર જો;
એવો મધુર સર ઉચ્ચરેરે બેન,
જાણે જગપતિનો જણકાર[5] જો. રૂડો રંગીલો.

દેશ તણોરે એ દીવડોરે બેન,
ઘર તણો શણગાર જો;
સતયુગનું સંભારણુંરે બેન,
પુણ્ય પુરાણું હથીઆર જો. રૂડો રંગીલો.

---

૩ નદી કિનારે 'રેતમાં ખોદેલ' પાણીનું ખાબોચીઉં, ૪ નિસરણી,
૫ પ્રભુનું મરીલું તાન,

જેની દીવેટ દેવ દીવડેરે બેન,
એના કરી પટકુળ[૬] જો;
પ્હેલાં પ્હેરાવું મારા દેવનેરે બેન,
વરસાવે આશીષ ફુલ જો. રૂડો રંગીલો.

ઇશ્વર અમારા રેંટીયારે બેન,
મંડાવજો ઘેરે ઘેર જો;
મોહન[૭] મનથી નહિ મુકેરે બેન,
નાગા ઉઘાડાની મ્હેર[૮] જો. રૂડો રંગીલો.

—હંસ.

---

૬ માથા, ૭ કૃષ્ણ અને મોહનદાસ ગાંધી, ૮ કપાળ.

૬૧. મ્હારો રેંટીયો

ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠો મીઠો ગાજરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

એ રેંટીયામાં દેશોદયના નીકળે તાર,
એ તારે તારે વણું ભારતનો ઉદ્ધાર;
ધીરો ધીરો ચાલેરે.

ત્રાક રૂડી, પંખા રૂડા, ઉજ્જ્વળ એનો નાદ,
ઉજ્જ્વળ પુણી આપતી, ઉજ્જ્વળ મ્હારા હાથ;
દેશે મ્હારા દેશને,
ઉજ્જ્વળ ઉજ્જ્વળ સાથ;
દુઃખો સહુ હરતોરે,
નિર્ભયપણે ફરતોરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

દયા ક્ષમા ને દીનતા, ત્રણનો કાંત્યો તાર;
સુંદર રંગે શોભતો, દે સુખ તેહ અપાર;

મમ દુઃખીઆનો દિલાગોરે,
વિપત્તિનો વિસામોરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

॥ રેંટીયાથી, નિપજે સુંદર ખાદી રાજ;
॥ રાજે રાજે, સ્વરાજ્ય આવે છે પાસ;
ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠાં મીઠાં ગાજેરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

—મનોહર.

---

૬૨. વહાલો રેંટીયો

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધિરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

જેના ગુંજનમાં રામ કેરાં નામ :
જીવન કેરી શક્તિરે, જન્મભૂમિની ભક્તિરે;
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

શ્રદ્ધા ને એકાગ્રતા સંયમશક્તિ વિશેષ;
ધૈર્ય, ચિવટ ને શાંન્તિના, આપે જે ગુણ બેશ.

જડને ચેતન કરતોરે:
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી–સ્વતંત્રતાની૦

પરદેશી પરતંત્રતા, તોડે પળની માંય;
દે આર્થિક સ્વતંત્રતા, શીળી સુખની છાંય.

નિર્ધનીઆંનો બેલીરે:
એતો એકજ રેંટીયો હોજી–સ્વતંત્રતાની૦

સુતર કેરે તાંતણે, સહજે મળે સ્વરાજ;
જેના બળથી હિંદનાં, સુધરે સઘળાં કાજ.

રૂપાળો રઢીઆળોરે:
વહાલો ગાગે રેંટીયો હોજી–સ્વતંત્રતાની૦

સુદર્શન ચક્ર મળ્યું, મર્દ શક્તિનું પૂરઃ
જેમાં ગૂઢ રીતે ભર્યું, સૌ ગુરજનું નૂર.

એવો પ્રૌઢ પ્રતાપીરેઃ
વહાલો મારો રેંટીયો રાજ-સ્વતંત્રતાની.

ભોજન દેવા ભિખજનાં, રક્ષાનો કરનાર,
ગોઠાને આવકાશમાં, છે શાન્તિ દેનાર.

એવો અમાપ ગુણિયલરે :
એનો એકજ રેંટીયો રાજ.

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વૈર દેતી રિદ્ધિરે;
વહાલો મારો રેંટીયો રાજ.

—સીતારામ શર્મા

૬૩. દેવીનું ખપ્પર*

ભર ભર મારૂં ખપ્પર, ભૈયા ! ઓ, ભારતના વાસી !
ઘર ઘર ભીખું હરનિશ ફરતી, હું જુગજુગની પ્યાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો !—(ધ્રુવ)

ક્ષણ ક્ષણ ગણુનાં મન શોષાયું, શોષાયું તન ત્રાસી,
બાર બાર સૈકાંથી ભટકું, અરે અરે [1]ઉપવાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૧

અંજલિ નાંખે, ખોબો નાંખે, નાંખે કો ભર પ્યાલી,
જુગસડું તળિયું દે શોષી, ખપ્પર તો રહે ખાલી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૨

ઓ ભૈયા ! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહીં એ ચાલે,
નદ ઉલટાવો, સિંધુ ભરાવો—છલ છલ ભરો ઉછાળે !
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૩

ગાજ વીજ ને મૂશળધારે રેલ રેલ જગ બની,
એક અષાઢે નવ ચોમાસું: વીર ! તૃષા ન છિપાતી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિ થરથર જે સળગ્યો, રાતી રાતી શું માગું ?
શિર કાપી ખપ્પરમાં નાંખો, કરો કાળજું આખું !
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૫

એક કેસરીની ત્રાડે તો ભરી દિસે વનવસ્તી,
એક વીરરમની મસ્તીમાં કરૂણતણી કયાં હસ્તિ ?
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૬

આજ ઉઘડયાં છે દ્વાર પ્રભાનાં: ઓ લૈયા ! ઝટ આવો !
ખપ્પર મારૂં ભરો વીરત્વે ! પૂર્ણ પ્રભા રેલાવો !
ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૭

—ખબરદાર.

ગુજરાતની–સ્વરાજની ઉપવાસી.

૬૪. ખાંડાની ધારે

૧

ભર આકાશે વાદળ છાયાં,
અંધારે વનવન ગુંચવાયાં,
ઘૂડ ચિબડિયાં જ્યાં ત્યાં ધાયાં:
કોણ પુરે પાંચાલી—ચીર ?

આશ-નિરાશે આતમન-દાંડી
ડોલંતી દે ધૈર્ય ન છાંડી;
ડગમગતી જગ રહે ડગ માંડી:
વ્હારે કોણું જશે નરવીર ?

ઊંડાં અજવાળાં જો આવે;
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઘૂડ ચિબડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

ઊંડાં અજવાળાં જો આવે;
ઘૂડ ચિબડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
નવરસભર નવજીવન લાવે,
ગીત પુગાવે ગુર્જરવીર !

૨

ખૂણે ખૂણે ખોજ કરીને,
ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
મરતા પ્રાણે આશ ધરીને
કોણે ઊંચા કીધાં શીર ?

મસ્નતશી તોડી મસ્તાની,
તન ધનની કીધી કુરબાની;
નમ્ર, નિડર, સ્વાધીન, સ્વમાની,
સલામ એ ગુર્જર નરવીર !

•

શું ખાવી ગરજીને સૂતા ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ગેધે જળધોધ
ગુર્જર

૨

પગલે પગલે કંટક ભાગ્યા,
ચરણ રુધિર ઝરતાંભર લાગ્યા,
પથ્થરે પથ્થરે પ્રાણજ જાગ્યા,
પદ સ્પર્શે તૂટી જંજીર:

હૈયાંનાં પિંજર સળગાવ્યા,
ભૂતતણાં [1]ભરણાં મૂકાવ્યાં,
દ્વાર નવાં દશદિશ ઉઘડાવ્યાં;
વંદન હો તેને નરવીર !

શું એકલડા આજ પડયા છે ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એકલડા પણ થર થડયા છે:
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું એકલડા આજ પડયા છે ?
એકલડા પણ થર થડયા છે:
ખાંડાની ધારેજ ચઢયા છે,
બિરદ બતાવે ગુર્જરવીર !

---

૧ સંભારણાં

૪

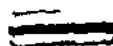
એ વીરા ! સારથિ શું કરશે ?—
ધર્મ ધર્મ ગીતા ઉચ્ચરશે :
અર્જુન રણટંકારે ભરશે
તોજ વિજય પામે રણધીર :

છિન્નભિન્ન અરિ દળબળ પળશે,
જુગજુગનાં અંધારાં ટળશે,
સત્ય ધજા ઉડતી ઝળહળશે,
સ્નેહે જગ છાશે નરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
ગુર્જર શૌર્ય જગે અંકાવો
જય જય હાવે ગુર્જરવીર !

—ખબરદાર.

૬૫. ભારતી વીરનું કૂચગીત*

આછાં અજવાળાં આવે, ધારો સહુ અંગઉમંગ,
કંઇ કુંકુમ પગલાં પડતાં પૂર્વે રંગાયા શુભ રંગ;
ઓ વીર ! જુઓ આકાશે, ઉતરે પાછી અમ ગંગ:
હો ! પ્રભુનાં વ્હાણાં વાય. ૧

મુજ આંખ ઠરી છે જોતી: એ આવે નવઅવતાર,
પગલે પગલે ચગદાતા દેખું આજ અધમ અન્ધાર;
ઓ વીર ! જુઓ ચોપાસે, જાગે ચેતન સહુ ઠારઃ
હો ! પ્રભુનાં તેજ વહાય. ૨

મેં આજ સુણ્યા તે શબ્દો, તે વીરસ્વરોના ઘોષ,
તે શતગુણ મેઘતણા ગર્જનશું રેલ્યો ઊંડો રોષ;
ઓ વીર ! બધે ભય ન્હાસે, ને ડૂબે મોહ સદોષઃ
હો ! પ્રભુનાં સત્ય સુણાય. ૩

કો આવે છે જય ઘોડે, છે વીર્યવિલાસી વેશ,
વિદ્યુત્ચમકાર સમી તરવારે હણતો અમ તમ ક્લેશ;
ઓ, વીર ! ધસો ઝટ ઝીલો એ ઉરચેતન આદેશઃ
હો ! પ્રભુના મંત્ર ગવાય. ૪

મેં કીર્તિજ આંખી એની; એની જ સુણી મેં વાત,
જ્યાં ત્યાં મેં દીઠા હૃદય ઉછળતા સ્નેહતણા ઉત્પાત;
ઓ વીર ! ફરી શાં ઉઘડે ગીતાનાં મર્મપ્રભાત !
હો ! પ્રભુના રથ રેલાય. ૫

મેં દીઠા એના ડેરા ડોકાતા ઠામેઠામ,
મેં શંખ સુણ્યા ફુંકાતા એના શહેરે ગામેગામ;
ઓ વીર ! ધ્રસે ધ્વનિ કરતા એ ધ્વજ પૂરે અભિરામ !
હો ! પ્રભુની સ્વારી જાય. ૬

એ જયજય ગીતે આજે ધ્રૂજે ધરણી આકાશ,
એ ધર્મતણા જ ધડાકે પામે મોહ પ્રમાદ વિનાશ;
ઓ વીર ! રહો દૃઢ સત્યેઃ જ્યાં સ્નેહ વસે ત્યાં આશ:
હો ! પ્રભુનાં રાજ્ય સ્થપાય ! ૭

—ખબરદાર.

૬૬. વીરનું સ્વરૂપશોધન *

સહજ ગણી ન વિસારો, ભલા, એ તો આગતણો અંગારો !

હોય ભલે ઝીણો વાટ પડ્યો પણ વધતાં વિરાટ થનારો;
એ વિફર્યો ન ધરાય ધર્યો કદી, વન બધું બાળી જનારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૧

ઝરણે વહે ખખળી પુર પાસે, સહજ કદી નવ ધારો;
રેલે રેલાઇ જશે પુર તાણી, તોડી વછોડી કિનારો;
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૨

ન્હાનો ન્હાનો પણ રાઇનો દાણો, છાનો રહે નહિ, યારો !
જીભે દિલે ભરી ઝાળ ઊઠાડે, ખાળ ઉખાડે હજારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૩

વીરજન કુળના મૂળ થકી છે, વીરા ! જન્મ તમારો;
" શું કરિયે, કરિયે શું, " કરો ના, ખભળી જરા ખંખારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૪

ખળભળથી કંઇ વિકળ અબળ થઇ, ગણુવો શું દેહ ગોઝારો ?
કુંજરજૂથ[1] નિહાળી બને શું કેસરીબાળ બિચારો ?
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો. ૫

વીર ઊઠે ઝણુકી નિજ શત્રુને સમજી ઘાસનો ભારો !
મૂળ સ્વરૂપ પ્રકાશો, વીરા, ઝળઝળ ઝાળ ઝગારો !
ભલા, એ તો આગતણો અંગારો ! ૬

—ખબરદાર.

---

૧ હાથીઓનું ટોળું.

૬૭. ઉઠ ઓ ભરતગોત્ર ! *

(૧)

ઉઠ, ઓ ભરતગોત્ર ! તુજ વાટ
જુવે જો ! જગતકાલને ઘાટ;
અનિમિષ નયણે નીરખે ત્હારાં
આત્મરાજ્યનાં પાટ:
ઉઠ ઓ૦

(૨)

અજબ તુજ ઉપનિષદને વેદ,
ગહન ષડ્દર્શનના એ ભેદ;
ભીષણ તુજ વ્રત તપ આશ્રમવાસ,
ભીષ્મ તુજ સંયમ ને સંન્યાસ.
બ્રહ્મચારી ત્યાગી મહાયોગી
ઋષિમુનિના જ પ્રભાવ;
આત્મજ્યોત ઉર્જવળી વળી તુજ એ
જગજ્જ્યોત પ્રગટાવ;
અમર કવિતાના અનુપમ વિલાસ,
શીખવ એ પુણ્ય જીવનના રાસ.
ઉઠ ઓ ભરતગોત્ર !—

* આ ગીત ગુજરાત સ્ત્રીકેળવણીમંડળના લાભાર્થે રચેલ અને
ત્યાં ગવાયું હતું.

(૩)

ધર્મયુદ્ધના રસિક રણધીર,
સિંહસમ સીસોદીઆ ભડવીર;
શોભતા સુજનતાથી એ શૂર,
સુભટનાં જગતતીર્થનાં નૂર.
શસ્ત્રીથી ય નિઃશસ્ત્રીના યશ
ગાયે તુજ ઈતિહાસ;
કુરૂક્ષેત્રમાં કરે યદુપતિ
અર્જુનનાં પણ હ્રાસ.
જગતનો ધર્મયોધમણિ પાર્થ,
પાર્થથી પરમ વીર સિદ્ધાર્થ:
ઉઠ ઓ ભરતગોત્ર !—

(૪)

ધન્ય ! એ પુણ્યવતી સતી નાર,
પતિના ચિતાપદ્મ પૂજનાર.
ધન્ય ! એ જૌહરનાં બલિદાન,
શીલવતીઓનાં અગ્નિસ્નાન
ધન્ય ! રાજ્ઞી-પદ્મિની મીરાં !

આર્યોના સ્ત્રીભાવ !
સ્મરાવી એ ઇતિહાસ જગતને,
નવ ઇતિહાસ ઘડાવ.
પૃથ્વીના ભરો આત્મભંડાર,
ભરતકુલ ! એ તુજ જય જયકાર.
ઉઠ ઓ ભરતગોત્ર !—

—–ન્હાનાલાલ.

૬૮. હલેસાં*

~ ——

હલેસાં ! હલેસા ! હલેસાં ! હલેસા !
ધસો હાં ખસો ના, ખલાસી ! હલેસા !
હિંમતે મરદા મદદે ખુદા, હો હલેસા !
મચો સાથે, વછૂટા ન જૂદા, હલેસા !

વ્હાણુ ચડયુ ખરાબે–ખગળે, હલેસા !
આવી અટક્યુ ખડકે આ હાબે, હલેસાં !
સદો સહુએ સ કેલો સપાટે, હલેસા !
દોર ખેંચો ખુમ ધીંગા ઝપાટે, હલેસાં !

થાકયો જાલિમ સુકાની, ન થાકો ! હલેસા !
દરિયો ફુંકે આ સામો, ના બ્હીનો, હલેસા !
નાગર નાંખો, છિપાવો, ના બ્હીનો, હલેસા !
મોજા મારે ઉછાળા, આ ચાલ્યા ! હલેસા !

કકડે કડડડ પારિયા, આ ચાલ્યા ! હલેસાં !
કામ બળનું ના—કળનું જુઆજો, હલેમા !
છુટયું સરરર સટ વ્હાણુ આ કાળે, હલેમા !

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

———

૬૯. તને હિંદભૂમિ*

તને હિંદભૂમિ ઘડી ઘડી શું કહે રહડી તું પડી પડી.
ગઇ કીર્તિ ને ગયું નામ એ, ગઇ લક્ષ્મી ને ગયું કામ એ,
ગયું ધામ એજ તમામ હે, તને શું કહેવું ફરી ફરી ?
તને હિંદ૦—

ગયું [1]વકત્ર કમાઇ બધું, ગયું અંગ સુકાઇ [2]સુધું,
થઈ ગઇ છું ચિંથરેહાલ તે કયમ જોઉં આંખ ભરી ભરી.
તને હિંદ૦—

ગઈ તે ગુલાબી રંગની, ગઈ કાન્તિ તે પણ સંગની;
હસતી છબીજ ઉમંગની ગઇ તે સલૂણી કયાં ગઇ !
તને હિંદ૦—

બહુ રમ્ય શૃંગારો ગયા, મન ઇષ્ટ આનંદે ગયા;
રક્ષકાર સામન્તે ગયા, થઇ ગઇ છું ચિંથરેહાલ તે.
તને હિંદ૦—

ગયો કયાં [3]પૃથુ [4]રણશૂર એ ? પણ કયાંહ વિક્રમ વીર એ ?
ગયો કયાં રઘુવર ધીર એ, સહુ શૂર [5]સુરિ કયહાં ગયા !
તને હિંદ૦—

બહુ વસ્ચ એકલવીર કયાં ? સહુ વસ્ચ તે [6]સુરપૂર કયાં ?
[7]અરિ વસ્ચ તે અભિમન્યુ કયાં ? તને શું કહું હું ફરી ફરી ?
તને હિંદ૦—

કો હિમાયતી કો હિમાયતી, જન્મભૂમિનો કો હિમાયતી:
યત્નથી થતી, જન સાંપથી, વિભવે મથી, તું રડી રડી.
તને હિંદ૦—

---

1 મ્હોડું; 2 સઘળું; 3 પૃથ્વીરાજ; 4 રણકેસરી; 5 દેવ; 6 દેવનગરી; 7 દુશ્મન;

અરિ જંગમાં, કરિ ભંગમાં, બહુ રંગમાં,
તું જણાય કેવિ જિતે જડી. ગુણરૂપ નંદન સુંદરી,
બહુ વીર બોલે તડી તડી.
તને હિંદ૦—

બહુ પ્રેમને બહુ શૌર્ય કેલિ, સ્વદેશ પ્રીતિની હેલ જેલી,
સમસ્ત ઉન્નતિ ખેલ ખેલિ જણાય જો તું ચ્હડી ચ્હડી.
તને હિંદ૦—

જય હોયરે, જય હોયરે, વિજયી પતાકા હોય એ,
રણતુર વાગિ *નિભાવધે, સહુ શૂર ગાય અડી અડી.
તને હિંદ૦—

સંહાર શસ્ત્રો ઊછળે, રિપુ રક્ત વસે જઇ મળે,
જય શબ્દ સ્વર્ગે જઈ ભળે, દિવ્ય પુષ્પ વૃષ્ટિ ખરી ખરી.
તને હિંદ૦—

દુષ્ટ બુદ્ધિનો કરિ નાશ એ દાસત્વનો તજી પાશ રે,
કરિ એમ ઉન્નતિ ભાસ એ, કૃતિ થાય નિત્ય વડી વડી.
તને હિંદ૦—

સ્વ. ભીમરાવ ભોળાનાથ.

---

* નોબત.

૭૦. ફરી ભારત બનાવી દો !*

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું ફરી ભારત બનાવી દો !
જૂનું તો છો રહ્યું જૂનું, નવા જગને બતાવી દો !
રજત રત્નો સ્ફટિક કાંચન, ખનિજ ધન રક્ષનારાઓ,
પહાડોના સદા સાવધ ખડા પહેરા ભરાવી દો !
વનૌષધથી ભર્યાં ભારે [1]હરિત ઘન વૃક્ષરાજિનાં,
વનો વનરાજ વ્યાઘ્રોની ભીષણ ઘોરે ગજાવી દો !
તૃણાગારે જઈ ચરતાં અહીં તહીં ધેનુનાં વૃન્દો !
સુરીલી ગોપજનની વાંસળી વ્હાલી બજાવી દો !
ગિરિ ગવ્હર પતિત પાવન પ્રદાતા મોક્ષનાં તીર્થો,
તપસ્વી સાધુ સંતોની અલખ ધુનથી જગાવી દો !
પઠનપાઠન પ્રવાતની પ્રકર્ષક, પર્ણકુટિઓ,
ગુરૂવર શિષ્ય ગભરૂ બ્રહ્મચારીથી સુહાવી દો !
સનાતન ધર્મનો સદ્બોધ દેતા શાસ્ત્રના જ્ઞાને,
હૃદય ઉંડાણથી અજ્ઞાનની આંધી ઉડાવી દો !
સુભટ નરવીર રણઘેલા, ધુરન્ધર રાજનીતિજ્ઞો,
પ્રતાપી કર્મવીરોચિત વરદ કાર્યો કરાવી દો !
સુપુત્રોની સુખી જનની ગૃહિણી ગૃહલક્ષ્મીના,
પ્રસન્ન વદને ગૃહસ્થોનાં ગૃહાંગણીયાં દીપાવી દો !
અતુલ વૈભવ અને વિજ્ઞાનથી ભૂષિત ભારતની,
નવા જગની ભલે ભગવાન ! પછી તુલના કરાવી દો !

—પરિમલ.

[1] લીલાં.

૭૧. ગુર્જરી કોણ કહે કંગાલ ?*

ગુર્જરી કોણ કહે કંગાલ ?
માત મુજ મીઠી દીલ દરિયાવ !
મીઠી મનોહર વાણી તારી ઉર ઉરમાં ગુંજાય,
રણકારો રૂપેરી ઘંટડીશો મા તારો થાય !
માત મુજ મીઠી દીલ દરિયાવ—ગુર્જરી૦ ૧

અમારાં ભાગ્યહીણાં હા ! આજ,
અપર મા કરતી ઘરમાં રાજ !
વિના અપરાધ તજાવી માત,
બાલકો કોટિ દેતાં શાપ !
અવનિતટપર શું આમ સરખા છે નિર્ભાગી લોક ?
માત રાગી સમ પારકી શું કદી પૂરશે ઉરના કોડ ?
હાય મુજ ઉર કૈં કૈં થઈ જાય,
હૃદય સર[1] મારૂં આ ડ્હોળાય—ગુર્જરી૦ ૨

લવે જન પામર વગર વિચાર,
કહો છો ' શું શાં પૈસા ચાર. '
અમોને તેની શી દરકાર ?
અમારે મન તું હૈયાહાર.
ઓછી અધુરી જેવી તેવી પણ મા તે તો માજ,
કોણ તજે નગુણાં વિણુ જગમાં રંક તોય નિજ માત ?
ઉજળાં જગજૂનાં તુજ કુળ,
વડી માના ભંડાર અખુટ—ગુર્જરી૦ ૩

---

૧ હૃદયરૂપી સરોવર;

ભક્ત નરસિંહ તણી તું માત,
ભક્તિરસથી ભીંજવીયા ગાત્ર·
મીરાંયે ઉતરી તારે દ્વાર,
અખો ને ભોજલ અન્ય અપાર.
દયો ને પ્રેમાનંદ મહાન,
માત ! તુજ સાચા એ સંતાન.
ફેરી સમૃદ્ધ તને સુરસાલ,
અંગ મા નાના વિધ શણગાર.
" અંગે અંગ પૂરૂ આભુષણથી શરમાતી માત
ત્યાં વિણ પાઘડી શિર ધરૂ નહિ, જો હું સુત સજાત "
ધન્ય ! એ માતૃભક્તિને ધન્ય !
ધન્ય એ પ્રેમાનંદ અનન્ય—ગુર્જરી૦ ૪

નવા ને જુના યુગના પૂલ,
ઉભા બે પુત્રો તુજ અમૂલ;
ઘુમ્યા એ સર્વ ક્ષેત્ર ને કુંજ,
પૂજ્યાં જે અંગ હતાં જ અપૂજ્ય.
સભારંજની બાની દલપત ડહાપણનો ભંડાર,
પ્રેમભક્તિ દેશાભિમાને નર્મદનો પુર ભ્હાર.
ધન્ય ! નર્મદ એ ધન્ય સુધીર,
માતાને ખોળે મૂક્યું શિર—ગુર્જરી૦ ૫

---

૧ મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી;

[2]મણિ ને ગોવર્ધન સમ્રાટ્,
[3]હરિ [4]નારાયણ સાધુરાજ;
કલાપિ [5]કેશવ દોલતરામ,
[6]બાલ [7]રણજીત જ [8]ઇચ્છારામ.

એ સહુ તારા પુત્ર પનોતા તુ સેવી દિનરાત,
ને સેવે લોકોત્તર ગાંધી અનન્ય ભાવથી આજ.

અરે એ ઓજસ્‌નો અંબાર,
ભરતો મા ! તારા ભંડાર,
ગજવશે જગમા જયજયકાર,
ગુર્જરી કોણ કહે કંગાલ ?

—કલ્યાણજી.

---

૩ હરિલાલ ધ્રુવ, ૪ નારાયણ હેમચંદ્ર; ૫ કેશવલાલ ધ્રુવ;
૬ બાલાશંકર, ૭ રણજીતરામ વાવાભાઇ, ૮ ઇચ્છારામ સૂર્યરામ

૭૨. માજીનો રાસ*

માજી ! તુજ મહિમા ઉજ્જ્વલ નિત્ય દશે દિશ ગાજતો રે લોલ;
માજીને મસ્તક ભાનુ-કિરીટ પ્રભાભર રાજતો રે લોલ:

માજી ! સજી સોળ કલા શશિરાજ અમી અભિષેકતા રે લોલ;
તપોવન ફળફૂલ દે નિજ કાજ મધુરમધુ મ્હેંકતાં રે લોલ:

માજી ! સૌન્દર્યગૂંથી ઋતુમાળ ફરે રસ ફૂદડી રે લોલ;
તાજી કુદરત દે ત્રિકાળ કે નવરંગ ચૂંદડી રે લોલ:

માજી ! શિર ધરતાં તુજ પહેરેણું, ત્રિવિધ ટળે આપદા રે લોલ;
શાશ્વત સત્ય સનાતન વેણું બજાવે શારદા રે લોલ:

માજી ! તુજ કલ્પતરૂને પ્રસાદ જીવનરસ જામતો રે લોલ:
વરસે સ્વાતિના વરસાદ કૃપા તુજ પામતાં રે લોલ:

માજી ! લક્ષ્મી-નારાયણ વાસ, રૂડા ક્ષીરસાગરે રે લોલ:
સદા એ સાગર ભર ઉલ્લાસ પનોતા પડે ઢળે રે લોલ:

માજી ! તુજ યશ ગૌરવ ગુણ ગાનતણાં ઝરણાં ભર્યાં રે લોલ;
કરે તુજ ચરણામૃતનાં પાન સરિત નદ સરોવરો રે લોલ:

માજી ! સુદર્શન સમ સદ્ધર્મ હીમાચલ રક્ષતો રે લોલ:
તપોબળ, પાવન પૂર્વજ કર્મ, અમરફળ બક્ષતાં રે લોલ:

માજી ! તુજ જ્ઞાનદાનને દ્વાર ભૂલી ભ્રમ ભેદના રે લોલ;
મધુરવાં-પંખી મુખ ટહૂકાર થતા સ્મૃતિ-વેદના રે લોલ:

માજી ! તુજ જગશોભન અવતાર અનોખો યુગે યુગેરે લોલ
પુરાતન સંસ્કૃતિને ભંડાર મુલક મસ્તિષ્ક ઝૂકે રે લોલઃ

માજી ! રહી તિમિરે સૃષ્ટિ છવાઇ, સૂના ભૂતકાળમાં રે લોલ;
ભૂલ્યાંને પ્રેર્યાં તવ દીપ રહાઇ [1]ધગ વિશાળમાં રે લોલઃ

માજી ! તુજ અંકે ખેલ્યા શુર, ઋષિ, મુનિ, રાજવી રે લોલ;
પૂજાયાં ખંડે ખંડે નર નવનિધ સાજથી રે લોલઃ

માજી ! સંસ્મરણો જગમશહૂર જીવનપટ ચિતરે રે લોલ;
હજુયે પ્રેરકબળ મગરૂર બનાવી ઉછળે રે લોલઃ

માજી ! તું ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ અનાદિ કાળથી રે લોલ;
પડયા કંઇ દેશ થયા બેહાલ, રહી તું મ્હાલતી રે લોલઃ

માજી ! તુજ ભૂતકાલીન એ સ્વર્ગ વિલોકું શા વડે રે લોલ;
પુનઃ પુણ્ય ભાગ્ય સવિતા ભર્ગ અનસ્ત જ ઉઘડે રે લોલઃ

માજી ! તુજ જગમાં જડે ન જોડ જતાં યુગ કેટલા રે લોલ;
ભારતમૈયા ! પૂરો કોડ અધૂરા એટલા રે લોલ.

—કેશવ શેઠ.

---

[1] પૃથ્વી.

૭૩. ગુર્જરી કુંજો*

૧

અહ ! અદ્ભુત ને રસસુન્દર શી અમ દેશની કુંજઘટાઓ !
મદમાતી કૂજે જ્યંહિ કોયલડી, જ્યંહિ આમ્રવનોની છટાઓ;
જરથોસ્તની અગ્નિશિખા જ્હાં જલે, જ્યંહિ સૂરજવંશી નિકુંજો,
ગિરિગહ્વર શી ગુણગંભીર એ ઘનઘેરી[1] ગુર્જરી કુંજો.

૨

જ્યંહિ વિન્ધ્યગિરિ ગરવો, [2] શુકસોહતી સાતપૂડાની ગુફાઓ,
જ્યંહિ પ્રેમ ને શૌર્યની તાપીતટે હજી ગાજી રહી વીરતાઓ;
[3]વટતાપસને ભુજમાં ભીડી જ્હાં નદીએ ઉરદ્રાવથી પૂજ્યો,
જલકેલિ કરે જ્યંહિ સુન્દરી, એ જલભીની ગુર્જરી કુંજો.

૩

જ્યંહિ ભૂલભૂલામણી કોતરની ગૂથી મધ્ધરથી [4]મહી ગાજે,
જ્યંહિ લોહ ને વજ્રની ઝાડી પરે અધિદેવી જ [5]કાળી વિરાજે;
જ્યંહિ કુંડ ભર્યાં કંઈ ઉષ્ણ નીરે, જ્યંહિ પ્રેમદયારવ ગુંજ્યો,
જ્યંહિ દુર્ગની માળ ગજેન્દ્ર શી, એ ગઢગર્વી ગુર્જરી કુંજો.

૪

જલપૂર્ણ સરોવર હેલે ચ્હડ્યાં, ઘેરી ગોમતીને તટ ઝૂક્યાં,
ફૂલી શારદવેલ પ્રફુલ્લ ફૂલે, જ્યંહિ ભક્તમયૂર ટહૂક્યા;
રસિકાઉર શાં ઝરણાં ઝીલતો નદ સાસજલે જ્યંહિ ઝૂઝ્યો,
રસવાડી ખીલી રસિયાંની શું ! એ રસવન્તી ગુર્જરી કુંજો.

---

૧ મેઘ જેવા ઘેરા રંગની; ૨ શુક-પોપટ જેની શોભાણી; ૩ કબીરવડ;
૪ મહી નદી; ૫ મહાકાળી;

૫

યશમન્દિર [૬]જ્યહાં સુલતાની તણા, જ્યહિં સ્ફટિકપાળ તળાવો,
જ્યહિં શામળ ને દલપત્ત અખો, જળમ્હેલ સમી વિભુ વાવો;
જ્યહિં અભ્રની વેલશી સાભ્રમતી, જિન વૈભવ ત્ય્હાં વડુ દૂઝ્યો,
જ્યહિં હુન્નર લક્ષ્મીથી સોહત, એ રિધ્ધરમ્ય ગુર્જરી કુંજો.

૬

ઊંડી ડુંગરની ગલીઓ મહીં દેવ વસે વનપ્હાડ ઉછંગે,
જ્યહિં નીરઝરાતીર વાઘણુવાઘ રમે ભીલબાલક સંગે,
દીધ જોધપુરે ને ઉદેપુરને ચાપધારી યશસ્વી અનુજો,
કઈ વાદળ શી પયરાયલ એ વનશોભી ગુર્જરી કુંજો.

૭

ઉચું, ગુર્જરીના શીષફૂલ શું, અર્બુદ શૃંગ સ્ફુરન્ત અચંબા,
વળી આશિષવેણુ શિરે વરસે જગવત્સલ શ્રી જગદંબા,
સુકુમાર સરસ્વતીનીરતીરે [૯]ધેનુ મન્દિર તીર્થ ગુરૂજો,
જ્યહિં ક્ષત્રિયતાનુ સિંહાસન, એ યશવર્તી ગુર્જરી કુંજો.

૮

ઝીલી યોગગુફાઓ ગરૂડેશ્વરી ગિરનાર ઉભો [૧૦]નભ થંભી,
જ્યહિં સિંહ ભરેલ સનાતન ગીર વનો પયરાય [૧૧]ગોરંભી,
નરસિંહ અશોક ને રાણક, ધોડલી ને હરણાક્ષિનિ કૂંજ્યો,
ઇતિહાસ પુરાણી ને સેજળ એ જગજૂની ગુર્જરી કુંજો.

---

૬ રાજનગર અમદાવાદ, ૭ મેઘ-વાદળ, ૮ ગોમત, ૯ ગૌ; ૧૦ આકાશના સ્થંભ સ્વરૂપ; ૧૧ ઘેરા,

૯

નદીઓનાં મુખો મંહિ જ્હાં ઉચ્છાલક પશ્ચિમસિન્ધુ ઉછાળે,
જ્યંહિ યાદવીભીની હિરણ્ય હજી ય શ્રી કૃષ્ણની ભસ્મ અજાળે;
જ્યંહિ રૂક્મિણિનાં ઉસ્ત્વમ ફળ્યાં, મહિમા શ્રી સુદામાનો ખૂઝ્યો,
વળી [૨]નાઘેર સારસશોભી, એ કૃષ્ણસુહાગી ગુર્જરી કુંજો.

૧૦

જ્યંહિ સાહસૈશૌર્ય વરે સુન્દરી, નરનારાયણી જ્યંહિ કુંડો,
જ્યંહિ જેસલતોરલ સાથ સૂતાં તેહ કુંજસડીભર ઝુંડોઃ
વસુધાના વેસથી લંચ્યાં ને નમ્યાં શું વસન્તવિભૂતિના પુંજો,
ઉરભાવ સમી અમ એહવી સૌ ગુણગર્વી ગુર્જરી કુંજોઃ

—ન્હાનાલાલ.

---

૨ નાઘેર મહીની એક જાત.

૭૪. અમ ભરતભૂમિ*

આપો એ આશીર્વાદ, સજનસજની હો !
ભાખો એ કલ્યાણમન્ત્ર, ભાગ્યજનની હો !
ચિરંજીવ-ચિરંજીવ હો !
અમ ભરતભૂમિ હો !

રસવન્તી પુષ્પવન્તી પુણ્યવન્તી હો !
સુફલવતી જીવનવતી આત્મવતી પ્રભુપનોતી હો !
અમ ભરતભૂમિ હો !

આપો એ આશીર્વાદ, સજનસજની હો !
પ્રેયસૂક્તથી અભિરામ, શ્રેયસૂક્તચાની વિશ્રામ;
પ્રેમધામ, પૂર્ણકામ, ક્ષેમકામ, ગુણગ્રામ હો !
પ્રજાપ્રજાની પાવનકારિણી;
પૃથ્વિભૂષણ ભવતારિણી;
ખંડખંડની ઉદ્ધારિણી,
મૃત્યુલોકની કલ્યાણિની હો !

જીવનસાફલ્યવન્તી, સર્જનહેતુસિદ્ધિવન્તી;
વિરાટને કિરીટ તિલકટીલડી ..અમ · હો !.

ઇતિહાસની અનસ્ત પરમ પૂર્ણિમા અમ હો !
મનુષ્યકુલની પ્રફુલ્લ નિત્યવસન્ત હો !
અમ ભરતભૂમિ હો !

ભાખો એ કલ્યાણગાન્ત, ભાગ્યજનની હો !
ગાઓ એ મહાકથા મનુષ્યમોહિની,
અહો ભારત કુલ !
બોલો એહ કાલાતીત યશના યશબોલ હો !
કોટિ કોટિ નરનાર ! ગાઓ એહ ગુણગાનઃ
એક મુખે, એક શબ્દે, એક ભાવે, ભારત કુલ !

—ન્હાનાલાલ.

૭૫. અપભ્રંશ દુહા*

ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ;
લજ્જેજ્જં તુ વઅંસિઅહુ, જઇ ભગ્ગા ઘરુ એન્તુ. ૧

જીવિઉ કાસુ ન વલ્લહઉં, ધણુ પુણુ કાસુ ન ઇટ્ઠુ ?
દોણ્ણિ વિ અવસર નિવડિઅહિં, તિણ સમ ગણઇ વિસિટ્ઠુ. ૨

અમ્હે થોવા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ્વ ભણન્તિ;
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણયલુ, કઇં જણ જોણ્હ કરન્તિ ? ૩

---

* આપણા દેશમાં ગુજરાતી ભાષા પહેલાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી, તેના આ પ્રસ્તાવિક દુહા છે. આ દુહા સિદ્ધરાજના વખતમાં પ્રચલિત હતા. જુઓ પરિશિષ્ટ ક. અર્થઃ—

૧. હે બહેન, મારા કંથ મરાયા તે ભલું થયું. જો ભાગીને ઘેર આવ્યા હોત તો હું સહીઅરોમાં લજાઇ મરત.

૨. જીવિત કોને વહાલું નથી? ધન પણ કોને ઈષ્ટ નથી? અવસર આવ્યે વિશિષ્ટ પુરુષો બન્નેને તૃણસમ ગણે છે.

૩. અમે થોડા છીએ, રિપુઓ બહુ છે–એમ કાયર બોલે છે. હે મુગ્ધા! ગગનતલમાં જો, કે કેટલા જણ જ્યોત્સ્ના કરે છે

મહુ કન્તહ બે દોસડા, હેલ્લિ ! મ ઝંખહિ આલુ;
દેન્તહો હઉં પર ઉવ્વરિઅ, જુજ્ઝન્ત હો કરવાલુ. ૪

જઇ ભગ્ગા પારક્કડા, તો સહિ મજ્ઝુ પ્રિયેણ,
અહ ભગ્ગા અમ્હહ તણા, તો તેં મારિઅડેણ. ૫

પુત્તેં જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણ;
જા બપ્પીકી ભુંહડી, ચંપિજ્જઇ અવરેણ. ૬

હિઅડા જઇ વેરિઅ ઘણા, તો કિં અબ્ભિ ચડાહું !
અમ્હાહિં બે હત્થડા, જઇ પુણુ મારિ મરાહું. ૭

પાઇ વિલગ્ગી અન્ત્રડી, સિરુ લ્હસિઉં ખન્ધસ્સુ,
તો વિ કટારઇ હત્થડઉ, બલિ કિજ્જઉ કન્તસ્સુ. ૮

---

૪ હે સખિ, તું નાહું બોલિશ મા, મારા કન્થને બે દોષ છે. દાન દેતાં મને ઉગારી છે—બાકી રાખી છે, અને ઝૂઝતાં તલવાર ઉગારી છે.

૫ જો શત્રુઓ ભાગ્યા હોય તો હે સખિ, મારા પિયુએ ભગાડેલા; જો અમારા ભાગ્યા હોય તો પિયુ મરાયા સમજવા.

૬ જો બાપીકી ભોંય બીજાથી ચંપાઈ જાય, તો પુત્ર જન્મ્યે ગુણ શું અને મુવે અવગુણ શું ?

૭ હે હઇડા, જો વેરી બહુ હોય, તો શું આભમાં ચડાવી દઉં ? અમારા પણ બે હાથ છે તે મારી ને મરશું.

૮ પગમાં આંતરડું વળગી રહ્યું છે ને ખાંધપર શિર લટકી રહ્યું છે તો પણ હાથ કટારી ઉપર છે ! એવા કન્થને વારી જાઉં !

૭૬. આરતી

જય જય માતૃભૂમિ, મા જય જય માતૃભૂમિ:
ગુણ તારા નિત્ય ગાઈ, નમીએ ચરણચૂમિ.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કિરીટ[૧] સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે–મા નંદન૦
ભાલ પ્રદેશે તારા, શીખ પ્રજા છાજે.
જય જય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઉભરે ઉર ક્ષેત્રે[૨]–મા ઉભરે૦
સદૈવ તારે કાજે, પડતા રણક્ષેત્રે.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કેશાવલિ રૂપ, હીમગિરિ શોભે–મા હીમગિરિ૦
વિશ્વે અતિ વખણાઈ, જગનાં મન લોભે.
જય જય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપનાં–મા બેલડીએ૦
સાહિત્યે, વિજ્ઞાને, સહુ પહેલાં ધપતાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

---

૧ તાજ, ૨ રજપૂતાના.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્વ રૂપ તારાં–મા સત્વ૦
ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સૌન્દર્યે સારાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

મહારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ, દંદ[3] ઉદયગામી[4]–મા દંદ૦
સબળ, શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિયુત, સ્થંભ જોડ જામી.
જય જય માતૃભૂમિ૦

હૈયે હાર સ્વરૂપ, ગંગા ને યમુના–મા ગંગા૦
કટિ[5] આભૂષણુ જેવા, આબુ, વિંધ્ય ભલા.
જય જય માતૃભૂમિ.

અમાપ અર્ણવ નીર[6] તુજ ચરણો ધોતાં–મા તુજ૦
શુભ શિરછત્ર સ્વરૂપે, ગિરિરાજે સ્હોતા.
જય જય માતૃભૂમિ.

સુજલાં સુફલાં માત ! સુધર્મની ધાત્રી[7]–મા સુધર્મ૦
હજીએ તું એવી એ છે જગતે ખાત્રી.
જય જય માતૃભૂમિ.

મહી પ્રતિજ્ઞા આજ, તુજ મુક્તિ માટે–મા તુજ૦
સ્વરાજ્ય મંત્રો જપશું, સહુ શિરને સાટે.
જય જય માતૃભૂમિ.

—સીતારામ શર્મા.

---

૩ જોડ, ૪ ઉદય પંથે ગમન કરનાર, ૫ કેડના, ૬ હિન્દી મહાસાગરનાં, ૭ ધાવ–ધારણ કરનાર.

परिशिष्ट क

૧. ભારતદેશ*

જગમાં સ્વર્ગ અમારો દેશ.
ભારતનું શુભ નામજ લેતા,
ઉપજે પ્રેમ વિશેષ. જગમાં.

નિર્મળ નીર વહે ગંગાનું,
પીતાં જાય કલેશ;
દાતા કર્ણ સમાન થયા,
ગુણ ગાય સદાય સુરેશ. જગમાં.

હિમગઢ ઉપર રક્ષા કરવા,
નિશદિન વસે મહેશ;
દક્ષિણ દિશમાં સ્વર્ગ ભૂમીનું,
રક્ષણ કરે રમેશ. જગમાં.

* જુઓ પૃષ્ટ ૩૭

જગ દુઃખ હરવા જગન્નાથપુરીમાં,
વસતા શ્રી જગદેશ;
પશ્ચિમમાં મનમોહન મૂર્તિ,
નંદ કુંવર ઋષિ કેશ. જગમાં.

જગસુખ માટે પરબ્રહ્મ પ્રગટ્યા,
જ્યાં શ્રી અવધેશ;
ૐકાર વર્ણવે શું મહિમા,
પાર ન પામે શેષ. જગમાં.

—ૐકારનાથ.

૨. ભારત છે સ્વદેશ

અમારો આ ભારત છે સ્વદેશ.
ત્રિવેણી સંગમ તુર્યાં નર્મદ,
ચેતન પૂર્ણ પ્રદેશ. અમારો.

પ્રણવ સ્વરૂપ પ્રેમાર્ણવ જ્યોતિ,
બહુ દિશ છે વરૂણેશ;
હીમાચળ તુર્યાં દિશ મધ્યે,
જનની શાન્ત નિર્દેશ. અમારો.

અખંડ અવિચળ અદ્વૈત જ્યોતિ,
નિશાપતિ ને દિનેશ;
માત ઉછંગે તેત્રીશ કોટી,
દેવ રમે હર હંમેશ. અમારો.

જ્ઞાનાંજનમય નિજરૂપ દર્શન,
ભેદ ન જ્યાં લવલેશ;
હિંદુ મુસલમીન યવન પારસી,
પય પીતા અસુરેશ. અમારો.

રત્ન સમું નિજ હય રવિકુલ છે,
મણીસમ શશી વંશેશ;
ચિંતામણીસમ બ્રાહ્મણ નિવસીત,
ધન્ય જનની મમ દેશ. અમારો.

જનની પરાધીન મેટેવે વરીયા,
નેહેર ધર્મ વિશેષ,
અર્થ દામ અરૂ કામ લાલાજી,
મોક્ષ ગાંધી ગાનેશ. અમારો

બલીજીન ટીલક અંતરીક્ષે,
દેતા અમી ઉપદેશ;
ઉત્તિષ્ટત જાગ્રત જન સેવો,
ઉદય ઉન્નતિ શેષ અમારો

સર્વે દિશથી સ્વતન્ત્ર રહેવા,
સ્વમાતૃ સેવક વેષ,
સ્વમાન જાણી સહનશીલતા,
અહિંસામય ઉદ્દેશ અમારો

અન્યનતા એ અસહકારને,
જાણો દ૬ હૃદયેશ,
પૂર્ણ વિનાયક નિજ સામ્રાજ્યે,
સ્વરાજ્ય એ અવશેષ. અમારો.

—પૂર્ણાનંદ.

---

૩. મેરા વતન વોહી હય*

વહતી જહાંપે ગંગા યમુનાકી સ્વચ્છ ધારા,
ઋષિયોંને જિસકે તટપર મધ્વરકા થા વિચારા;
પૈદા હુએ જહાંપર શંકર સે બ્રહ્મચારી,
વિદ્યા કે બલસે જિસકે માને હૈ સૃષ્ટિ મારી;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

સિયારામકી હો ભક્તિ તુલસીકા હો દૈવી ગાના,
હુએ સૂર ભી યહીં પર જીન કૃષ્ણ યશ બખાના;
ભારતકી ગોદ એસે બડે શૂરવીર ભાઇ,
રણભૂમિમેં જિન્હોને થી વીરતા દિખાઈ;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

હૈ સત્ય યહ હમેશા કુછ દુઃખ નહિ રહેંગે,
સબ ભારતીય મિલકર પ્રસન્ન હો કહેંગે;
ભારત વતન હમારા ભારત વતન હમારા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

* જુઓ પૃષ્ઠ ૨૯

૪. આકે હિન્દ+

[૧]

અય હિન્દભૂમિ તારો મહિમા દિગન્ત ગાજે,
રેલી અમીનિધિ હૈ, કુદરત તને નવાજે;
તુજ ભાલપટ સનાતન સૌન્દર્ય તેજ રાજે,
જોડી જગે નીરખતાં તારી જડે ન આજે;
પ્રતિ પ્રાત બાલભાનુ તુજ આરતિ ઉતારે,
હિમાદ્રિ કેશ તારા કિરણો થકી સમારે.

[૨]

સંસ્કૃતિ-પૂર અહિંથી ફેલ્યાં દિશાએ ચારે,
ચીન અમેને કિનારે ચેતન અજબ પ્રસારે,
આલમ બધી છવાઇ અજ્ઞાન અંધકારે,
ત્યમ ભૂમિ દીપ રહાઇ, દોરે ભૂલ્યાંને દ્વારે,
ઝીસે ન સંસ્કૃતિની જોતાં જડે નિશાની,
ત્યારેય હિન્દઆંગણુ રેલી ઉષા સુવાની.

[૩]

પુરાણુ દેવભૂમિ કીધ ગૌતમે યશાળી,
તજી દેશ સરમદે નિજ અહીં દેહને પ્રજાળી;

+ જુઓ પૃષ્ઠ ૮૪

પોષી પ્રજાત્વ પ્રીતે કૈં અકબરે ઉજાળી,
સિંચી રુધિરે રાણે સુરવાડી આ રસાળી;
આ ભૂમિની સમાધે શૂરવીર સૌ સૂતા છે,
ખંડેર અસ્થિ જેનાં અમ અણમૂલી મતા છે.

[૪]

ખંડેર જીર્ણું એ કૈં શૂરકીર્તિ કહે છે,
જેનાં અમારી રગ રગ ઉન્હાં રુધિર વહે છે;
દેવો સ્હી વિમાને હજી એ ધ્વનિ શ્રવે છે,
એ કીર્તિઘોષ હજીયે અમ કાનમાં રવે છે;

કાશ્મિર શું ન દાખે કંઇ સ્વર્ગરંગ હજીયે !
વહતી શું ન પ્રતાપી પુનિત ગંગ હજીયે ?

[૫]

માધુર્ય ને મૃદુતા એનાંએ ફૂલફળોમાં,
કરતા ટહુકા કલાપી આજે યે જંગલોમાં;
ઘન વીજના કડાકા એના એ વાદળોમાં,
પણ વ્યાપી રહી શિથિલતા અમ દિલની ચળવળોમાં;

એની એ સંસ્કૃતિ કૈં દેતી પ્રકાશ અમને,
વ્હાલું વતન રહ્યું નહિ, વ્હાલો વિનાશ અમને.

[૬]

વરસોથી વામ વિધિઃ પલટી સ્થિતિ અમારી,
પૃથ્વી પટે ભુંસાયું જે જે સ્મૃતિ અમારી.
પૂરી થયાં.દર્દ નહિ ધન નિત્ય જે અમારી,
ઘર ગામ કફન વિનાની ભૂમિ નિત્ય જે અમારી·
જેનાં ખૂની ખજાના ઉલટા વહી રહ્યા છે.
કમભાગ્ય વારસો હું ગાઈશ મૂકી રહ્યા છે.

[૭]

વિભુ ! દેશપ્રેમજ્યોતિ, હદ થઈ, હવે જગાવો,
ભૂલ્યા બધિર કાનોમાં મંત્ર કંઈ સુણાવો;
ચેતનવિહીન ખોખાંઃ ચેતન અજબ સ્ફુરાવો,
આ ભસ્મરાશિમાંથી ચીણગારી કંઈ ઉડાવો:
વ્હાલું વતન સમાવે, નયનોમાં તાર થઈને,
શિરમાં ખુમારી થઈને, દિલમાં કરાર થઈને

[૮]

ફુલબાગ શોખીનોને ફુલથી લગન મુબારક '
રંગે રસિક જનને રસનાં ઝીલન મુબારક !
બુલબુલને ગુલ મુબારક ! ગુલને ચમન મુબારક !
બેલી વિનાના અમને વ્હાલું વતન મુબારક !

નન્દનવને આ ખીલશે અમ ઉરપ્રફુલ્લ કળીશું !
જે જનની અંક ઝુલ્યા તે અંકમાં ઢળીશું !

[૯]

ભોજન ભૂખ્યાંને: અમને વ્હાલાં છે નૂર વતનનાં,
નયનોની રોશની એ, સુખ સત્ય એ જીવનનાં;
ઝળહળ ઝગે છે જ્યોતિ રગરગ એ પ્રેમઅગનનાં,
વ્હાલા કુસમસમ છે કાંટા યે આ ચમનનાં;
છે ચર્ણધૂલિ જેની અમ ભસ્મ-લેપ તનને,
મરીને અરે ! ચહીશું પ્યારા વતન-કફનને.

૫. જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !*

જય સ્વદેશ !
જય સ્વરાજ્ય !
જય સ્વદેશ ! પ્રજા સમાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

ઉજ્જ્વલ પરમાત્મ રાજ્યઃ
સર્વ હિત ભર્યું સામ્રાજ્યઃ
સ્વેચ્છાનું સ્વસ્થ રાજ્ય !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

અંતરે એકજ અવાજઃ
એક આદેશ એક સાધ્યઃ
જન્મ દેશ જીવિત તાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

દેશ દાઝઃ દેશ કાજઃ
દેશ બંધુતાની લાજઃ
પ્રેરો પ્રભુ દેશ આજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !
જય પ્રભુ ! પ્રજા સમાજ :
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય :

—લલિત.

* જુઓ પૃષ્ઠ ૨૬૮

૯. દૂહા.*

(અપભ્રંશ દૂહાનું ભાષાન્તર)

ભલું થયું જે રણ પડયા, વ્હેની મારા કંથ
શરમીમાં લજ્જાઇ મરત, હત નાઠા ઘર પંથ. ૧

જીવન વહાલું ન કોણને, ધન કોને નહિ ઇષ્ટ
બન્ને અવસર આવતાં, તૃણ સમ ગણે વિશિષ્ટ. ૨

અમ તો થોડા રિપુ બહુ, કાયર એમ ભણે
ગાંડી, ઊંચે જો ગગન, કેટલા અજવાળે. ૩

બે દોષો મુજ કંથમાં. સખિ મ તું બોલે આળ,
દેતાં મને ઉગારી ને, ઝૂઝન્તાં કરવાલ. ૪

જો ભાગ્યાં દળ પારકાં, તો સખિ મુજ પિયુએ,
જો ભાગ્યાં હોય આપણાં, તો રણ પિયુજી પડ્યે. ૫

પુત્રે જાયે કવણ ગુણ, અવગુણ કવણ મુવે,
બાપીકી કદી ભોંય જો, ચાપી ગઇ અન્તરે. ૬

હૃદયડા જો વેરી ઘણા, તો શું આભ ચડું,
અમને યે બે હાથ છે, મારી અને મરશું. ૭

પાયે આતર વળગીઉં, શિર લચિયું છે બન્ધ;
તોયે હાથ કટારીએ, વારી જાઉં એ કન્થ. ૮

---

* જુઓ પૃષ્ઠ ૨૫૯.

7. The Poet and Liberty*

The Poet—"Thy Birthplace—
where, young Liberty?"
Liberty—"In graves, 'mid heroes' ashes."

The Poet—"Thy Dwelling—where, sweet Liberty?"
Liberty—"In hearts, where free blood dashes."

The Poet—"Thy best hope—where, dear Liberty?"
Liberty—"In fast upwinging time."

The Poet—"Thy first strength—where, proud Liberty?"
Liberty—"In thine oppressors' crime."

* જુઓ પૃષ્ઠ ૧૦૯

The Poet—"Thy safety-where, stray
Liberty ?"
Liberty—"In lands where discords
cease."

The Poet—"Thy glory—where,
bright Liberty ?"
Liberty—"In Universal peace."

—ERNEST JONES.

---

8. The Nation's Task

For Centuries the Nation's
millions slept;
At last they wake, they see,
they cry;—
" Freedom must be saved or Orient's
ancient Nations die."

From cities and hamlets and
hoary hermitages,
From fiery Mussulmans and
mild men of the Aryan Race,
Comes Freedom's cry with new
devotion to India's cause.

It is the cry of Comrades who
forget the feuds of yesterday
And stand together for Faith
and Fatherland.

This cry is the message of
India's long exile;
This cry is the speech of her
sorrows, her nights of pain.
Not ours only, the cry hath come
from the great God-heart;
I hear it in birds and flowers
and trees,
In the Sindhu immortal and
the surge of the Sea;
I read it in the Star that gazes
with golden eye,
And sing it at the Master's feet:—
"Freedom must be saved or
Orient's ancient Nations die."

Freedom's Flag they bore and
lifted high,—
Socrates and Jesus and St.
Joan of Arc,
And Mahomed the Praised,
and Mazzini, Mansur,
And many more-God's Rebels—
in East and West.
With bleeding hearts they bore it
on the world's rough road,

Silent in the midst of lies,
Calm in the midst of tumult,
strong under every strain,
And *worshipping the Beautiful*
in bitter struggle and pain.

'Tis the Banner of the Immortals!
It calls us through the din and
the dark of to-day;
It calls us to prove our manhood
in the strength of the Pure
and the Meek!

It calls us to a new consecration,
To make life *an oblation,*
To seek not greatness but the
Service of the Nation.
To adore Allah the Merciful
midst struggle *ond strifo;*
So may the people enter into
Freedom and Life.

—T. L. Vasvani.

9. Teach us how to Die

Every wrong that in them smarts,
God, we *enter our last fight*;
Thou dost see our cause is right;
Make us march now in Thy sight
On to victory.

Let us *not Thy wrath deserve*
In the sacred cause we serve,
Let us not from danger swerve,
Teach us how to die.

Death for some is in reserve,
Before our flag can fly,
All the agony *of* years,
All the horrors, all the fears,
Martyrs' blood, survivers' tears;
Now we offer Thee.

Silent in the midst of lies,
Calm in the midst of tumult,
strong under every strain,
And worshipping the Beautiful
in bitter struggle and pain.

'Tis the Banner of the Immortals !
It calls us through the din and
the dark of to-day;
It calls us to prove our manhood
in the strength of the Pure
and the Meek !
It calls us to a new consecration,
To make life an oblation,
To seek not greatness but the
Service of the Nation.
To adore Allah the Merciful
midst struggle and strife;
So may the people enter into
Freedom and Life.

—T. L. Vasvani.

9. Teach us how to Die

Every wrong that in them smarts,
God, we enter our last fight;
Thou dost see our cause is right;
Make us march now in Thy sight
On to victory.

Let us not Thy wrath deserve
In the sacred cause we serve,
Let us not from danger swerve,
Teach us how to die.

Death for some is in reserve,
Before our flag can fly,
All the agony of years,
All the horrors, all the fears,
Martyrs' blood, survivors' tears;
Now we offer Thee

Silent in the midst of lies,
Calm in the midst of tumult,
strong under every strain,
And worshipping the Beautiful
in bitter struggle and pain.

'Tis the Banner of the Immortals !
It calls us through the din and
the dark of to-day;
*It calls us to prove our manhood
in the strength of the Pure*
and the Meek !

It calls us to a new consecration,
To make life an oblation,
To seek not greatness but the
Service of the Nation.
To adore Allah the Merciful
midst struggle ond strife;
So may the people enter into
Freedom and Life.

—T. L. VASVANI.

As an endless holocaust
For the freedom we have lost,
God restore it, tho" the cost
Greater still must be,
Let Thy grace attend our host,
Give us victory.

See, we open our own hearts,
Every wrong that in them smarts,
Every secret pain that starts,
We, too, offer Thee.

Every dearest hope's decease,
Every fear that rocks our peace,
Every cross with pain's increase,
Burthened tho' we be;
Sacrifice that shall not cease
Till our land be free.

Thou holdest freedom in Thy hand;
Thou canst liberate our land;
Hear us; yield our one demand—
Ireland's liberty.

We ask not her chains to rive
And the sacred deed survive,
That we may rejoice alive
In her victory.

We but ask that she shall thrive,
And rest our fate with Thee.
We know not what must befall
Marching at our country's call;
Make us strong who must yield all
That She may not die.

Those who will survive the fight,
Still attend them with Thy Light,
Then our hope in darkest night,
Then our guardian be—
And hold our dear land in Thy sight
Erect, firm and free.

—Terence MacSwinney.

10. Th) Awakening

There is a call to the Nations of the East,-
It is the Voice of God!
Awake, awake, the night is past,
ye sleeping ones

Arise, arise, lift up your heads,
ye dreaming ones

Your ancient glory shall return,
And your high star of destinis more
brightly burn!

There is a call to the Nations of the East,—
The Voico has sounded forth!

Japan's bright isles first flashed its
mossage o'er the sea,
Himalaya's snows caught up the
gleam exultingly,
Southward it lights all Hindustan,
And fires the soul of chivalry in old Iran.

There is a call to the Nations of the East,—

'Shew forth your Righteousness!'
Give to each brother every due
of brotherhood,
Give to each sister noblest meed
of womanhood.

So shall the Motherland be strong,
To struggle for the right and
overthrow the wrong!

There is a call to tha Nations of the East,—
Put trust in God and Truth!

Then, like her own strong mountains,
all unmoveable,
Resting on sure foundations, unassailable,
A Greater Asia shall arise,
Her foot set firm on earth, her head
above the skies.

C. F. ANDREWS.

परिशिष्ट ख

વર્ષવાર અનુક્રમણિકા

૨૨	જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ !	નાગરદાસ પટેલ	૧૯૧૭	૧૬૮
૨૩	ચલો	ન્હાનાલાલ	૧૯૧૮	૧૭૩
૨૪	જગાવો ભારતને કીરતાર	કેશવ હ. શેઠ	૩-૩-૧૮	૨૧૦
૨૫	ભારતનાં યશોગાન	”	૧૬-૪-'૧૮	૨૦૮
૨૬	આત્મશ્રદ્ધા	કલ્યાણજી	૧૨-૧-'૧૮	૨૨૩
૨૭	જય જય બોલો હિંદુસ્તાન	ચંદુલાલ દેસાઈ	૧૯૧૯	૨૦૫
૨૮	મ્હારો રેંટીયો	મનોહર	”	૨૨૯
૨૯	આરતી	સીતારામ શર્મા	૬-'૧૯	૨૬૧
૩૦	ધન્ય ભૂમિ	ગોકુળદાસ રાયચુરા	૧૨-'૨૦	૨૧૯
૩૧	વહાલો રેંટીયો	સીતારામ શર્મા	૧૯૨૦	૨૩૧
૩૨	સહુ ચલો ચલો ભારત સંતાનો	કલ્યાણજી	૧૨-૧-'૨૧	૧૫૮
૩૩	એ કોણ ?	ગોકુળદાસરાયચુરા	૪-'૨૧	૨૧૭
૩૪	હર હર મહાદેવ !	કેશવ હ. શેઠ	૨૨-૭-'૨૧	૧૬૯
૩૫	એ જોગીરાજ	”	૧૮-૮-'૨૧	૨૧૪
૩૬	ઓ ગુજરાત !	ખબરદાર	૧૯૨૧	૧૨૨
૩૭	સમશેર સારી ખલ્કની	વસંતવિનોદી	”	૧૬૭
૩૮	સાબ્રમતી	ગોકુળદાસ રાયચુરા	”	૨૧૮
૩૯	ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ	ખબરદાર	૨-૨-'૨૨	૧૫૧
૪૦	શકુનની ઘડીઓ	ન્હાનાલાલ	૧૯૭૮	૧૯૮૧
૪૧	ભારત છે સ્વદેશ	પૂર્ણાનંદ	૩૦-૩-'૨૨	૨૬૫

[બાકીનાં ગીતોની તારીખ મળી શકી નથી.]

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૨૦	. મખ્યે	સમ્યે
૯	૨	ધાત્ની	ધાત્રી
૧૨	૪	દેશકી ·	દેશકી
૧૨	૭	ગરિત્	, તડિત્
૧૩	૫	એ લા ,	એ મા
૧૩	૬	દેશે તેન	દેશેતે
૧૬	૧	શમ	સમ
૨૭	૯	આતંકે	આતંકે
૩૬	—	૩. કર્મયુગ	૨. કર્મયુગ
૫૪	૯	અકયકી	ઐકયકી
૧૫૧	૧૨	ઘર	ઘરબાર
૧૬૧	૯	રાતાનો	સંતાનો
૧૬૩	૧	હારા	મ્હારા
૧૮૨	૧૨	કેસર રંગ્યા	કેસર રંગ્યાં
૧૯૧	૮	ભારત માતા !	ભારત માત
૧૯૨	૧	સિહતણું	સિંહતણું
૧૯૫	૧	કાણ	કોણ .
૧૯૫	૧૧	છોટાં	છેટાં
૨૦૧	૧	સા	સૌ
૨૧૦	૧૨	અકયથી	ઐકયથી
૨૧૫	૪	ગુથેલ	ગુંથેલ

અમારાં પુસ્તકો.

	રૂ આ. પા.
ખેડાની લડત શંકરલાલ પરીખ	—૮—૦
કારાવાસ કહાણી અરવિન્દ ઘોષ	૦-૧૨—૦
આટલું તો જાણજો નરહરિ પરીખ	૦—૬—૦
મુક્તધારા રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૦—૬—૦
કોરીઆની લડત નંદલાલ શાહ	૦—૩—૦
કાયદા સામે થવાની ફરજ	૦—૧—૦
	૩—૪—૦

અસહકારની ગીતા

એણે ઘેર ઘેર રેંટીયા મોકલ્યા રે,
લેવા સૂતરને તાંતણે સ્વરાજ—એવા૦ ૯

ખાનદાની ખાદીમાં છે ભલી રે,
પોતે પહેરી કર્યું પુરવાર—એવા૦ ૧૦

એણે કીધા ઠરાવ કોંગ્રેસમાં રે,
લેવા શાન્તિમય માર્ગે સ્વરાજ્ય—એવા૦ ૧૧

એણે માપી તપાસી નાડ દેશની રે,
આપ્યું ઔષધ એક અસહકાર—એવા૦ ૧૨

એણે ઢેડ ભંગીને હૈયે ચાંપીયા રે,
ટાળ્યું હિન્દુ મુસલમાન વેર—એવા૦ ૧૩

એણે સત્ય સનાતન પાડ્યા રે,
સ્વાવલંબે વિજય ખરો થાય—એવા૦ ૧૪

એણે છોડી લડાઇ બધી દેહની રે,
આત્માથી જગ જીત થાય—એવા૦ ૧૫

એણે દમ્યા અસુર બધા દિલના રે,
સાધી સાચો આત્મ અસહકાર—એવા૦ ૧૬

એણે સાદાઇ શીખવી દેશને રે,
ચાહ, દારૂ કરાવે દૂર—એવા૦ ૧૭

માથે ધોળી ટોપી ને ધોળાં કૂડતાં રે,
ગણ્યો ભારત સૈનિક વેશ—એવા૦ ૧૮

એણે પોઢ્યો સ્વરાજ્ય કેરા વાવટો રે,
માંડે રૂડો રૂડો ફ્હેરાય—એવા૦ ૧૯

એ તો જાણે મોતીડો દેશનો રે,
નવજીવન તણો ઘડનાર—એવા૦ ૨૦

એનુ નામ મોહન કામ એમનું રે,
ભાવી ભાગ્યનો રચનાર—એવા૦ ૨૧

લોક વાટ જુએ પ્રભુ આવશે રે,
નવ જાણે આવ્યો આવનાર—એવા૦ ૨૨

એતો ભારત સૂરજ ઉગીયો રે,
જેણે તેજ જગત અંજાય—એવા૦ ૨૩

એનો ધન્ય જનમ ધન્ય જીવવું રે,
માતાએ ઉપાડ્યો ધન્ય ભાર—એવા૦ ૨૪

એનો મોટો આદેશ લોક ઝીલતાં રે,
બોલી ભારતનો જયકાર—એવા૦ ૨૫